

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**ПІДГОТОВКА ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО
КОМПЛЕКСНОГО ІСПИТУ МАГІСТРІВ-ПРАВНИКІВ
(ЦИВІЛЬНА ЮСТИЦІЯ)**

Навчально-методичний посібник

Колектив авторів

*За загальною редакцією
кандидата юридичних наук, доцента
В. Я. Кияна*

Дніпро
2023

УДК 341.9 : 347 : 347.9 : 349.2

П 62

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 14 грудня 2022 року)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Тетяна АЛФЬОРОВА – кандидат юридичних наук, доцент, перший проректор Дніпровського гуманітарного університету

Ольга ВОРОНОВА – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права Інституту економіки та права Класичного приватного університету

П 62 Підготовка до єдиного державного комплексного іспиту магістрів-правників (цивільна юстиція) : навч.-метод. посіб. / кол. авт.: О. С. Бондар, Л. О. Золотухіна, Д. М. Моїсеєнко та ін. ; за заг. ред. к.ю.н., доц., В. Я. Кияна. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 143 с.

ISBN 978-617-8035-61-7

У навчально-методичному посібнику наведено дані для підготовки до складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту для магістрів-правників за дисциплінами (цивільне право України, цивільне процесуальне право України, трудове право України, міжнародне приватне право).

Видання розраховано на здобувачів вищої юридичної освіти та науково-педагогічних працівників юридичних закладів вищої освіти.

ISBN 978-617-8035-61-7

© Автори, 2022

© ДДУВС, 2023

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ-УКЛАДАЧІВ

Бондар О. С. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Золотухіна Л. О. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Киян В. Я. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Моїсєєнко Д. М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Нестерцова-Собакарь О. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Поліщук М. Г. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Ярошевська Т. В. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

ЗМІСТ

Передмова.....	6
Розділ 1. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ.....	8
ТЕМА 1.1. Правові наслідки недійсності правочину.....	8
ТЕМА 1.2. Особисті немайнові відносини в цивільному праві.....	10
ТЕМА 1.3. Здійснення та захист права власності та інших речових прав.....	14
ТЕМА 1.4. Правові наслідки порушення договірних зобов'язань.....	19
ТЕМА 1.5. Деліктна відповідальність у цивільному праві.....	20
ТЕМА 1.6. Зобов'язання щодо передачі майна у власність та у користування.....	28
ТЕМА 1.7. Зобов'язання з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави.....	36
ТЕМА 1.8. Захист права інтелектуальної власності.....	37
ТЕМА 1.9. Застосування норм спадкового права.....	39
<i>Приклад вирішення фабульних ситуацій з цивільного права.....</i>	<i>45</i>
<i>Перелік основної літератури з цивільного права.....</i>	<i>48</i>
Розділ 2. ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ.....	53
Тема 2.1. Предметна, суб'єктна, інстанційна та територіальна цивільна юрисдикція.....	53
Тема 2.2. Ефективність представництва для захисту прав, свобод та інтересів у порядку цивільного судочинства.....	54
Тема 2.3. Позовне провадження: практичні проблеми розгляду і вирішення цивільних справ.....	55
Тема 2.4. Особливості розгляду цивільних справ у порядку окремого та наказного провадження.....	56
Тема 2.5. Перегляд судових рішень у цивільних справах.....	56
<i>Приклад вирішення фабульних ситуацій з цивільного процесу.....</i>	<i>57</i>
<i>Перелік основної літератури з цивільного процесуального права.....</i>	<i>61</i>
Розділ 3. ТРУДОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ.....	64
ТЕМА 3.1. Зайнятість населення і працевлаштування.....	64
ТЕМА 3.2. Трудовий договір та його види.....	69
ТЕМА 3.3. Робочий час та час відпочинку.....	77
ТЕМА 3.4. Оплата праці. Нормування праці. Гарантії та компенсації.....	83
ТЕМА 3.5. Трудова дисципліна.....	88

ТЕМА 3.6. Матеріальна відповідальність сторін трудового договору	91
ТЕМА 3.7. Трудові спори	96
<i>Приклад вирішення фабульних ситуацій з трудового права</i>	101
<i>Перелік основної літератури з трудового права</i>	104
Розділ 4. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО.....	108
ТЕМА 4.1. Методи регулювання відносин у міжнародному приватному праві. Джерела (форми) міжнародного приватного права	108
ТЕМА 4.2. Принцип автономії волі у міжнародному приватному праві	112
ТЕМА 4.3. Особливості та кваліфікація колізійної норми. Конфлікт кваліфікацій. Проблема застосування колізійних норм.....	114
ТЕМА 4.3. Уніфікація та гармонізація норм міжнародного приватного права	117
ТЕМА 4.5. Колізійні питання права власності	119
ТЕМА 4.6. Питання спадкування у міжнародному приватному праві	122
ТЕМА 4.7. Порядок укладення та розірвання транскордонних шлюбів, правове регулювання особистих немайнових і майнових відносин подружжя, ускладнених іноземним елементом	125
ТЕМА 4.8. Загальні положення зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Застосування «правил інкотермс» в зовнішньоекономічних договорах. Договірні зобов'язання у міжнародному приватному праві. Делікні зобов'язання у міжнародному приватному праві	128
ТЕМА 4.9. Колізійні прив'язки, застосовані до регламентації трудових відносин з іноземним елементом	130
ТЕМА 4.10. Міжнародний цивільний процес	132
ТЕМА 4.11. Міжнародний комерційний арбітраж та інші альтернативні способи вирішення спорів з іноземним елементом.....	136
<i>Перелік основної літератури до курсу «міжнародне приватне право»</i>	140

ПЕРЕДМОВА

Єдиний державний кваліфікаційний іспит за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право», на другому (магістерському) рівні вищої освіти (далі – ЄДКІ) є обов’язковим компонентом атестації здобувачів вищої освіти за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право».

Програма ЄДКІ за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право», на другому (магістерському) рівні затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 08.10.2021 р. № 1076.

Метою ЄДКІ є оцінювання рівня засвоєних здобувачем вищої освіти спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, визначених стандартами вищої освіти та достатніх для ефективного виконання професійної діяльності за обраною спеціальністю. Для успішного складання ЄДКІ майбутній магістр права має володіти компетентностями, які формуються під час вивчення комплексу дисциплін загальної підготовки, професійної підготовки та вибіркового дисциплін, упродовж всього нормативного терміну (освітньо-професійна програма 90 кредитів за Європейською кредитно трансферною-накопичувальною системою (далі – ЄКТС), освітньо-наукова програма – 120 кредитів ЄКТС) у закладі вищої освіти. Учасник іспиту має мати достатній рівень знань, умінь та компетенцій, що передбачені стандартом вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю «Право», затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 17 серпня 2020 року № 1053.

Навчально-методичний посібник з підготовки до ЄДКІ магістрів-правників (напрямок – цивільна юстиція): містить затверджений перелік розділів/тем, що стосуються професійної діяльності магістра права саме з дисциплін цивільно-правового блоку. Для кожного змістового розділу/теми зазначено найвищий когнітивний рівень, на якому має бути засвоєно відповідний розділ та тему.

Навчально-методичний посібник ґрунтуються на структурі чинного законодавства України, враховують досягнення науки галузей цивільного права України, цивільного процесуального права України, трудового права України, міжнародного приватного права, але разом з тим побудовані з урахуванням певно визначених навчально-методичних вимог, в яких знаходить своє відображення специфіка підготовки до екзамену.

Метою навчальної дисципліни є надання здобувачам вищої освіти систематизованого матеріалу в сфері цивільно-правових явищ.

навчальна – полягає у наданні допомоги майбутнім фахівцям у підготовці до складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право»;

розвиваюча – правильно аналізувати нормативно-правову базу цивільно-правового блока, надавати власні юридичні висновки, знаходити правильні рішення на фабульні ситуації.

виховна – у сприянні вихованню поваги до цивільно-правових інститутів, отримання уявлень про основні категорії, що відображають актуальні проблеми цивілістики.

Основними завданнями підготовки до складання єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями 081 «Право» та 293 «Міжнародне право» є процес усвідомлення здобувачами знань про основні положення цивільно-правових дисциплін; з'ясування закономірностей становлення та розвитку цивільно-правового напрямку тощо.

Передумови для вивчення навчальної дисципліни: серед *юридичних наук*, з якими найбільш тісно необхідно взаємодіяти, слід відзначити конституційне право, адміністративне право, адміністративний процес, кримінальне право, кримінальний процес, міжнародне публічне право.

Міждисциплінарні зв'язки є досить різноманітними, що пояснюються системністю права як такого, системністю юридичної науки, комплексним характером цивільно-правових відносин та його генетичними зв'язками із традиційними галузями права.

Навчально-методичні рекомендації з підготовки до єдиного державного комплексного іспиту магістрів-правників (напрямок – цивільна юстиція): розраховані на здобувачів вищої освіти Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ для успішної підготовки та складання зазначеного іспиту.

Розділ 1

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

ПЛАН

1. Правові наслідки недійсності правочинів
2. Особисті немайнові відносини у цивільному праві
3. Здійснення та захист права власності та інших речових прав
4. Правові наслідки порушення договірних зобов'язань
5. Деліктна відповідальність у цивільному праві
6. Зобов'язання щодо передачі майна у власність та у користування
7. Зобов'язання з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави
8. Захист права інтелектуальної власності
9. Застосування норм спадкового права

ТЕМА 1.1

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНУ

Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, що Україна – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. У сучасній Україні правова обізнаність громадян є однією зі складових функціонування країни, насамперед, як правової держави.

Станом на сьогодні виникає багато проблем, пов'язаних із здійсненням правочинів та з усіма похідними наслідками.

Вчинення правочину призводить до виникнення правовідносин між фізичними особами, юридичними особами, органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Недійсність – це суто правове поняття, сенс якого полягає у тому, що закон визнає юридичну силу за певними діями, актами, документами. Якщо правочин не відповідає законодавству, або будь-якої його ознаки, не відповідає встановленому законодавством положенню, цей правочин не може бути підставою для виникнення або припинення цивільних прав та обов'язків і визнається недійсним.

Сьогодні учасниками цивільного обігу укладається велика кількість правочинів. Однак далеко не завжди належна увага приділяється умовам дійсності правочинів. Причинами цього можуть бути як відсутність належної юридичної грамотності сторін правочину, і різні зловживання недобросовісних учасників цивільного обігу. У результаті укладений

правочин може бути визнаний недійсним з усіма передбаченими у цьому випадку законодавством наслідками.

Саме вчинення правочинів є невід'ємною частиною функціонування громадянина в сучасному соціумі.

Підстави визнання правочину недійсним чітко визначено чинним законодавством, зокрема ст. 215 Цивільного кодексу (далі – ЦК України). Відповідно до п. 1 ст. 215 ЦК України підставою недійсності правочину є недотримання в момент учинення правочину стороною (сторонами) вимог, установлених ч. 1–3, 5 та 6 ст. 203 ЦК України, яка визначає загальні вимоги, дотримання яких є необхідним для чинності правочину, зокрема:

зміст правочину не повинен суперечити цивільному законодавству; особа, яка вчиняє правочин, повинна мати необхідний обсяг цивільної дієздатності;

волевиявлення учасника правочину має бути вільним;

правочин має бути спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним;

правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей.

Визнання правочинів недійсними пов'язане з усуненням майнових наслідків, які виникли в результаті їх виконання і можуть полягати в обов'язках сторін вчинити певні дії для того, щоб становище сторін було приведено у відповідність до вимог права.

Загальним правилом є повернення сторін у те майнове становище, яке мало місце до виконання недійсного правочину.

Правові наслідки визнання правочину недійсним пов'язані насамперед із правовою долею отриманого за правочином. Загальне правило, яке визначає правову долю набутого сторонами за правочином (майна, грошей тощо), міститься у ст. 216 ЦК України, де зазначено, що у разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона одержала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли одержане полягає у користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, – відшкодувати вартість того, що одержано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

Це правило у науці цивільного права називається двосторонньою реституцією, тобто кожна зі сторін повертає все набуте за правочином. Двостороння реституція, як правовий наслідок визнання правочину недійсним, передбачена при укладенні правочину:

- з малолітнім (ст. 221 ЦК України);

- з неповнолітнім (ст. 222 ЦК України);
- з недієздатним (ст. 226 ЦК України);
- з порушенням простої письмової форми (ст. 218 ЦК України);
- з порушенням нотаріальної форми (ст. 220 ЦК України);
- юридичною особою, на який вона не мала права (ст. 227 ЦК України);
- під впливом помилки (ст. 229 ЦК України);
- внаслідок збігу тяжких обставин (ст. 233 ЦК України).

Окрім цього, коли недійсним правочином завдано збитків чи заподіяна моральна шкода другій стороні або третій особі, вони підлягають відшкодуванню винною стороною.

Для наслідків деяких видів недійсних правочинів може застосовуватися інше правило, зокрема відшкодування збитків у подвійному розмірі та відшкодування моральної шкоди. Цей обов'язок покладається на сторону, яка примусила контрагента укласти правочин, застосувавши фізичне чи психічне насильство або обман (статті 230, 231 ЦК України).

ТЕМА 1.2

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ВІДНОСИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, що проблема особистих немайнових прав особи, громадянина є однією з найважливіших у цивілістиці. Кожна особа у правовій державі має відчувати свою правову та соціальну захищеність; повага до особистості є в такому суспільстві нормою повсякденного життя. Організація Об'єднаних Націй визначає права людини як «права, які притаманні нашій природі і без яких ми не можемо жити як люди». Їх справедливо називають також «спільною мовою людства». Особисті права людини нерозривно пов'язані з такими поняттями, як рівність, свобода, недоторканість особи. І це природно, тому що ідеї рівності, свободи і недоторканності протягом всієї історії цивілізації були одними з ключових.

Головною особливістю особистих немайнових прав є те, що в їх структурі відсутня одна з правомочностей, характерних для інших абсолютних прав. Якщо право власності передбачає можливість уповноваженої особи здійснювати найбільш всеосяжний спосіб правомочності володіння, користування та розпорядження майном, то

для особистих немайнових прав це нехарактерно. Тут уповноважена особа здійснює приналежні йому особисті немайнові права, своїми діями (наприклад, створює уявлення у оточуючих про власну репутацію) поза рамками права.

У зв'язку з цим для особистих немайнових прав характерна наявність двох правочинів:

по-перше, можливості уповноваженої особи вимагати від невизначеного кола зобов'язаних осіб утримуватись від порушення її права;

по-друге, можливості вдатися у разі порушення його права до встановлених законом заходів захисту.

Особисті немайнові права у цивільно-правовому сенсі є врегульований нормами права зв'язок між певними суб'єктами щодо особистих немайнових благ.

Отже, **особисті немайнові права у цивільному праві** – це суб'єктивні права громадян, що виникають внаслідок регулювання норм цивільного права особистих немайнових відносин, які пов'язані з майновими. Особисті немайнові права існують як суб'єктивні права та регулюються цивільним правом незалежно від їх порушень.

Особисті немайнові права можна визначити як права специфічні. Специфіка їх полягає в тому, що вони не несуть в собі економічного змісту, не мають грошової оцінки. Це впливає з їх назви – немайнові права.

Права, що виникають із приводу особистих нематеріальних благ, мають свої специфічні, характерні для них властивості, риси:

По-перше, немайнові права невіддільні від особистості їх носія, належать конкретній людині та іменуються «особистими».

По-друге, особисті немайнові права мають абсолютний характер. Так, людині, їх носію, протистоїть необмежене коло зобов'язаних осіб, кожна з яких повинна утримуватися від порушення цих прав.

По-третє, особисті немайнові права позбавлені матеріального (майнового) змісту.

На законодавчому рівні вони поділені на дві великі групи:

права, що забезпечують природне існування фізичної особи: право на життя; право на охорону здоров'я; право на усунення небезпеки, що загрожує життю і здоров'ю; право на надання медичної допомоги; право на інформацію про стан свого здоров'я; право на таємницю про стан здоров'я; права фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні в закладі охорони здоров'я; право на свободу; право на особисту недоторканність; право на донорство; право на сім'ю; право на опіку або піклування; право на безпечне для життя і здоров'я

середовище;

права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи: право на ім'я, зміну й використання імені; право на повагу до гідності та честі; право на повагу до людини, яка померла; право на недоторканість ділової репутації; право на індивідуальність; право на особисте життя та його таємницю; право на інформацію; право на особисті папери, розпорядження ними та ознайомлення з особистими паперами, які передані до фонду бібліотек або архівів; право на таємницю кореспонденції; право на захист інтересів фізичної особи при проведенні фото-, кіно-, теле- і відеозйомок; право на охорону інтересів особи, зображеної на фотографіях та в інших художніх творах мистецтва; право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості; право на місце проживання; право на недоторканність житла; право на вибір роду занять; право на свободу пересування; право на свободу об'єднання; право на мирні зібрання.

Способи захисту особистих немайнових прав фізичних осіб за своїм змістом поділяються на:

а) **превентивно-присікальні способи захисту**, тобто ті з них, які спрямовані на попередження та припинення порушення, оспорення, невизнання особистого немайнового права чи реальної загрози вказаних дій (визнання права; припинення дії, яка порушує право; зміна правовідношення; припинення правовідношення; визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади АРК або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб тощо);

б) **відновлювальні способи захисту**, тобто ті з них, які спрямовані на відновлення порушеного права (відновлення становища, яке існувало до порушення та пов'язані із ним способи; спростування; відповідь; визнання правочину недійсним тощо);

в) **компенсаційні способи захисту**, тобто ті з них, які спрямовані на додаткове компенсування збитків, що пов'язані із порушенням особистого немайнового права (відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної (немайнової) шкоди тощо).

Особисті немайнові відносини – це немайнові правовідносини, що складаються з приводу особистих нематеріальних благ, що належать особистості та від неї невіддільні.

Доктрина цивільного права особистими немайновими відносинами визнає суспільні відносин, що виникають з приводу немайнових благ, у яких виявляються індивідуальні особливості особистості чи організації шляхом виявлення та оцінки їх моральних, інших соціальних якостей.

Особисті немайнові відносини передбачають взаємну оцінку їх учасниками тих нематеріальних (духовних) благ, з приводу яких ці відносини складаються.

Особисті немайнові відносини не мають безпосереднього, а іноді навіть опосередкованого економічного змісту. Об'єктом таких прав виступають немайнові блага, невід'ємні від особистості. Носіями особистих немайнових прав можуть бути фізичні та юридичні особи. Окремі з особистих немайнових прав можуть належати лише фізичним особам (йдеться про особисті права, передбачені Книгою II ЦК України). Юридичним особам також можуть належати окремі особисті немайнові права (зокрема, право на непорушність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію тощо).

Особисті немайнові відносини, які входять у предмет цивільного права, є за своєю суттю економічними відносинами. Однак при цьому одні з них пов'язані з майновими відносинами, а інші, навпаки, характеризуються суто особистісною природою. Тому особисті немайнові відносини, що становлять предмет цивільно-правового регулювання, складаються з двох груп:

1) **особисті відносини, пов'язані з майновими** (наприклад, авторські, патентні, інші види відносин інтелектуальної власності);

2) **особисті відносини, не пов'язані з майновими** (наприклад, право на честь, на таємницю кореспонденції тощо).

Характерні ознаки особистих немайнових відносин:

1. обумовлені соціальним змістом:

- є особистими (складаються щодо особливої категорії об'єктів – нематеріальних благ, які мають чітко виражений особистий характер);

- є немайновими і не мають безпосереднього зв'язку з майновими відносинами (у своєму непорушеному стані право на честь і гідність, право на життя і здоров'я, особисту недоторканність та ін. повністю позбавлені будь-якого економічного (вартісного) змісту);

2. обумовлені юридичним змістом:

- є абсолютними (уповноваженому протистоїть необмежене коло зобов'язаних осіб);

- є невідчужуваними та непередаваними (невіддільність нематеріального блага від його власника).

ТЕМА 1.3 ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ТА ІНШИХ РЕЧОВИХ ПРАВ

Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, що право власності є найважливішим інститутом цивільного права будь-якої правової системи. Цей інститут є сукупністю правових норм, що закріплюють належність матеріальних благ конкретним особам, можливість володіти, користуватися і розпоряджатися ними, а також забезпечують захист правочинів власників у разі їх порушення.

Статтею 319 Цивільного кодексу України встановлено законодавчі умови здійснення права власності, під яким необхідно розуміти умови й порядок реалізації власником своїх правомочностей володіння, користування та розпорядження щодо належного йому майна. Такі правомочності власник може здійснювати самостійно або за допомогою інших осіб (представників, управителів тощо). Однак такі особи не набувають статусу суб'єктів права власності. Вони є суб'єктами здійснення права власності в інтересах власника.

Стаття 319 Цивільного кодексу України наділяє власника можливістю володіти, користуватися, розпоряджатися своїм майном на власний розсуд. Тобто власник здійснює такі правомочності за власною волею і не зобов'язаний отримувати на це дозвіл інших осіб. Дія цього правила не скасовується і тоді, коли правомочності власника реалізуються його представником, адже останній вчиняє відповідні дії за волею власника, виконує його вказівки.

Власник також має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Тобто в будь-якому цивілізованому суспільстві існують певні правила співжиття, покликані гармонізувати інтереси індивідуума з інтересами інших осіб та суспільства загалом. Наприклад, якщо законодавчі акти встановлюють певні правила щодо містобудування та архітектури, то власник, який будує споруди на земельній ділянці, що знаходиться в його приватній власності, зобов'язаний вчиняти будівництво з дотриманням цих правил.

Дії власника не повинні суперечити також моральним засадам суспільства. Наприклад, власник не має права використовувати належне йому майно для виготовлення порнографічних видань чи виробів, не повинен піддавати катуванню належних йому тварин, жорстоко поводитися з ними.

Державою забезпечуються рівні умови здійснення усіма

власниками своїх прав через утворювані нею державні органи, а також органи місцевого самоврядування. Зокрема, на Кабінет Міністрів України покладається обов'язок забезпечувати рівні умови розвитку всіх форм власності (ст. 116), що водночас стосується і забезпечення рівних умов здійснення власниками своїх прав. Водночас законами України можуть передбачатися особливості у правовому режимі власності фізичних і юридичних осіб, держави, територіальної громади (ст. 92 Конституції України). Наразі окремими спеціальними законами певним суб'єктам цивільного права встановлюються деякі переваги або обмеження у підприємницькій чи іншій діяльності.

Відповідно до ст. 13 Конституції України власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. У такій редакції конституційна норма не лише покладає на власника обов'язки, а й орієнтовно вказує до чого зобов'язаний власник. Поняття «власність зобов'язує» необхідно розуміти в широкому значенні. Так, найбільш повно зобов'язання власників земельних ділянок визначені в Земельному кодексі України (ст. 91). Такі власники зобов'язані забезпечувати використання земельних ділянок за їх цільовим призначенням, підвищувати родючість ґрунтів та зберігати інші корисні властивості землі тощо.

Власник не може використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. Держава прийняла на себе обов'язок не втручатися у здійснення власником права власності. Однак вона не позбавлена права через відповідні органи влади контролювати власників щодо виконання ними своїх обов'язків, дотримання вимог закону та застосовувати до порушників передбачені законодавством заходи впливу. Наприклад, Закон України «Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції» передбачається право уповноважених органів виконавчої влади, зокрема, вилучати з обігу неякісну та небезпечну продукцію та приймати обов'язкові для власника рішення щодо подальшого поводження з нею (ст. 7).

Статтею 319 Цивільного кодексу України встановлено обов'язок держави не втручатися у здійснення власником права власності. Власник вільний у здійсненні права власності. Однак ця воля не безмежна. Її діяльність може бути обмежена чи припинена у випадках і в порядку, встановлених законом. Такі заходи не обов'язково мають бути результатом допущеного власником правопорушення. Наприклад, Закон України «Про банки і банківську діяльність» встановлено, що банк може мати у власності за певних умов нерухоме майно вартістю до 25 %

капіталу банку (ст. 48).

Чимало обмежень встановлено щодо відчуження чи передачі в оренду об'єктів державної та комунальної власності.

Не можна вважати обмеженнями встановлення, наприклад, засновниками господарських товариств, спеціального порядку відчуження майна цих товариств.

У випадках і в порядку, встановлених законом, власника може бути зобов'язано допустити до користування його майном інших осіб. Такі санкції до власника можливі у випадках призначення тимчасової адміністрації Національним банком України в разі істотної загрози платоспроможності банку, банкрутства суб'єкта підприємницької діяльності, створення власником перешкод наймачу в користуванні майном власника тощо.

Як відомо, право власності є абсолютним правовідношенням у тому сенсі, що правомочності власника відповідає обов'язок усіх інших суб'єктів не порушувати його прав. З цього твердження випливає вразливість права власності, оскільки теоретично його може порушити будь-яка особа. Така вразливість права власності вимагає особливих способів його захисту, які можуть бути спрямовані проти будь-яких осіб, які позбавляють власника будь-яких правочинів або перешкоджають їх здійсненню.

Захист права власності – це сукупність передбачених законом цивільно-правових засобів, які, по-перше, гарантують нормальне господарське використання майна (тобто вони забезпечують захист відносин власності у їхньому непорушеному стані), а по-друге – застосовуються для відновлення порушених правовідносин власності, для усунення перешкод, які заважають їх нормальному функціонуванню, для відшкодування збитків, завданих власнику.

Відповідно до ч. 1 ст. 316 ЦК України, правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб.

Відповідно до ч. 1 ст. 317 ЦК України, власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном.

Відповідно до ч. 1 ст. 321 ЦК України, право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні.

Способи захисту права власності передбачені главою 29 ЦК України. Виходячи зі змісту положень цієї глави, існують наступні **види позовів (способів) захисту права власності**:

позовна заява про заборону вчинення дій, які можуть порушити право власності (ч. 2 ст. 386 ЦК України);

позовна заява про зобов'язання вчинити певні дії для запобігання порушенню права власності (ч. 2 ст. 386 ЦК України);

позовна заява про відшкодування завданої майнової та моральної шкоди внаслідок порушення права власності (ч. 3 ст. 386 ЦК України);

позовна заява про витребування свого майна із чужого незаконного володіння (віндикаційний позов; під віндикаційним позовом розуміють вимогу неволодіючого власника до незаконного володільця про витребування свого майна в натурі. Віндикаційний позов є найважливішим цивільно-правовим засобом захисту права власності. У юридичній літературі під віндикаційним позовом традиційно розуміють вимогу власника, що не володіє, до незаконного власника про витребування свого майна в натурі. Цей позов був відомий ще римському цивільному праву (*vindico* – вимагати, *actio rei vindicatio* – віндикаційний позов). Сторонами у віндикаційному позові виступають власник речі, який не лише позбавлений можливості користуватися і розпоряджатися річчю, але вже й фактично нею не володіє, та незаконний фактичний володілець речі (як добросовісний, так і недобросовісний); тобто змістом віндикаційного позову є витребування саме тієї речі, яка вибула із законного володіння власника) (ст. 387 ЦК України);

позовна заява про усунення перешкод у здійсненні права користування та розпоряджання своїм майном (негаторний позов; права та інтереси власника можуть бути порушені і в тих випадках, коли майно не вибуває з його володіння, але треті особи створюють перешкоди в користуванні чи розпорядженні майном; у таких випадках власник може захистити своє право власності від порушень позовом, який називається негаторним) (ст. 391 ЦК України);

позовна заява про визнання права власності (коли це право оспорується або не визнається іншою особою, а також у разі втрати правовстановлюючого документу) (ст. 392 ЦК України),

позовна заява про визнання незаконним та скасування правового акту органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, що порушує право власності, з відшкодуванням майнової та моральної шкоди (ст. 393 ЦК України);

позовна заява про відшкодування шкоди, завданої власникові земельної ділянки, житлового будинку, інших будівель у зв'язку із зниженням їх цінності (ст. 394 ЦК України).

При формуванні правових позицій в даній категорії справ, необхідно керуватися главою 29 ЦК України та іншими спеціальними нормами права, крім того, слід враховувати постанову Пленуму Вищого

спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику в справах про захист права власності та інших речових прав» від 07 лютого 2014 року № 5, постанову Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику в справах про зняття арешту з майна» від 03 червня 2016 року № 5, практикою Європейського суду з прав людини про міжнародно-правові механізми захисту права власності, правові позиції Верховного Суду України по справам № 6-92цс15, № 6-244цс14, № 6-1851цс15, № 6-1цс15, № 6-348цс15, № 6-1920цс15, № 6-2510цс15, №6-265цс16.

Відповідно до ч. 1 ст. 395 ЦК України, речовими правами на чуже майно є:

- право володіння;
- право користування (сервітут);
- право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис);
- право забудови земельної ділянки (суперфіцій).

Відповідно до ч. 1 ст. 396 ЦК України, особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист цього права, у тому числі і від власника майна, відповідно до положень глави 29 Цивільного кодексу України.

Щодо способів захисту, які можуть використовуватись при захисті прав на чуже майно, необхідно відзначити, що всі вони можуть бути згруповані у три групи:

1) **зобов'язально-правові** (способи, які витікають із порушення не самого речового права, а з порушення умов зобов'язання, наприклад, позов про застосування наслідків нікчемного правочину);

2) **речово-правові** (віндикаційний та негативний позови, а також позови про визнання права на чуже майно);

3) **загальноцивільні способи захисту**, передбачені ст. 16 ЦК України (припинення правовідношення, відшкодування моральної шкоди та інші). До таких також можна віднести способи які використовуються при захисті прав осіб, оголошених померлими чи захист прав на чуже майно у разі вилучення земельної ділянки для суспільних потреб.

Щодо застосування загальноцивільних способів захисту, то така можливість передбачена перш за все ч. 2 і ч. 3 ст. 386 ЦК України, де врегульовано застосування таких способів захисту як вимога про припинення дії яка порушує право, відшкодування збитків та моральної шкоди. Речові права на чуже майно можуть захищатися і іншими способами, зокрема, шляхом відновлення становища, яке існувало до

порушення права на чужу річ, визнання недійсним акту органа державної влади чи місцевого самоврядування яким встановлено право на чужу річ тощо.

ТЕМА 1.4

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, що відповідно до ст. 610 ЦК України – порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання).

Згідно ч. 1 ст. 611 ЦК України – у разі порушення зобов'язання настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема:

1) припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору;

2) зміна умов зобов'язання;

3) сплата неустойки;

4) відшкодування збитків та моральної шкоди.

Також згідно ч. 2 ст. 611 ЦК України – у разі порушення боржником негативного зобов'язання кредитор незалежно від сплати неустойки та (або) відшкодування збитків і моральної шкоди має право вимагати припинення дії, від вчинення якої боржник зобов'язався утриматися, якщо це не суперечить змісту зобов'язання. Така вимога може бути пред'явлена кредитором і в разі виникнення реальної загрози порушення такого зобов'язання.

Розглянемо детальніше деякі з цих правових наслідків, а також звернемо увагу на інші правові наслідки порушення зобов'язання, які встановлені ЦК України, зокрема:

1. Одностороння відмова від зобов'язання. У разі порушення зобов'язання однією стороною друга сторона має право частково або в повному обсязі відмовитися від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом. Одностороння відмова від зобов'язання не звільняє винну сторону від відповідальності за порушення зобов'язання. Внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання частково або у повному обсязі відповідно змінюються умови зобов'язання або воно припиняється;

2. Відповідальність боржника за дії інших осіб. Боржник

відповідає за порушення зобов'язання іншими особами, на яких було покладено його виконання (стаття 528 ЦК України), якщо договором або законом не встановлено відповідальність безпосереднього виконавця;

3. Витребування речі визначеної індивідуальними ознаками, у боржника. У разі невиконання боржником обов'язку передати кредиторіві у власність або у користування річ, визначену індивідуальними ознаками, кредитор має право витребувати цю річ у боржника та вимагати її передання відповідно до умов зобов'язання. Кредитор втрачає право на витребування у боржника речі, визначеної індивідуальними ознаками, у разі, якщо ця річ вже передана третій особі у власність або в користування. Якщо річ, визначену індивідуальними ознаками, ще не передано, переважне право на її одержання має той з кредиторів, зобов'язання на користь якого виникло раніше, а коли це неможливо визначити, – кредитор, який першим пред'явив позов.

4. Виконання зобов'язання за рахунок боржника. У разі невиконання боржником для кредитора певної роботи чи ненадання йому послуги кредитор має право виконати цю роботу власними силами або доручити її виконання чи надання послуги третій особі і вимагати від боржника відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із суті зобов'язання.

5. Зміна умов зобов'язання. Має місце коли зобов'язання припиняється шляхом передання відступного (ст. 600 ЦК України). Зобов'язання припиняється за згодою сторін внаслідок передання боржником кредиторіві відступного (грошей, іншого майна тощо). Розмір, строки й порядок передання відступного встановлюються сторонами.

ТЕМА 1.5

ДЕЛІКТНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, що **деліктна відповідальність** є недоговорною відповідальністю. Вона настає у разі протиправного завдання шкоди будь-кому, коли правопорушник не перебуває в договірних відносинах із потерпілим. Варто зазначити, що деліктна відповідальність за завдану шкоду має на меті не тільки поновити майновий стан потерпілого, а й покарати правопорушника.

Зобов'язання із відшкодування шкоди (деліктні зобов'язання) – це недоговорні зобов'язання, що виникають внаслідок порушення

майнових і особистих немайнових прав потерпілого, мають абсолютний характер, спрямовані на забезпечення найбільш повного поновлення порушених прав за рахунок заподіювача шкоди або інших осіб, на яких законом покладено обов'язок відшкодування шкоди.

Згідно ст. 1166 ЦК України – майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала. Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоди завдано не з її вини. Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок непереборної сили, відшкодовується у випадках, встановлених законом. Шкода, завдана правомірними діями, відшкодовується у випадках, встановлених цим Кодексом та іншим законом.

Цивільним законодавством встановлено, що для настання деліктної відповідальності необхідна наявність складу правопорушення, а саме:

- наявність шкоди;
- протиправна поведінка заподіювача шкоди;
- причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою заподіювача шкоди;
- вина.

Перераховані підстави визнаються загальними, оскільки їх наявність необхідна для всіх випадків відшкодування шкоди, якщо інше не передбачено законом. Якщо закон змінює, обмежує або розширює коло підстав, необхідних для покладення відповідальності за завдану шкоду, то мова йде про спеціальні підстави відповідальності, що характеризують особливості тих чи інших правопорушень.

Шкода полягає у будь-якому знеціненні блага, що охороняється правом, а майнова шкода – у зменшенні майнової сфери потерпілого, що в свою чергу тягне за собою негативні майнові наслідки для правопорушника.

Протиправна поведінка в цивільних правовідносинах означає порушення особою вимог правової норми, що полягає в здійсненні заборонених дій, або в утриманні від здійснення наказів правової норми діяти певним чином (бездіяльність).

Причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою, характеризують наступні положення:

- причинний зв'язок існує там, де є тимчасова послідовність явищ;
- причина з необхідністю породжує свій наслідок;
- причина і наслідок завжди мають значення відносно конкретного

випадку.

Вина – психічне ставлення осудної особи, яка досягла певного віку, до вчиненого нею протиправного діяння, а також до наслідків цього діяння.

Сукупність перелічених умов є загальними підставами виникнення цивільно-правової відповідальності за завдану шкоду

Цивільне законодавство виокремлює наступні види відшкодування шкоди, які мають свої особливості, а саме:

- **Відшкодування шкоди, завданої особою у разі здійснення нею права на самозахист.** Шкода, завдана особою при здійсненні нею права на самозахист від протиправних посягань, у тому числі у стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі, не відшкодовується. Якщо у разі здійснення особою права на самозахист вона завдала шкоди іншій особі, ця шкода має бути відшкодована особою, яка її завдала. Якщо такої шкоди завдано способами самозахисту, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства, вона відшкодовується особою, яка вчинила протиправну дію;

- **Відшкодування шкоди, завданої прийняттям закону про припинення права власності на певне майно.** У разі прийняття закону, що припиняє право власності на певне майно, шкода, завдана власникові такого майна, відшкодовується державою у повному обсязі;

- **Відшкодування шкоди, завданої у стані крайньої необхідності.** Шкода, завдана особі у зв'язку із вчиненням дій, спрямованих на усунення небезпеки, що загрожувала цивільним правам чи інтересам іншої фізичної або юридичної особи, якщо цю небезпеку за даних умов не можна було усунути іншими засобами (крайня необхідність), відшкодовується особою, яка її завдала. Особа, яка відшкодувала шкоду, має право пред'явити зворотню вимогу до особи, в інтересах якої вона діяла. Враховуючи обставини, за яких було завдано шкоди у стані крайньої необхідності, суд може покласти обов'язок її відшкодування на особу, в інтересах якої діяла особа, яка завдала шкоди, або зобов'язати кожного з них відшкодувати шкоду в певній частці або звільнити їх від відшкодування шкоди частково або в повному обсязі;

- **Відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданою їхнім працівником або іншою особою.** Юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану їхнім працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків. Замовник відшкодовує шкоду, завдану іншій особі підрядником, якщо він діяв за завданням замовника. Підприємницькі товариства, кооперативи відшкодовують шкоду, завдану їхнім учасником (членом) під час

здійснення ним підприємницької або іншої діяльності від імені товариства чи кооперативу;

- **Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування.** Шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовується державою, Автономною Республікою Крим або органом місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів. Особливості відшкодування шкоди, завданої у результаті виведення неплатоспроможного банку з ринку/ліквідації банку на підставі протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України особам, які на дату прийняття таких індивідуальних актів або рішень, відповідно, мали статус учасників такого банку, встановлюються Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»;

- **Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду.** Шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Право на відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними діями органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, виникає у випадках, передбачених законом. Якщо кримінальне провадження закрито на підставі закону про амністію або акта про помилування, право на відшкодування шкоди не виникає. Фізична особа, яка у процесі досудового розслідування або судового провадження шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню істини і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту

чи виправних робіт, не має права на відшкодування шкоди. Шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок постановлення судом незаконного рішення в цивільній справі, відшкодовується державою в повному обсязі в разі встановлення в діях судді (суддів), які вплинули на постановлення незаконного рішення, складу кримінального правопорушення за обвинувальним вирокom суду, що набрав законної сили. Шкода, завдана фізичній або юридичній особі внаслідок іншої незаконної дії або бездіяльності чи незаконного рішення органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується на загальних підставах. Порядок відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, органу досудового розслідування, прокуратури або суду, встановлюється законом;

- **Відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.** Шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону. Шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом;

- **Відшкодування шкоди, завданою малолітньою або неповнолітньою особою.** Шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, – якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою. Якщо малолітня особа завдала шкоди під час перебування під наглядом навчального закладу, закладу охорони здоров'я чи іншого закладу, що зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, а також під наглядом особи, яка здійснює нагляд за малолітньою особою на підставі договору, ці заклади та особа зобов'язані відшкодувати шкоду, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Якщо малолітня особа перебувала в закладі, який за законом здійснює щодо неї функції опікуна, цей заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану нею, якщо не доведе, що шкоди було завдано не з його вини. Якщо малолітня особа завдала шкоди як з вини батьків (усиновлювачів) або опікуна, так і з вини закладів або особи, що зобов'язані здійснювати нагляд за нею, батьки (усиновлювачі), опікун, такі заклади та особа зобов'язані відшкодувати шкоду у частці, яка визначена за домовленістю між ними

або за рішенням суду. **Обов'язок осіб, визначених частиною першою цієї статті, відшкодувати шкоду, завдану малолітньою особою, не припиняється у разі досягнення нею повноліття.** Після досягнення повноліття особа може бути зобов'язана судом частково або в повному обсязі відшкодувати шкоду, завдану нею у віці до чотирнадцяти років життю або здоров'ю потерпілого, якщо вона має достатні для цього кошти, а особи, які визначені частиною першою цієї статті, є неплатоспроможними або померли. **Неповнолітня особа (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах.** У разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Якщо неповнолітня особа перебувала у закладі, який за законом здійснює щодо неї функції піклувальника, цей заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі, якщо він не доведе, що шкоди було завдано не з його вини. **Обов'язок батьків (усиновлювачів), піклувальника, закладу, який за законом здійснює щодо неповнолітньої особи функції піклувальника, відшкодувати шкоду припиняється після досягнення особою, яка завдала шкоди, повноліття або коли вона до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди;**

- **Відшкодування шкоди, завданої недієздатною особою, особою дієздатність якої обмежена.** Шкода, завдана фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, відшкодовується нею на загальних підставах;

- **Відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки.** Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогнебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб. Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Особа, яка неправомірно заволоділа транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, завдала шкоди діяльністю щодо його використання, зберігання або утримання, зобов'язана відшкодувати її на

загальних підставах. Якщо неправомірному заволодінню іншою особою транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом сприяла недбалість її власника (володільця), шкода, завдана діяльністю щодо його використання, зберігання або утримання, відшкодовується ними спільно, у частці, яка визначається за рішенням суду з урахуванням обставин, що мають істотне значення. Особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого;

- **Відшкодування шкоди, завданої фізичній особі каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.** Фізична або юридична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності, а також відшкодувати додаткові витрати, викликані необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків, протезування, стороннього догляду тощо. У разі каліцтва або іншого ушкодження здоров'я фізичної особи, яка в момент завдання шкоди не працювала, розмір відшкодування визначається виходячи з розміру мінімальної заробітної плати. Шкода, завдана фізичній особі каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, відшкодовується без урахування пенсії, призначеної у зв'язку з втратою здоров'я, або пенсії, яку вона одержувала до цього, а також інших доходів. Договором або законом може бути збільшений обсяг і розмір відшкодування шкоди, завданої потерпілому каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я. У разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті.

Шкода відшкодовується:

1) дитині – до досягнення нею вісімнадцяти років (учню, студенту – до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ним двадцяти трьох років);

2) чоловікові, дружині, батькам (усиновлювачам), які досягли пенсійного віку, встановленого законом, – довічно;

3) особам з інвалідністю – на строк їх інвалідності;

4) одному з батьків (усиновлювачів) або другому з подружжя чи іншому членові сім'ї незалежно від віку і працездатності, якщо вони не працюють і здійснюють догляд за: дітьми, братами, сестрами, внуками померлого, – до досягнення ними чотирнадцяти років;

5) іншим непрацездатним особам, які були на утриманні

потерпілого, – протягом п'яти років після його смерті.

Особам, визначеним у пунктах 1-5 частини першої цієї статті, шкода відшкодовується у розмірі середньомісячного заробітку (доходу) потерпілого з вирахуванням частки, яка припадала на нього самого та працездатних осіб, які перебували на його утриманні, але не мають права на відшкодування шкоди. До складу доходів потерпілого також включаються пенсія, суми, що належали йому за договором довічного утримання (догляду), та інші аналогічні виплати, які він одержував.

Особам, які втратили годувальника, шкода відшкодовується в повному обсязі без урахування пенсії, призначеної їм внаслідок втрати годувальника, та інших доходів.

Розмір відшкодування, обчислений для кожного з осіб, які мають право на відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника, не підлягає подальшому перерахунку, крім таких випадків: народження дитини, зачатої за життя і народженої після смерті годувальника; призначення (припинення) виплати відшкодування особам, що здійснюють догляд за дітьми, братами, сестрами, внуками померлого.

Розмір відшкодування може бути збільшений законом;

- **відшкодування шкоди, внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг).** Виготовлювач товару, що є нерухомим майном, виконавець робіт (послуг) зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану фізичній або юридичній особі внаслідок конструктивних, технологічних, рецептурних та інших недоліків товару, робіт (послуг), а також недостовірної або недостатньої інформації про них. Відшкодування шкоди не залежить від вини виготовлювача товару, що є нерухомим майном, виконавця робіт (послуг), а також від того, чи перебував потерпілий з ними у договірних відносинах. Виготовлювач товару, що є нерухомим майном, виконавець робіт (послуг) звільняються від відшкодування шкоди, якщо вони доведуть, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або порушення потерпілим правил користування або зберігання товару, результатів робіт (послуг). Підстави для відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товару, що є рухомим майном, у тому числі такого, що є складовою частиною іншого рухомого чи нерухомого майна, включаючи електроенергію, встановлюються законом;

- **відшкодування моральної шкоди.** Моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини, крім випадків, встановлених частиною другою цієї статті. Моральна шкода відшкодовується незалежно від вини органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, фізичної або юридичної особи, яка її завдала:

- 1) якщо шкоди завдано каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки;
- 2) якщо шкоди завдано фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт;
- 3) в інших випадках, встановлених законом.

ТЕМА 1.6

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЩОДО ПЕРЕДАЧІ МАЙНА У ВЛАСНІСТЬ ТА У КОРИСТУВАННЯ

Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, що зобов'язання щодо передачі майна у власність та у користування можуть виникати на підставі цивільно-правових договорів, а саме: за договором купівлі-продажу та його видів; за договором найму (оренди) та його видів.

Договір купівлі-продажу, який має низку різновидів є одним з найпоширеніших договорів у сфері цивільного обігу.

Договір купівлі-продажу є двостороннім, оплатним, направленим на перехід майна від одного власника до другого. Зміст договору купівлі-продажу передбачає сукупність прав і обов'язків покупця й продавця.

За **договором купівлі-продажу** одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму (ст. 655 ЦК).

Родові ознаки договору:

- 1) спрямований на передачу майна у власність;
- 2) передача майна здійснюється на визначено-еквівалентній основі;
- 3) це оплатний договір, в якому зустрічне надання відбувається, як правило, в грошовій формі.

Договір купівлі-продажу може бути як реальним, так і консенсуальним, оплатним, двосторонньовзаємним (сіналагматичним).

Сторонами є продавець і покупець. Ними можуть бути як фізичні особи, включаючи фізичних осіб-підприємців, так і юридичні особи, а також інші учасники цивільних відносин згідно зі ст. 2 ЦК.

Предметом договору купівлі-продажу може бути:

- товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому за умови, що

продавець стане власником цього товару на момент його передачі покупцеві;

- майнові права. Правильніше вказати, відступлення майнових прав на відплатній основі, якщо інше не впливає зі змісту або характеру цих прав;

- право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. До такого договору застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом (ч.ч. 1-3 ст. 656 ЦК).

Законодавець використовує для визначення предмета договору терміни «майно» та «товар» як тотожні поняття, підкреслюючи, таким чином, що предметом договору може бути і будь-яка окрема річ, і сукупність речей, і майнові права (ст.190 ЦК), за певними винятками, котрі стосуються майна, вилученого з цивільного обороту, майна, перебування якого у цивільному обороті обмежене, а також майна, що може належати лише певним учасникам обороту (ст. 178 ЦК). Види товарів, вилучених з обороту, товарів, які можуть належати лише певним учасникам обороту, або обмежено оборотоздатних товарів, встановлюються Постановою Верховної Ради України “Про право власності на окремі види майна” від 17. 06. 1991 (із змін. та доп.) і затвердженими нею Переліком видів майна, що не може перебувати у власності громадян, громадських об’єднань, міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав на території України, та Спеціальним порядком набуття права власності громадянами на окремі види майна.

Істотні умови. Предмет (його найменування) та **кількість** товару. Так, продавець зобов'язаний передати покупцеві товар, визначений договором купівлі-продажу (ст. 662 ЦК), у кількості, що встановлена у договорі, у відповідних одиницях виміру або грошовому вираженні. При продажу товарів декількох найменувань у договорі визначається кількість кожного найменування.

ЦК встановлює правові наслідки порушення умови договору щодо кількості (ст. 670, 688 ЦК).

Якщо продавець передасть покупцеві меншу кількість товару, покупець має право вибору: або вимагати передання кількості товару, якої не вистачає; або відмовитися від переданого товару та його оплати, а якщо він оплачений – вимагати повернення сплаченої за нього грошової суми. Вбачається, що хоча законодавець і не передбачив можливості для покупця в цьому випадку взагалі відмовитися від виконання договору, останній може скористатися таким правом. Крім цього, закон не забороняє йому прийняти частково виконане продавцем зобов'язання.

Якщо продавець передав покупцеві більшу кількість товару, ніж це

передбачалось договором, покупець зобов'язаний попередити про вказане продавця. Якщо в розумний строк після одержаного повідомлення останній не розпорядиться товаром, покупець має право прийняти увесь товар, якщо інше не встановлено договором. При цьому він зобов'язаний оплатити додатково прийнятий товар за ціною, що встановлена для товару, прийнятого відповідно до договору, якщо інша ціна не передбачена за домовленістю сторін.

Вимоги щодо **якості та ціни** не можуть вважатися істотними умовами цього договору, якщо інше не передбачено самим договором або законом. Ч. 1 ст. 691 ЦК, встановлює: якщо ціна не встановлена у договорі і не може бути визначена, виходячи з його умов, застосовуються правила визначення ціни, що передбачені у ст. 632 ЦК. Між тим ціна товару є істотною умовою договору про продаж товару в кредит з умовою про розстрочення платежу. До істотних умов цього договору закон відніс також порядок, строки і розміри платежів (ч. 1 ст. 695 ЦК).

Порядок оплати встановлено в ч. 2 ст. 692, 693, 694 ЦК.

Що ж стосується **якості** товару, то відповідно до правил ст. 673 ЦК продавець повинен: передати покупцеві товар, якість якого відповідає умовам договору купівлі-продажу; якщо умови щодо якості не встановлені договором, передати товар, придатний для мети, з якою товар такого роду звичайно використовується; якщо ж покупець повідомив продавця про конкретну мету придбання товару, передати товар, придатний для використання відповідно до цієї мети; якщо товар продається за зразком або за описом, він має відповідати зразку або опису; якщо вимоги щодо якості встановлені законом – передати товар, який відповідає цим вимогам. При цьому закон дозволяє сторонам домовитися про передання товару підвищеної якості порівняно з вимогами, встановленими законом (ст. 673 ЦК).

Товар має відповідати вимогам якості в момент його передання покупцеві, якщо інше не передбачено договором. Договором або законом може бути встановлений строк, протягом якого продавець гарантує якість товару (**гарантійний строк**), котрий слід відрізнити від **строку придатності товару**. Зі спливом останнього товар вважається непридатним для використання за призначенням (ст. 677 ЦК). Правові наслідки передання товару неналежної якості передбачені в ст. 678 ЦК.

До умов договору відносять і **асортимент товару**, тобто перелік товарів певного найменування, які співвідносяться за видами, моделями, розмірами, кольорами або іншими ознаками.

Асортимент товару, за правилом, встановлюється відповідно до замовлення (оферти) покупця. Причому закон дозволяє сторонам або узгодити асортимент товару в договорі, або обумовити порядок

визначення його сторонами. Якщо сторони досягають узгодження стосовно асортименту товару, продавець зобов'язаний передати покупцеві товар у такому асортименті.

Якщо договором асортимент товару не встановлений або асортимент не був визначений у порядку, передбаченому договором, але із суті зобов'язання випливає, що товар підлягає переданню в певному асортименті, продавець має право передати покупцеві товар в асортименті, виходячи з потреб покупця, які були відомі продавцеві на момент укладення договору, або відмовитися від договору.

У випадку порушення умови щодо асортименту діє ст. 672 ЦК.

Форма договору. Може укладатися як в письмовій, так і в усній формі, хоча ст. 657 ЦК встановлює і виняток з цього стосовно форми договорів купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна: у письмовій формі і підлягають нотаріальному посвідченню та державній реєстрації.

Права та обов'язки сторін.

Обов'язки продавця: передати товар покупцеві (ст. 664 ЦК); передати товар, визначений договором (ч. 1 ст. 662 ЦК); передати товар у тарі та (або) упаковці, які відповідають вимогам, встановленим актами цивільного законодавства; у певний строк передати товар водночас з приналежностями та документами (технічний паспорт, сертифікат якості тощо), що характеризують товар (статті 662, 663 ЦК); попередити покупця про всі права третіх осіб на товар, якщо це має місце (ст. 659 ЦК); зберігати проданий товар, якщо право власності переходить до покупця раніше від передання товару (ст. 667 ЦК); вступити у справу про витребування товару в покупця за наявності певних підстав (ч. 1 ст. 660 ЦК); здійснювати перевірку кількості, асортименту, якості, комплектності, тари та (або) упаковки товару (пробування, аналіз, огляд), якщо це передбачено в договорі, та надавати покупцеві докази проведення такої перевірки (ч. 3 ст. 687 ЦК); забрати (вивезти) товар, не прийнятий покупцем, або розпорядитися ним у розумний термін; страхувати товар, якщо це впливає з договору.

Обов'язком покупця є прийняття товару від продавця. Якщо покупець без достатніх підстав зволікає з прийняттям товару або відмовився його прийняти, продавець має право: вимагати прийняття та оплати товару; відмовитися від договору купівлі-продажу (ч. 4 ст. 690 ЦК).

Перехід права власності на товар і ризик його випадкового знищення або випадкового пошкодження товару переходить до покупця з моменту передання йому товару, тобто з моменту, коли

вважається, що продавець виконав свій обов'язок передати товар покупцеві, якщо інше не встановлено договором або законом.

Обов'язок продавця передати товар покупцеві визначається ст. 664 ЦК і залежить від місця виконання зобов'язання. Якщо місцем виконання є місце знаходження (місце проживання) покупця або інше вказане ним місце і доставка товару повинна здійснюватися продавцем, моментом виконання обов'язку покупця вважається вручення товару покупцеві.

Якщо обов'язок продавця виконується за місцезнаходженням товару, то останній вважається переданим у момент надання його в розпорядження покупця. При цьому товар вважається наданим у розпорядження покупця, якщо у строк, встановлений у договорі, він: готовий до передання покупцеві у належному місці; покупець поінформований про це; товар відповідним чином ідентифікований для цілей договору, зокрема шляхом маркування.

Якщо з договору купівлі-продажу не випливає обов'язок продавця доставити товар або передати товар у його місцезнаходженні, обов'язок продавця передати товар покупцеві вважається виконаним у момент здачі товару перевізникові або організації зв'язку для доставки покупцеві (ч. 2 ст. 664 ЦК). У цьому випадку ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження товару переходить до покупця з моменту укладення договору (ст. 334 ЦК).

Ст. 667 ЦК передбачає: коли право власності переходить до покупця раніше від передання товару, продавець зобов'язаний до передання зберігати товар, не допускаючи його пошкодження. Але необхідні для цього витрати покупець зобов'язаний відшкодувати продавцеві, якщо інше не встановлено договором. Виходячи з цього, якщо в договорі відсутнє таке застереження, витрати лягають на продавця.

Отже, за договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму. Сторонами є продавець і покупець.

Предметом договору купівлі-продажу може бути:

- товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому за умови, що продавець стане власником цього товару на момент його передачі покупцеві;

- майнові права. Правильніше вказати, відступлення майнових прав на відплатній основі, якщо інше не випливає зі змісту або характеру цих прав;

- право вимоги, якщо вимога не має особистого характеру. До такого договору застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом.

Істотними умовами є предмет та кількість товару. Може укладатися як в письмовій, так і в усній формі, хоча ст. 657 ЦК встановлює і виняток з цього стосовно форми договорів купівлі-продажу земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку (квартири) або іншого нерухомого майна: у письмовій формі і підлягають нотаріальному посвідченню та державній реєстрації. Права та обов'язки сторін договору купівлі-продажу визначені в §1 глави 54 розділу III ЦК.

Договір найму (оренди) – це договір за яким одна сторона наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк (ст. 759 ЦК України).

Види договорів: оренди земельної ділянки, оренди транспортних засобів, прокату, лізингу, оренди будівлі та іншої капітальної споруди, оренди державного та комунального майна.

Правова характеристика – двосторонній, оплатний, як реальний, так і консенсуальний.

Істотні умови договору найму. ЦК до істотних умов договору найму відносить лише предмет (ст. 759, 760).

Ст. 284 ГКУ до істотних умов договору оренди, який укладається між суб'єктами господарської діяльності, відносить: об'єкт оренди (склад і вартість майна з урахуванням її індексації); строк, на який укладається договір оренди; орендну плату з урахуванням її індексації; порядок використання амортизаційних відрахувань на відновлення орендованого майна та умови його повернення або викупу. Оцінка об'єкта оренди здійснюється за відновною вартістю.

Ст. 10 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна» виділяє такі істотні умови договору оренди: об'єкт оренди (склад і вартість майна з урахуванням її індексації); термін, на який укладається договір оренди; орендна плата з урахуванням її індексації; порядок використання амортизаційних відрахувань; відновлення орендованого майна та умови його повернення; виконання зобов'язань; забезпечення виконання зобов'язань – неустойка (штраф, пеня), порука, завдаток, гарантія тощо; порядок здійснення орендодавцем контролю за станом об'єкта оренди; відповідальність сторін; страхування орендарем взятого ним в оренду майна; обов'язки сторін щодо забезпечення пожежної безпеки орендованого майна. Укладений сторонами договір оренди в частині істотних умов має відповідати типовому договору оренди відповідного майна.

Предмет договору оренди. Відповідно до ст. 760 ЦК України

предметом договору оренди можуть бути: речі, які визначені індивідуальними ознаками і які зберігають свій первісний вигляд під час неодноразового використання, тобто неспоживні речі, а також майнові права. За ознаками предмета договір найму відрізняється від договору позики, предметом якого виступають споживні речі, визначені родовими ознаками.

Законом можуть бути встановлені види майна, що не можуть бути предметом договору найму оренди. Так, відповідно до ч. 2 ст. 4 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» не можуть бути об'єктами оренди: цілісні майнові комплекси казенних підприємств; об'єкти державної власності, що мають загальнодержавне значення і не підлягають приватизації відповідно до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна», Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації», які випускають підакцизну продукцію.

Сторони договору оренди – наймодавець (орендодавець), наймач (орендар). Наймодавцем має право бути власник речі або особа, якій належать майнові права, зокрема права господарського відання та оперативного управління. Крім цього, наймодавцем може бути також особа, уповноважена на укладення договору найму. Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про оренду державного та комунального майна» орендодавцями є: Фонд державного майна України, його регіональні відділення та представництва; органи, уповноважені Верховною Радою АРК та органами місцевого самоврядування управляти майном, підприємства.

За договором оренди наймодавець може бути змінений. Стаття 770 ЦК України передбачає, що у разі заміни власника речі, переданої в найм, до нового власника (правонаступника) переходять права та обов'язки наймодавця, але сторони можуть встановити у договорі найму, що у разі відчуження наймодавцем речі договір найму припиняється. Реорганізація орендодавця не є підставою для зміни умов або розірвання договору оренди (ч. 3 ст. 284 ГК України).

Плата за користування майном встановлюється договором та виступає як звичайна умова договору, і у разі, якщо сторони в договорі не визначать розмір плати за користування, договір найму (оренди) не буде вважатися неукладеним. Частина 1 ст. 762 ЦК України передбачає, що якщо розмір плати не встановлений договором, він визначається з урахуванням споживчої якості речі та інших обставин, які мають істотне значення.

Плата може вноситися за вибором сторін у грошовій або натуральній формі. Договором або законом може бути встановлений періодичний перегляд, зміна (індексація) розміру плати за користування

майном. Плата за користування майном вноситься щомісячно, якщо інше не встановлено договором.

Строк договору найму (оренди). Укладається на строк, обумовлений сторонами і встановлений договором (ст. 763 ЦК України). Якщо строк найму не встановлений, договір найму вважається укладеним на невизначений строк. Кожна зі сторін договору найму, укладеного на невизначений строк, може відмовитися від договору у будь-який час, письмово попередивши про це другу сторону за один місяць, а у разі найму нерухомого майна – за 3 місяці. Договором або законом може бути встановлений інший строк для попередження про відмову від договору найму, укладеного на невизначений строк.

Договір найму може бути припинений шляхом: відмови наймодавця (ст. 782 ЦК), розірвання на вимогу наймача (ст. 784 ЦК) чи наймодавця (ст. 783 ЦК), а також у разі смерті фізичної особи наймача, якщо інше не встановлено договором або законом, а також ліквідації юридичної особи наймача або наймодавця (ст. 781 ЦК).

Наймодавець зобов'язаний передати наймачу річ у комплекті і в стані, що відповідають умовам договору найму й її призначенню. Наймодавець зобов'язаний попередити наймача про особливі властивості й недоліки речі, які йому відомі й які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна наймача або інших осіб або призвести до пошкодження самої речі під час користування нею. Наймач зобов'язаний у присутності наймодавця перевірити справність речі. Якщо наймач у момент передання речі в його володіння не переконається в її справності, річ вважається такою, що передана йому в належному стані. Додатково законодавець встановлює можливість гарантування якості речі протягом всього строку найму. Якщо в речі, яка була передана наймачу з гарантією якості, виявляться недоліки, що перешкоджають її використанню відповідно до договору, наймач має право на власний розсуд вимагати: 1) заміни речі, якщо це можливо; 2) відповідного зменшення розміру плати за користування річчю; 3) безоплатного усунення недоліків речі або відшкодування витрат на їх усунення; 4) розірвання договору й відшкодування збитків, які були йому завдані. За користування майном з наймача береться плата, розмір якої встановлюється договором найму. Якщо розмір плати не встановлений договором, він визначається з урахуванням споживчої якості речі та інших обставин, які мають істотне значення.

Отже, договір найму (оренди) – це договір за яким одна сторона наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк. ЦК до істотних умов договору найму відносить лише предмет. Предметом договору оренди можуть

бути: речі, які визначені індивідуальними ознаками і які зберігають свій первісний вигляд під час неодноразового використання, тобто неспоживні речі, а також майнові права. Сторонами договору оренди є наймодавець (орендодавець) та наймач (орендар). Плата за користування майном встановлюється договором та виступає як звичайна умова договору, і у разі, якщо сторони в договорі не визначають розмір плати за користування, договір найму (оренди) не буде вважатися неукладеним. Договір укладається на строк, обумовлений сторонами.

ТЕМА 1.7

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ З НАБУТТЯ, ЗБЕРЕЖЕННЯ МАЙНА БЕЗ ДОСТАТНЬОЇ ПРАВОВОЇ ПІДСТАВИ

Методичні рекомендації до теми:

Загальні положення про зобов'язання у зв'язку з набуттям, збереженням майна без достатньої правової підстави.

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала.

Положення цієї глави застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події.

Положення цієї глави застосовуються також до вимог про:

- 1) повернення виконаного за недійсним правочином;
- 2) витребування майна власником із чужого незаконного володіння;
- 3) повернення виконаного однією із сторін у зобов'язанні;
- 4) відшкодування шкоди особою, яка незаконно набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи.

Повернення в натурі безпідставно набутого майна.

Набувач зобов'язаний повернути потерпілому безпідставно набуте майно в натурі.

У разі неможливості повернути в натурі потерпілому безпідставно набуте майно відшкодовується його вартість, яка визначається на момент розгляду судом справи про повернення майна.

Відшкодування доходів від безпідставно набутого майна і витрат на його утримання.

Особа, яка набула майно або зберегла його у себе без достатньої правової підстави, зобов'язана відшкодувати всі доходи, які вона

одержала або могла одержати від цього майна з часу, коли ця особа дізналася або могла дізнатися про володіння цим майном без достатньої правової підстави. З цього часу вона відповідає також за допущене нею погіршення майна.

Особа, яка набула майно або зберегла його у себе без достатньої правової підстави, має право вимагати відшкодування зроблених нею необхідних витрат на майно від часу, з якого вона зобов'язана повернути доходи.

У разі безпідставного одержання чи збереження грошей нараховуються проценти за користування ними (стаття 536 ЦК України).

Безпідставно набуте майно, що не підлягає поверненню

Не підлягає поверненню безпідставно набути:

1) заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача;

2) інше майно, якщо це встановлено законом.

ТЕМА 1.8

ЗАХИСТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, що забезпечення безпеки результатів інтелектуальної діяльності багато в чому залежить від розуміння того, що собою являє сама інтелектуальна власність, від володіння головними способами та ресурсами захисту, які визначаються відповідно до відповідних правових норм, закріплених у законодавстві України.

Інтелектуальна власність є нематеріальним інформаційним об'єктом, тому охорона прав на об'єкти такої власності має власну специфіку. Знання особливостей видів прав на інтелектуальну власність дає можливість їхньому власнику правомірно використовувати дану власність, запобігати зазіханням третіх осіб на свої права, а також отримати економічний прибуток від використання інтелектуальної власності.

Формами захисту прав інтелектуальної власності є:

юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності;

неюрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності.

Юрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності полягає в тому, що особа, права якої порушено, звертається за захистом порушених прав до суду, інших компетентних державних органів, уповноважених вжити необхідні заходи для відновлення порушених прав і припинення правопорушення.

У рамках юрисдикційної форми захисту прав, в свою чергу, виокремлюють **загальний (судовий)** і **спеціальний (адміністративний)** порядки захисту порушених прав інтелектуальної власності. За загальним порядком захист прав інтелектуальної власності та охоронюваних законом інтересів здійснюється судом.

Спеціальною формою захисту прав інтелектуальної власності є адміністративний порядок їх захисту. Він застосовується як виняток із загального правила, тобто тільки в прямо передбачених законодавством випадках. Згідно із законодавством потерпілий може звернутися за захистом своїх порушених прав до уповноваженого на це державного органу, зокрема, до Антимонопольного комітету України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної митної служби України, Державного департаменту інтелектуальної власності Міністерства освіти і науки України, або до вищого органу відповідача, який в разі необхідності може надати такий захист.

Неюрисдикційна форма захисту прав інтелектуальної власності передбачає дії юридичних і фізичних осіб щодо захисту прав інтелектуальної власності, які здійснюються ними самостійно (самозахист), без звернення за допомогою до державних або інших компетентних органів. Це може бути відмова здійснити певні дії, що не передбачені укладеним ліцензійним договором, або відмова від виконання договору в цілому. Обрані засоби самозахисту прав не повинні суперечити закону та моральним засадам суспільства. При цьому, способи самозахисту прав мають відповідати змісту цих прав, що порушені, характеру дій, якими вони порушені, а також наслідкам, що спричинені цим порушенням. Способи самозахисту можуть обиратися особою чи встановлюватись договором або актами цивільного законодавства.

Способи захисту права інтелектуальної власності згідно з Цивільним кодексом України (п. 2 ст. 16):

- визнання права (тобто якогось конкретного права інтелектуальної власності; особливо актуально – щодо авторських та суміжних прав);
- визнання договору недійсним (наприклад, ліцензійного договору);
- припинення дії, що порушує право (тобто право інтелектуальної власності);
- відновлення становища, яке існувало до порушення права

(інтелектуальної власності);

- примусове виконання зобов'язань у натурі (наприклад, виплата неперерахованого ліцензійного платежу за використання об'єкта інтелектуальної власності);
- зміна правовідношення (наприклад, зміна умов ліцензійного договору використання об'єкта інтелектуальної власності);
- припинення правовідношення (наприклад, припинення дії ліцензійного договору використання об'єкта інтелектуальної власності);
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди (наприклад, відшкодування збитків, заподіяних порушенням права інтелектуальної власності);
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди.

ТЕМА 1.9

ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ СПАДКОВОГО ПРАВА

Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, справи про спадкування розглядаються судами за правилами позовного провадження, якщо особа звертається до суду з вимогою про встановлення фактів, що мають юридичне значення, які можуть вплинути на спадкові права й обов'язки інших осіб та (або) за наявності інших спадкоємців і спору між ними.

Якщо виникнення права на спадкування залежить від доведення певних фактів, особа може звернутися в суд із заявою про встановлення цих фактів, яка, у разі відсутності спору, розглядається за правилами окремого провадження. Зокрема, у такому порядку суди повинні розглядати заяви про встановлення родинних відносин із спадкодавцем, проживання з ним однією сім'єю, постійного проживання разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, прийняття спадщини, яка відкрилася до 1 січня 2004 року тощо.

Статтями 1217 -1219 ЦК України визначено, що спадкування це перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). Спадкування може здійснюватися за законом чи за заповітом. Спадкуванню підлягають всі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинились внаслідок його смерті. Спадщина відкривається внаслідок смерті фізичної особи, а часом відкриття спадщини є день смерті особи або оголошення її померлою.

Згідно з правилами статті 1220 ЦК та статті 249 ЦПК **часом**

відкриття спадщини слід вважати день смерті особи, зазначений у свідоцтві про смерть, виданим відповідним державним органом реєстрації актів цивільного стану.

Місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця, яке визначається за правилами статті 29, частини другої статті 1221 ЦК. Якщо спадкодавець мав кілька місць проживання, місцем відкриття спадщини вважається останнє місце реєстрації спадкодавця.

Не можуть спадкуватись права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема це:

особисті немайнові права;

право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами;

право на відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;

права на аліменти, пенсію, допомогу або інші виплати, встановлені законом;

права та обов'язки особи як кредитора або боржника, передбачені статтею 608 ЦК України (ст. 1219 ЦК України).

До складу спадщини можуть входити: квартири, будинки, інші приміщення, автомобілі, акції акціонерних товариств, частки в статутному капіталі товариств, тощо.

Існує два варіанти отримання спадщини, це:

– отримання свідоцтва про право на спадщину в нотаріальній конторі або у посадової особи відповідного органу місцевого самоврядування, якщо нотаріуса немає у відповідному населеному пункті (цей варіант можливий у випадках коли у спадкоємців є на руках оригінали правовстановлюючих документів на спадкове майно (договір купівлі-продажу, тощо), просліджується родинний зв'язок, тощо);

– визнання права власності в порядку спадкування в судовому порядку (цей варіант застосовується у випадках якщо правовстановлюючі документи на спадкове майно відсутні, такі документи є неналежно оформлені, в них є виправлення або є спір між спадкоємцями відносно спадкового майна, тощо).

Спадкоємцями за заповітом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Спадкоємцями за заповітом можуть також бути юридичні особи та інші учасники цивільних відносин (ст. 1222 ЦК України).

Спадкування за заповітом є пріоритетним по відношенню до спадкування за законом. Пріоритетність полягає у тому, що за умови

якщо спадкодавець склав заповіт на все своє майно, то спадкування за законом не відбувається, а спадщину можуть набути виключно особи визначені заповітом.

Заповіт – це особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті. Право на заповіт надається виключно особі з повною цивільною дієздатністю.

Заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин. Також встановлена можливість для заповідача позбавити права на спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом, за виключенням осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині (ст. 1235 ЦК України)

Заповідач має право охопити заповітом права та обов'язки, які йому належать на момент складення заповіту, а також ті права та обов'язки, які можуть йому належати у майбутньому, а також скласти заповіт щодо всієї спадщини або частини (ст. 1236 ЦК України).

Незалежно від того складався заповіт чи ні, малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка). В судовому порядку розмір обов'язкової частки може бути зменшено в залежності від відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення. (1241 ЦК України).

До заповіту встановлюються такі вимоги:

– заповіт складається у письмовій формі, із зазначенням місця та часу його складення;

– заповіт має бути особисто підписаний заповідачем;

– заповіт має бути посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами, визначеними у статтях 1251-1252 ЦК України.

Нотаріус також може посвідчувати секретні заповіти, тобто заповіт без ознайомлення з його змістом. Особа, яка склала секретний заповіт, подає його в заклеєному конверті нотаріусові. На конверті має бути підпис заповідача. Отримавши інформацію про смерть заповідача, нотаріус призначає день оголошення змісту заповіту, про що повідомляє членів сім'ю та родичів спадкодавця (ст.ст. 1249 – 1250 ЦК України).

Окрім нотаріусів заповіт можуть посвідчувати інші особи у таких випадках:

уповноважена особа органу місцевого самоврядування – у випадку якщо в населеному пункті відсутній нотаріус;

головний лікар, його заступник з медичної частини або черговий

лікар цієї лікарні, госпіталю, іншого стаціонарного закладу охорони здоров'я, а також начальник госпіталю, директор або головний лікар будинку для осіб похилого віку та інвалідів – якщо особа перебуває в цьому закладі;

капітан судна на якому заповідач перебуває в плаванні;

начальник експедиції, якщо особа перебуває в експедиції;

командир (начальник) військової частини, з'єднання, установи або закладу за умови, що в цій місцевості відсутній нотаріус чи відповідний орган та особа є працівником, військовослужбовцем цього закладу; Також можливо посвідчити заповіт членів сім'ї працівника цього закладу;

начальник установи виконання покарань та начальник слідчого ізолятора, якщо в ньому тримається заповідач (ст. 1252 ЦК).

Якщо заповіт було складено особою, яка на це не мала права, такий заповіт є нікчемним. Крім того, заповіт може бути визнаний не дійсним в судовому порядку, якщо судом буде встановлено, що волевиявлення заповідача не було вільним і не відповідало його волі. У разі недійсності заповіту спадкоємець, який за цим заповітом був позбавлений права на спадкування, одержує право на спадкування за законом на загальних підставах. (ст. 1257 ЦК України).

При вирішенні спорів у зв'язку зі спадкуванням за заповітом суд повинен застосовувати правила глави 85 ЦК та враховувати, що заповідач, зокрема, має право:

1) призначити своїми спадкоємцями фізичних осіб, незалежно від наявності в нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин (частина перша статті 1235 ЦК);

2) без зазначення причин позбавити права на спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом, крім тих, які мають право на обов'язкову частку у спадщині; у разі смерті особи, яка була позбавлена права на спадкування, до смерті заповідача, позбавлення її права на спадкування втрачає чинність (частини друга, третя, четверта статті 1235 ЦК);

3) охопити заповітом права та обов'язки, які йому належать на момент складення заповіту, а також ті права та обов'язки, які можуть йому належати в майбутньому. Якщо він розподілив між спадкоємцями лише свої права, до спадкоємців, яких він призначив, переходить та частина його обов'язків, що є пропорційною до одержаних ними прав (частини перша, третя статті 1236 ЦК);

4) зробити у заповіті заповідальний відказ, відказоодержувачами у якому можуть бути особи, які входять, а також ті, які не входять до числа спадкоємців за законом (стаття 1237 ЦК);

5) зобов'язати спадкоємців до вчинення певних дій немайнового характеру, зокрема, щодо розпорядження особистими паперами, визначення місця і форми здійснення ритуалу поховання, дій, спрямованих на досягнення суспільно корисної мети (стаття 1240 ЦК);

6) обумовити виникнення права спадкування наявністю певної умови (наявність інших спадкоємців, проживання у певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо), тобто скласти заповіт з умовою. Умова, визначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства (частини друга, третя статті 1242 ЦК);

7) установити сервітути щодо земельних ділянок, без зміни їх цільового призначення, інших природних ресурсів або іншого нерухомого майна для задоволення потреб інших осіб (стаття 1246 ЦК);

Заповіт є правочином, тому на нього поширюються загальні положення про правочини, якщо у книзі шостій ЦК немає відповідного правила.

Частина спадщини, що не охоплена заповітом, спадкується на загальних підставах спадкоємцями за законом, до їх числа входять і ті спадкоємці відповідної черги за законом, яким інша частина спадщини була передана за заповітом.

Право на спадкування за законом

Спадкоємцями за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини (ст. 1222 ЦК України).

Право на спадкування за законом з'являється лише тоді, коли відсутній заповіт, його визнано недійсним, спадщину за заповітом не було прийнято або спадкоємець за заповітом відмовився від її прийняття. В такому випадку спадкування здійснюється за законом в порядку черговості.

Кожна черга спадкоємців отримує спадщину у випадку відсутності осіб попередньої черги, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини або відмови від її прийняття (ст. 1258 ЦК України).

Статтями 1261-1265 ЦК України визначено 5 черг спадкування за законом:

Перша черга спадкування за законом – це діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки.

Друга черга спадкування за законом – це рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері.

Третя черга спадкування за законом – це рідні дядько та тітка спадкодавця.

Четверта черга спадкоємців за законом – це особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

П'ята черга спадкоємців за законом – це інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення. Також до п'ятої черги спадкування за законом віднесено утриманців спадкодавця, які не були членами його сім'ї – це неповнолітні або непрацездатні особи, які не були членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років одержували від нього матеріальну допомогу, що була єдиним або основним джерелом засобів до існування.

Крім того, статтею ст. 1266 ЦК України встановлено можливість спадкування за правом представлення, таке спадкування надає можливість особі успадкувати ту частину спадщини яка належала б за законом їхній матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини. Таким чином, спадкування за правом представлення надає можливість увійти до кола спадкоємців, а подекуди і увійти до першої черги спадкування, що дозволяє оминати чергу інших спадкоємців.

Розглядаючи спори, пов'язані зі спадкуванням частки в праві спільної сумісної власності, необхідно звертати увагу на те, що згідно зі статтею 368 ЦК спільною сумісною власністю є не лише майно, набуте подружжям за час шлюбу, якщо інше не встановлено договором або законом, а й майно, набуте в результаті спільної праці та за спільні грошові кошти членів сім'ї, якщо інше не встановлено договором, укладеним у письмовій формі.

У разі смерті особи, якій були заподіяні збитки в результаті невиконання договору, до складу спадщини входить право на відшкодування як реальних збитків, так і упущеної вигоди (ст. 22 ЦК). До спадкоємців переходить і право вибору способу відшкодування.

До складу спадщини входять майнові права інтелектуальної власності, чинні на час відкриття спадщини (право на отримання винагороди за використання твору, право на відтворення, опублікування і розповсюдження авторських творів, право на оформлення винаходу, корисної моделі тощо).

На вимоги про відшкодування витрат на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця (стаття 1232 ЦК), а також витрат на охорону спадкового майна (стаття 1283 ЦК) не поширюються правила

статті 1281 цього Кодексу про порядок і строки пред'явлення вимог кредитором спадкодавця, оскільки вони не впливають із зобов'язань спадкодавця. Тому на такі вимоги поширюється загальна позовна давність (стаття 257 ЦК). Вимоги про відшкодування зазначених витрат можуть бути пред'явлені й до територіальної громади, яка стала власником спадщини, визнаної судом відумерлою.

ПРИКЛАД ВИРІШЕННЯ ФАБУЛЬНИХ СИТУАЦІЙ З ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Кравченко звернулася до суду з позовом до батьків 17-річного Потапенка про визнання правочину недійсним та відшкодування шкоди, посилаючись на те, що її онук – 13 річний Орлов, перебуваючи під впливом більш дорослого підлітка – сина відповідачів – взяв без її дозволу 400 доларів США, та телефон і передав їх останньому. Потапенко використав отримані гроші на власний розсуд а телефон продав.

При розгляді справи в суді було встановлено, що малолітній Орлов – внук позивачки, без її відома взяв названу суму і в добровільному порядку передав гроші та телефон неповнолітньому Потапенку, з яким їх і витратив а телефон продав. Вказаний факт підтвердили свідки.

Ф1.1-5.1. (А) Які правові наслідки вчинення правочину неповнолітньою особою Потапенко за межами її цивільної дієздатності?

- А. Може бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої особи.
- Б. Є дійсним.
- В. Є недійсним лише коли укладений малолітньою особою.
- Г. Визнається нікчемним.

Ф1.2-5.3. (А) Який позов необхідно подавати Громадянці Кравченко до суду щодо витребування свого майна по умовам фабули?

- А. Віндикаційний.
- Б. Негаторний.
- В. Фидуціарний.
- Г. Алеаторний.

Ф1.3-5.5. (А) Чи буде нести Потапенко цивільно-правову відповідальність за завдану шкоду?

А. Ні, не буде, оскільки Потапенко не є повнолітнім.

Б. Буде відповідати за завдану шкоду самостійно, а у разі недостатності майна – разом з батьками.

В. Нессти відповідальність будуть тільки батьки.

Г. Батьки несуть відповідальність у розмірі – 75 %, Потапенко – у розмірі – 25 %.

Ф1.4-5.1. (В). Назвіть три категорії осіб, що не досягли 18 річного віку, і які мають право укладати правочини, і дані правочини не будуть визнаватися недійсними?

А. Вчинений неповнолітньою особою без схвалення батьками, піклувальниками, усиновлювачами.

Б. Вчинений 17 –річною особою за згодою батьків, піклувальників, усиновлювачів.

В. Вчинений 13 –річною особою.

Г. Вчинений особою, яка досягла 16-річного віку і працює за трудовим договором.

Д. Вчинений недієздатною особою

Е. Вчинений особою, яка записана матір'ю чи батьком дитини

Є. Вчинений особою, без дозволу органу опіки та піклування.

Ф1.5-5.7. (В) Потапенко, як особа, що набула майно без достатньої правової підстави що зобов'язана зробити? Оберіть 3 варіанти відповіді.

А. Повернути потерпілому безпідставно набуте майно в натурі.

Б. Батьки Потапенко повертають майно потерпілій особі.

В. Відшкодувати всі доходи які Потапенко одержав чи міг одержати від цього майна.

Г. Не зобов'язаний нічого повертати.

Д. Повертається майно якщо воно тільки є збереженим в натурі.

Е. Потапенко крім повернення майна та відшкодування доходів ще сплачує проценти за користування безпідставно набутими грошима.

Є. У Потапенко є зобов'язання тільки повернути майно.

Ф1.6-5.3 – 5.6. (В) Якщо б третя особа з Потапенко уклала договір купівлі-продажу щодо викраденого телефону, то Кравченко в якому разі могла б витребувати це майно у добросовісного набувача? Оберіть 3 варіанти відповіді.

А. Якщо майно, було загублене власником або особою, якій він передав

майно у володіння.

Б. Було викрадене у власника або особи, якій він передав майно у володіння.

В. Вибуло з володіння власника або особи, якій він передав майно у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом

Г. Якщо майно було продане для виконання судових рішень

Д. Кравченко могла б витребувати лише тільки гроші та цінні папери на пред'явника

Е. Якщо телефон був проданий, то ніяким чином Кравченко не могла б витребувати майно.

Є. Кравченко могла б витребувати майно тільки у недобросовісного набувача.

Ф1.7-5.1. (С). Установіть послідовність дій при визнанні правочину недійсним?

1. Відшкодування збитків, якщо вони є.
2. Двостороння реституція
3. Звернення до суду
4. Визначення підстави за якою правочин вважається недійсним

Ф1.8-5.5. (С). Установіть послідовність алгоритму дій відшкодування шкоди, яка завдана малолітньою особою Орловим?

1. У разі відсутності доведення – відшкодування шкоди батьками за дитину. Після досягнення повноліття дане право переходить до дитини якщо вона має для цього достатньо коштів.
2. Звернення до суду з позовом до батьків дитини.
3. Визначення розміру завданої шкоди.
4. Доведення з боку батьків дитини факту, що завдана шкода не є наслідком несумлінного здійснення батьківських обов'язків.

Ф1.9-5.4. (С) Визначте послідовність дій при двосторонній реституції щодо укладення правочину з Потапенко?

1. Як результат повернення майна – повернення осіб як наслідок в попередній стан.
2. Повернення майна та всього що одержане за цим правочином.
3. Визначення майна яке необхідно повернути.
4. Визнання правочину недійсним за рішенням суду.

Ф1.10-5.6. (D). Знайдіть відповідність категорій осіб та їх повноважень щодо укладення правочинів, в тому числі, щодо передачі майна у власність.

- А. Малолітніми особами
- Б. Неповнолітніми особами
- В. Недієздатними особами
- Г. Обмежено дієздатними.

А. Самостійно розпоряджатися своїм заробітком, самостійно здійснювати особисті немайнові та майнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, бути учасником(засновником) юридичних осіб. Самостійно укладати договір банківського вкладу.

Б. Самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності.

В. Вчиняти лише дрібні побутові правочини. Правочини щодо розпорядження майном та інші правочини які виходять за межі дрібних побутових – лише за згодою законного представника.

Г. Фізична особа не має права вчиняти ніякі правочини. В її інтересах правочини вчиняє її законний представник.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

1. Дзера О.В. Договірне право України. Загальна частина. Київ, Юрінком Інтер, 2018. 896 с.

2. Дзера О.В. Договірне право України. Особлива частина. Київ, Юрінком Інтер, 2018. 1200 с.

3. Іванов Ю.Ф., Куриліна О.В., Іванова М.В. Цивільне право України. У 2-х томах. Том 1. Навчальний посібник. Київ, Алерта, 2019. 342 с.

4. Іванов Ю.Ф., Куриліна О.В., Іванова М.В. Цивільне право України. У 2-х томах. Том 2. Навчальний посібник. Київ, Алерта, 2019. 346 с.

5. Майданик Р. А. Речове право України. Підручник. Київ, Алерта. 2019.1092 с.

6. Майданик Р. А. Цивільне право. Загальна частина, Київ, Алерта, 2012. Т. 1 : Вступ у цивільне право. 2012. 471 с.

7. Міжнародне приватне право: за ред. Проф. В. П. Жушмана та доц. І.А.Шуміло. Харків, Право, 2011. 320с.

8. Право інтелектуальної власності. підручник. За заг. ред. О. І. Харитонової. Київ, Юрінком Інтер, 2019. 544 с.

9. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Право власності: Академічний курс: підручник для здобувачів вищої освіти вищих навчальних закладів. Київ, Центр учбової літератури : Правова єдність: Алерта, 2011. 244 с.

10. Ромовська З. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс: підручник.- 3-те вид., допов.Київ, 2013.672 с.

11. Цивільне право : підручник : у 2 т. за ред.: В. І. Борисова,

- І. В. Спасибо-Фатєєва, В. Л. Яроцький. Харків, Право, 2014 Т. 2. 816 с.
12. Цивільне право України. Підручник: У 2 т. За ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Харків: Право, 2011. Т. 1. 656 с.
13. Цивільне право України. За ред. В.І. Борисової, І.В. Спасибо-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. Харків, Право, 2011. Т. 2. 816 с.
14. Цивільне право України. Загальна частина. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. Київ, Юрінком Інтер, 2017. 976 с.
15. Цивільне право України. Загальна частина: за ред. І. А. Бірюкова, Ю. О. Заїки. Київ: Вид. дім «Скіф», 2013. 528 с.
16. Цивільне право України. Особлива частина. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. Київ, Юрінком Інтер, 2017. 1176 с.
17. Цивільне право України: Загальна частина. Підручник І. А. Бірюков, О. Ю. Заїка, С. С. Бичкова; за ред. І. А. Бірюкова, О. Ю. Заїки. 3-тє вид., змін. та доповн. Київ, Алерта, 2014. 510 с.
18. Цивільне право України: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. У 2 частинах. За ред. проф. Р.Б. Шишки (кер. авт. кол.), Ч. 1. Загальна. Київ, Видавництво Ліра-К, 2018. 736 с.
19. Договірне право України. Особлива частина: за ред. О. В. Дзери. Київ, Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.
20. Кухарєв О. Є. Спадкове право України. Навч.-практ. посіб. О. Є. Кухарєв. Київ, Алерта, 2011. 222 с.
21. Смітюх А. В. Корпоративне право у А. В. Смітюх. Київ, Істина, 2011. 244 с.
22. Харитонов Є. О. Цивільне право : посіб. для підгот. до іспиту Є. О. Харитонов, Н. Ю. Голубєва, Ю. Ю. Акіменко. Вид. 3-ге, перероб. і допов. Харків, Одіссей, 2013. Ч. 2. 256 с.
23. Цивільне право (в схемах) : навч. посіб. / П. С. Матвєєв, В. І. Бірюков. Київ : Алерта, 2013. 255 с.
24. Цивільне право України (у запитаннях та відповідях): Навчальний посібник. за ред. В. К. Матвійчука, І. С. Тімуш. Київ, ВНЗ «Нац. акад. упр.», 2013. 347 с.
25. Недійсні правочини та їх цивільно-правові наслідки Навчальний посібник. В. О. Кучер, Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛДУВС, 2014. 343 с.
26. Спадкове право України. Навчальний посібник. Кухарєв О. Є. Київ, Алерта, 2013. 327 с.
27. Спадкове право України: Навчальний посібник. О. І. Нелін. Київ, Київський університет, 2013. 247 с.
28. Гриняк А. Б. Особливості правового регулювання відносин за договорами підряду. Монографія А. Б. Гриняк; НДІ приват. права і підприємництва Нац. акад. прав. наук України. Київ, НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2011. 299 с.
29. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2-х тт. За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. Київ, Юрінком Інтер,

2008. Т. II. 1088 с.

30. Особливості здійснення суб'єктивних прав учасниками цивільних відносин. Монографія. за заг. ред. акад. НАПрН України В. В. Луця. Київ, НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2011. 319 с.

31. Луць В. В. Строки і терміни у цивільному праві: Монографія В. В. Луць. Київ, 2013.-320 с.

32. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т.; за ред. О. В. Дзери Н. С. Кузнецової, В. В. Луця.- 5-е вид. перероб і доп.; Київ, 2013. 832 с.

33. Цивільне право України: Загальна частина. За редакцією професорів І.А. Бірюкова і Ю.О.Заїки. Київ, Алерта, 2014. 510 с.

34. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права. Монографія В. В. Кочин ; НДІ приват. права і підприємництва ім. Ф. Г. Бурчака Нац. акад. прав. наук України. Київ, НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. 199 с.

35. Теоретичний аналіз сутності поняття цінні папери. К. А. Супрунова *Управління розвитком*. 2013. № 20. С. 47-49.

36. Момент виникнення права власності на цінні папери І. В. Яремова *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 223-227.

37. Недійсні правочини та їх цивільно-правові наслідки: Навчальний посібник. В. О. Кучер ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів: ЛДУВС, 2014. 343 с.

38. Особисті немайнові права юридичних осіб: Монографія. Лілія Василівна Федюк; Івано-Франківськ: ПНУ ім. Василя Стефаника, 2013. 499 с.

39. Особисті немайнові права фізичних осіб як об'єкт цивільно-правової охорони в романській, германській та англо-американській системах приватного права О. О. Посикалюк, Університетські наукові записки. 2014. № 1. С. 46-53.

40. Право власності: окремі проблеми теорії та практики Г. Г. Харченко. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2.

41. Право приватної власності за конституціями України та Європейських держав. Ю. В. Кириченко *Право і суспільство*. 2013. -№ 3. С. 27-34.

42. Наукові роздуми у розвиток правової теорії власності. О. М. Клименко *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 4. С. 55-60.

43. Позбавлення права власності як спосіб захист у порушеного права Р. І. Марусенко, Д. М. Старостенко. *Наше право* . 2013. № 13. С. 153-159.

44. Право власності в розумінні Європейського суду з прав людини (загальна характеристика) О. А. Мірошніченко, *Форум права*. 2013. № 2. С. 371–374.

45. Право власності подружжя як різновид права спільної сумісної власності . В. О. Бажанова. *Наше право*. 2014. № 4. С. 162-166.

46. Конституційно-правові засади права власності у системі засад

конституційного ладу. Ю. С. Гаєвська. *Форум права*. 2014. № 3. С. 51–54.

47. Правове регулювання відносин інтелектуальної власності (предмет і метод) С. Ю. Бурлаков. *Форум права*. 2013. № 3. С. 65–69.

48. Генезис формування правової доктрини щодо захисту права інтелектуальної власності. В. В. Колесніченко *Митна справа*. 2013. № 6. С. 16-22.

49. Забезпечення прав інтелектуальної власності: конституційно-правовий аналіз Г. О. Михайлюк. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 6. С. 64-67.

50. Економіко-правові відносини у сфері захисту права інтелектуальної власності в Україні Є. В. Лазарева, Л. М. Сирбул, *Економічні інновації*. 2013. Вип. 52. С. 134-143.

51. Правова природа права інтелектуальної власності О. М. Мельник, *Форум права*. 2014. № 1. С. 362–368.

52. Співвідношення права інтелектуальної власності та права власності: теоретико-правовий аналіз Р. Г. Щокін, *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 3. С. 110-115.

53. Захист права інтелектуальної власності: проблеми понятійно-категоріального апарату М. Ю. Потоцький. *Наше право*. 2013. № 7. С. 157-163.

54. Генезис формування правової доктрини щодо захисту права інтелектуальної власності. В. В. Колесніченко. *Митна справа*. 2013. № 6. С. 16-22.

55. Блащук Т. В. Можливість визначення держави як сторони цивільно-правового договору / Блащук Т. В. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 1 (3). С. 1-9.

56. Вавженчук С. Я. Деякі теоретико-практичні питання класифікації цивільно-правових договорів. *Адвокат*. 2009. № 10 (109). С. 12-15.

57. Веретельник Л. К. Проблеми систематизації договорів у цивільному праві. *Форум права*. 2011. № 1. С. 180-1

58. Воронова О. В. Договори, спрямовані на безоплатне передання майна в користування. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2010. № 1. С. 1-6.

59. Круглова О. О. Ціна як істотна умова цивільно-правових договорів *Форум права*. 2011. № 2. С. 468-471.

60. Кузнецова Н. Проблеми гармонізації та уніфікації сучасного приватного права, *Право України*. 2012. № 2. С. 139-153.

61. Лесик Л. М. Тенденції та проблеми розвитку ринку обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів в умовах економічної кризи. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 2. С. 214-219.

62. Лисенко В. Сторони договору міні-бартеру (загальна характеристика). *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка*, Серія юридична. 2010. Вип. 50. С. 166-173.

63. Мороз О. В. Цивільно-правова відповідальність за порушення сторонами умов договору. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2.

64. Моторна В. Ю. Укладення договору тест-драйву автомобіля *Вісник академії адвокатури України*. 2011. № 1. С. 44-49.

65. Ольшанченко В. І. Участь держави у цивільних відносинах як передумова її цивільно-правової відповідальності. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 3. С. 155-160.

66. Отрадна О. Реалізація принципу свободи договору у цивільно-правових деліктних відносинах. *Юридична України*. 2010. № 10. С. 60-64.

67. Полішко Н. Л. Особливості укладання договорів на торгах, аукціонах, конкурсах. *Юридична наука*. 2011. № 4-5. С. 24-30.

68. Полченко С. С. Неукладений договір за законодавством України. *Форум права*. 2010. № 4. С. 736-740.

69. Примак В. Д. Функції відповідальності моральної шкоди як заходу цивільно-правової відповідальності. *Юридична України*. 2010. № 9. С. 71-79.

70. Свистун Л. Я. Правове регулювання строків у договорах купівлі-продажу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць*. 2010. № 4 (51). С. 103-109.

71. Терніков Є. І. Свобода договору та її обмеження в цивільному праві України. *Наукові праці МАУП*. 2010, вип. 3(26), С. 254-258.

72. Фомін Г. Ф. Класифікація договорів з надання фінансових послуг *Право України*. 2010. № 2. С. 18-20.

73. Фраткіна Т. Визнання договору неукладеним за Цивільним та Господарським кодексами України. *Уроки права*. 2010. № 4. С. 21-23.

74. Шама Н. Укладення спадкового договору. *Вісник Львівського університету*. 2011. Вип. 52. С. 212-218.

75. Яреськовська І. І. Проблеми недобросовісних умов у договорах із споживачами в українському законодавстві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 7. С. 124-133.

Інтернет-ресурси:

<http://portal.rada.gov.ua/> – Офіційний портал Верховної Ради України

<http://www.president.gov.ua/> – Офіційне представництво Президента України

<http://www.kmu.gov.ua/control/> – Урядовий портал

<http://www.court.gov.ua/> – Офіційний веб-портал «Судова влада України»

<http://www.ccu.gov.ua/> – Конституційний Суд України

<http://www.scourt.gov.ua/> – Верховний Суд України

<http://www.vasu.gov.ua/> – Вищий адміністративний суд України

<http://vgsu.arbitr.gov.ua/> – Вищий господарський суд України

<http://sc.gov.ua/> – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ

<http://www.minjust.gov.ua/> – Міністерство юстиції України

<http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

<http://reestr.court.gov.ua/> – Єдиний державний реєстр судових рішень

Розділ 2

ЦИВІЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

ПЛАН

- 1. Предметна, суб'єктна, інстанційна та територіальна цивільна юрисдикція**
- 2. Ефективність представництва для захисту прав, свобод та інтересів у порядку цивільного судочинства**
- 3. Позовне провадження: практичні проблеми розгляду і вирішення цивільних справ**
- 4. Особливості розгляду цивільних справ у порядку окремого та наказного провадження**
- 5. Перегляд судових рішень у цивільних справах**

ТЕМА 2.1

ПРЕДМЕТНА, СУБ'ЄКТНА, ІНСТАНЦІЙНА ТА ТЕРИТОРІАЛЬНА ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ

Методичні рекомендації до теми:

Розгляд даної теми є важливим для опрацювання її майбутніми правниками, адже інститут цивільної юрисдикції є обов'язковою умовою законності правосуддя, оскільки забезпечує чітке функціонування судової влади і правильність розгляду та вирішення цивільних справ. Значення інституту цивільної юрисдикції обумовлюється тим, що він надає можливість впливати на процес розгляду й вирішення цивільних справ, використовувати гідність й переваги різних юрисдикційних органів. Повноваження судів здійснювати правосуддя по тих чи інших цивільних справах встановлюються також за допомогою цивільної юрисдикції. Цивільна юрисдикція суду визначається колом цивільних справ, які ним можуть бути розглянуті і вирішені. Зміст цивільної юрисдикції суду визначають цивільно-процесуальні норми, що містяться в різних нормативно-правових актах.

Звертаємо увагу, що поняття цивільної юрисдикції охоплює не лише діяльність судової влади, а всіх органів з вирішення цивільних (в широкому понятті) справ, а саме це ті органи, які наділяються повноваженнями з вирішення юридичних справ (спірного або безспірного характеру) у сфері цивільного обороту (в широкому значенні), діяльність яких відбувається в рамках процесуально-процедурних форм різного ступеня складності: органів судової влади, третейських судів, нотаріату, органів виконавчої влади, органів

місцевого самоврядування і інших. При цьому юрисдикційна діяльність включає в себе як оперативно-виконавчу діяльність, так і право установчу, а також і діяльність з вирішення конфліктів і примусового здійснення судових і інших актів.

ТЕМА 2.2

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРЕДСТАВНИЦТВА ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Методичні рекомендації до теми:

Кожна особа має право на судовий захист. Зазначене право передбачено статтею 55 Конституції України. Саме представник виконує функцію захисту прав, свобод та інтересів особи. Представництво у суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом. Зміст судового представництва у цивільному процесі складають процесуальні дії, наслідки яких поширюються на довірителя, що визначає обсяг повноважень представника. Через визначені довіреністю чи договором застереження особа має право обмежити коло повноважень представника на вчинення певної процесуальної дії. Відтак, адвокат зобов'язаний діяти в межах повноважень, наданих йому клієнтом, з урахуванням обмежень щодо вчинення окремих процесуальних дій. Перелік повноважень чи обмежень стосовно вчинення певних процесуальних дій має бути визначено договором, який укладається між адвокатом та особою, інтереси якої він представляє у відповідному цивільному процесі.

ТЕМА 2.3

ПОЗОВНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, позовне провадження є основним видом провадження, яке притаманне цивільному процесу з давніх часів. Так, ще процесу за давнім римським правом був притаманний інститут позову та позовного провадження, у якому він розглядався. Позовне провадження – це вид провадження у цивільному процесі, у якому розглядається спір, який виникає з цивільних, земельних, сімейних, трудових відносин. Ці справи впливають зі спору про право. Спори можуть бути пов'язані як з порушенням суб'єктивного права (коли діями одного учасника або в результаті його дій зменшуються чий-небудь блага – майнові, особисті), так і з його оспорюванням (коли в результаті поведінки учасника спору стає неясним зміст правовідношення, а також взаємні права і обов'язки).

Розгляд справи в порядку загального позовного провадження передбачає проходження всіх передбачених кодексом стадій судового процесу, а саме:

подання до відповідного суду позову, який відповідає вимогам процесуального закону;

вирішення питання про відкриття провадження у справі (або залишення позовної заяви без руху, повернення позову, відмова у відкритті провадження);

підготовче провадження, під час якого учасники подають суду заяви по суті справи, а також клопотання з процесуальних питань;

розгляд справи по суті, що включає такі етапи: відкриття розгляду справи по суті (встановлення явки учасників, оголошення складу суду, роз'яснення учасникам їхніх прав та обов'язків, розгляд клопотань); з'ясування обставин справи та дослідження доказів (вступне слово учасників, питання, дослідження судом доказів, додаткові пояснення учасників); судові дебати (заключне слово учасників, репліки);

ухвалення судом рішення по суті справи (новою редакцією цивільного і господарського процесуального кодексів передбачена можливість у певних випадках вирішувати питання про судові витрати в окремому судовому засіданні вже після ухвалення рішення по суті).

право на оскарження.

ТЕМА 2.4

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ У ПОРЯДКУ ОКРЕМОГО ТА НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

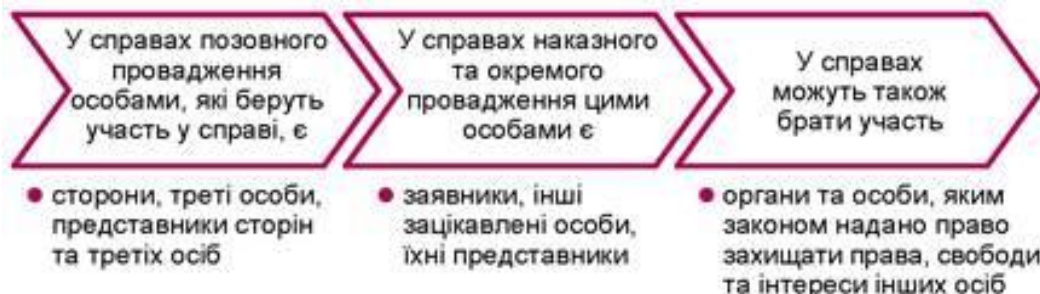
Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, окреме та наказне провадження це особливі види провадження у цивільному процесі, яким притаманні певні особливості. Студенти повинні вміти розрізняти ці два види проваджень та розуміти їх відмінність від позовного провадження.

Наказове провадження є спрощеним видом цивільного судочинства, в якому вирішуються справи про стягнення з боржника на підставі судового наказу грошових коштів або витребування майна без проведення судового засідання на користь особи, яка має право вимоги. Розгляд такої справи відбувається без виклику сторін, на основі поданої письмової заяви та доданих до неї доказів, для підтвердження цих вимог. Судовий наказ одночасно є виконавчим документом.

Окреме провадження являє собою вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи.

Учасниками цивільного процесу є особи, які беруть участь у справі.

ТЕМА 2.5

ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Методичні рекомендації до теми:

Перегляд судових рішень у цивільних справах є дуже важливою стадією, адже це дає більше можливостей для захисту та відновлення прав громадян України. Таке право закріплене у ст. 17 ЦПК України, а саме:

1. Учасники справи, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки,

мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

2. Не допускається касаційне оскарження судового рішення суду першої інстанції без його перегляду в апеляційному порядку.

Частіше за все перегляд судових рішень буває за нововиявленими або виключними обставинами в цивільному процесі. Перегляд рішень, постанов або ухвал за нововиявленими або виключними обставинами є особливим видом провадження в цивільному судочинстві і має не меті не оскарження рішення, а повний його перегляд через наявність істотної обставини, яка не була відома суду при прийнятті рішення.

ПРИКЛАД ВИРІШЕННЯ ФАБУЛЬНИХ СИТУАЦІЙ З ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Фабула 2. Цивільне процесуальне право

01.06.2020 громадянка М. придбала пару взуття в магазині, який належить ТОВ А. та знаходиться у Комунарському районі м. Запоріжжя.

15.06.2020 громадянка М. з'ясувала, що взуття є неналежної якості, а саме на ньому відшарувалося лакове покриття.

26.06.2020 громадянка М. звернулася до Комунарського районного суду м. Запоріжжя з заявою про видачу судового наказу про повернення вартості товару неналежної якості.

05.07.2020 Комунарським районним судом м. Запоріжжя їй було відмовлено у видачі судового наказу. В обґрунтування ухвали про відмову суд посилався на те, що, по-перше, відсутнє рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів, по-друге, порушені правила підсудності. А саме, на думку суду, заяву слід було подавати до Шевченківського районного суду м. Запоріжжя, оскільки саме у Шевченківському районі зареєстровано ТОВ А., якому належав магазин.

Не погоджуючись з цією ухвалою, громадянка М. подала апеляційну скаргу на ухвалу до Запорізького апеляційного суду. У скарзі вона посилалася на незаконність ухвали, оскільки підсудність не була порушена, а вона звернулася до суду за місцем виконання договору.

01.09.2020 Запорізьким апеляційним судом їй було відмовлено в задоволенні апеляційної скарги та вказано на її право звернутися із позовом в порядку позовного провадження.

23.09.2020 громадянка М. звернулася до Шевченківського районного суду м. Запоріжжя із позовною заявою.

30.09.2020 позовна заява була прийнята до розгляду. Було прийняте рішення про розгляд заяви у спрощеному позовному провадженні.

10.10.2020 Шевченківським районним судом м. Запоріжжя було винесене рішення про задоволення позову.

Відповідач ТОВ А. не погодилося з таким рішенням та 20.10.2020 подало апеляційну скаргу до Запорізького апеляційного суду.

11.12.2020 Запорізький апеляційний суд розглянув апеляційну скаргу ТОВ А. та відмовив в її задоволенні.

Не погоджуючись з таким рішенням, ТОВ А. 30.12.2020 подало касаційну скаргу до Верховного суду.

2.1-6.3 (А)

Вимога про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів у порядку позовного провадження заявляється особою до суду в спосіб:

А. будь-який (позивач не обмежений у виборі способів захисту своїх прав, свобод чи інтересів);

Б. встановлений законом або договором;

В. встановлений ст. 16 ЦК України;

Г. встановлений ЦПК України.

2.2-6.1 (А)

Як називається провадження, яке призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум, щодо яких відсутній спір:

А. Окреме;

Б. Малозначне;

В. Наказне;

Г. Апеляційне.

2.3-6.4 (А)

Якщо у заяві про видачу судового наказу об'єднано вимоги, частина з яких не підлягає розгляду в порядку наказного провадження, суддя:

А. Відмовляє у прийнятті заяви про видачу судового наказу і роз'яснює право звернутися в порядку позовного провадження;

Б. Відмовляє у прийнятті заяви про видачу судового наказу в частині цих

вимог, а щодо вимог, які підлягають розгляду в порядку наказного провадження, — вирішує питання про відкриття наказного провадження;
В. Вирішує питання про відкриття наказного провадження, а за результатами розгляду видає судовий наказ щодо відповідних вимог, відмовляючи в задоволенні інших;
Г. Відмовляє у видачі судового наказу.

2.4-6.4 (В)

На заяву громадянки М. до Комунарського районного суду м. Запоріжжя про видачу судового наказу їй було відмовлено. У якому випадку, згідно з Цивільним процесуальним кодексом України, суд відмовляє у видачі судового наказу?

- А. Заяву подано особою, яка має процесуальну дієздатність;
- Б. Судом раніше виданий судовий наказ за тими самими вимогами, за якими заявник просить видати судовий наказ;
- В. З моменту виникнення права вимоги не пройшов строк, який перевищує позовну давність, встановлену законом для такої вимоги, або не пройшов строк, встановлений законом для пред'явлення позову в суд за такою вимогою;
- Г. До заяви було додано перелік доказів, якими заявник обґрунтовує обставини, на яких ґрунтуються його вимоги;
- Д. Із поданої заяви не вбачається виникнення або порушення права грошової вимоги, за якою заявником подано заяву про видачу судового наказу;
- Е. Заяву подано особою, яка не має процесуальної дієздатності, не підписано або підписано особою, яка не має права її підписувати, або особою, посадове становище якої не вказано;
- Є. У заяві було зазначено найменування суду, до якого подається заява.

2.5-6.2 (В)

Проаналізуйте фабулу, та надайте відповідь, чому 01.09.2020 Запорізький апеляційний суд відмовив громадянці М. у задоволенні апеляційної скарги.

- А. Тому що громадянкою М. були порушені правила підсудності.
- Б. Тому що громадянкою М. невірно був обраний вид провадження, в якому було слід звернутися до суду.
- В. Тому що у правовідносинах, що склалися між М. та ТОВ А були наявні ознаки цивільно-правового спору.
- Г. Тому що це був господарсько-правовий спір, а громадянка М.

звернулася до суду загальної юрисдикції.

Д. Тому що суду не було надане рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів.

Е. Тому що громадянкою М. були пропущені строки на звернення із заявою про видачу судового наказу.

Є. Тому що громадянкою М. був порушений досудовий порядок врегулювання спору.

2.6-6.3 (В)

У відповідь на позовну заяву громадянки М. рішенням Шевченківського районного суду м. Запоріжжя було розгляд заяви у спрощеному позовному провадженні. Які справи згідно з Цивільним-процесуальним кодексом України є малозначними?

А. справи, у яких ціна позову не перевищує ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

Б. справи, що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя;

В. справи в яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

Г. справи незначної складності;

Д. справи, щодо приватизації державного житлового фонду;

Е. справи, щодо спадкування;

Є. справи, що виникають з трудових відносин.

2.7 – 6.5 (С)

Назвіть послідовність дій громадянки М., щодо оскарження порушеного права магазином, який належить ТОВ А.

1. Звернення з позовною заявою до районного суду першої інстанції;
2. Визначення порушеного права;
3. Звернення до верховного суду;
4. Оскарження рішення суду першої інстанцій в апеляційному суді;
5. Вимога про повернення вартості товару.

Відповідь: 2, 5, 1, 4, 3.

2.8– 6.5 (С)

Вкажіть вірну, з точки зору процесуального права, послідовність дій Верховного суду після отримання касаційної скарги ТОВ А.

1. Суддя-доповідач доповідає в необхідному обсязі зміст оскаржуваного

судового рішення;

2. Вислухавши пояснення учасників справи, суд виходить до нарадчої кімнати;

3. Реєстрація касаційної скарги;

4. Суд касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги приймає постанову;

5. Головуючий відкриває судові засідання.

2.9 – 6.5 (D)

Встановіть відповідність строків, згідно з цивільно-процесуальним законодавством, яких повинні дотримуватися громадянка М. та ТОВ «А» після відмови у видачі судового наказу Комунарським районним судом м. Запоріжжя.

1. Подання апеляційної скарги на рішення суду;

2. Подання апеляційної скарги на ухвалу суду;

3. Подання відзиву на касаційну скаргу.

А. Не перевищує 20-денний строк.

Б. Не перевищує 30-денний строк;

В. Не перевищує 15-денний строк;

Г. Строк, встановлений судом.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

1. Васильєв С.В. Цивільний процес. Київ : Алерта, 2019. 506 с.

2. Воронова О.В., Моїсеєнко Д.М. Проблемні питання застосування електронного листування в якості доказу у цивільному процесі України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 99–101.

3. Голубєва Н.Ю. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник. Одеса: ВД «Гельветика», 2018. 430 с.

4. Грабовська О.О. Теоретичні та практичні проблеми доказування в цивільному процесі України. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 472 с.

5. Гусаров К. В., Жушман М. В. Цивільний процес. Харків : «Право», 2020. 390 с.

6. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з цивільних справ (1972–2017 роки): станом на 1 вересня 2017 р. Київ: «Право», 2017. 546 с.

7. Ізарова І.О., Ханік-Посполітак Р.Ю. Цивільний процес України : Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищих навчальних закладів. Київ : ВД

«Дакор», 2018. 276 с.

8. Комаров В.В., Луспенник Д.Д., Радченко П.І. Позовне провадження: монографія. Х.: Право, 2011. 522 с.

9. Комаров В.В., Світлична Г.О., Удальцова І.В. Окреме провадження : монографія. Х. : Право, 2011. 312 с.

10. Короед С.О. Науково-практичний коментар цивільного процесуального кодексу України. Київ : ВД «Професіонал», 2018. 496 с.

11. Коссак В.М., Лемик Р.Я. та ін. Цивільне процесуальне право України. Львів, 2020. 752 с.

12. Кройтор В.А. Принципи цивільного судочинства та їх система: проблеми сучасної теорії і практики : монографія. Харків : Право, 2020. 672 с.

13. Моїсеєнко Д.М. Окремі питання доступу до правосуддя у цивільних справах. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 656–662.

14. Моїсеєнко Д.М. Проблемні питання застосування штрафу за зловживання процесуальними правами у цивільному процесі України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 116–118.

15. Несінов О.М. Цивільний процес. Успішна адвокатська практика. Київ : «Норма права», 2021. 556 с.

16. Новели цивільного процесуального кодексу України. *Матер. кругл. столу* (Одеса, 26 березня 2018 р.). Одеса : Фенікс, 2018. 112 с.

17. Орел Л.В., Калашник О.М. Цивільне право та процес. Харків : «Право», 2020. 423 с.

18. Постанови Пленуму Верховного Суду в цивільному судочинстві. Київ: ЦУЛ, 2019. 440 с.

19. Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія. Харків, 2010. 256 с.

20. Сучасні проблеми цивільного права та процесу. За ред. Ю.М. Жорнокуя та Л.В. Красицької. Харків : «Право», 2017. 808 с.

21. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права: Підручник /М.М.Ясинок, М.П.Курило, О.В.Кіріяк та ін.; За заг. ред. д.ю.н. професора М.М. Ясинка. К.: Алерта, 2016. с. 554

22. Цивільний процес: навчальний посібник. Харків: Право, 2018. 362 с.

23. Цивільний процес. Практикум: навч. посіб. / Л.О. Андрієвська [та ін.]. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2019. 284 с.

24. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар: Вид. 2-ге, перероб. та доп. / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М.М. Ясинка (у співавторстві з Й.Г. Богданом, О.І. Угриновською). Київ: Алерта, 2020. 810 с.

25. Ясинок М.М. Цивільне процесуальне право України. Київ : «Алерта», 2021. 330 с.

26. Ясинок М.М. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. Київ : Алерта, 2018. 650 с.

Інтернет-ресурси:

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – Офіційний портал Верховної Ради України
2. <http://www.president.gov.ua/> – Офіційне представництво Президента України
3. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – Урядовий портал
4. <http://www.court.gov.ua/> – Офіційний веб-портал «Судова влада України
5. <http://www.ccu.gov.ua/> – Конституційний Суд України
6. <http://www.scourt.gov.ua/> – Верховний Суд України
7. <http://www.vasu.gov.ua/> – Вищий адміністративний суд України
8. <http://vgsu.arbitr.gov.ua/> – Вищий господарський суд України
9. <http://sc.gov.ua/> – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
10. <http://minfin.kmu.gov.ua/> – Міністерство фінансів України
11. <http://www.minjust.gov.ua/> – Міністерство юстиції України
12. <http://www.sta.gov.ua/> – Державна податкова служба України
13. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
14. <http://reestr.court.gov.ua/> – Єдиний державний реєстр судових рішень

Розділ 3 ТРУДОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

ПЛАН

1. Зайнятість населення і працевлаштування
2. Трудовий договір та його види
3. Робочий час і час відпочинку
4. Оплата праці та її нормування. Гарантії та компенсації
5. Трудова дисципліна
6. Матеріальна відповідальність сторін трудового договору
7. Трудові спори

ТЕМА 3.1

ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ І ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ

Методичні рекомендації до теми

В сучасних умовах, коли ситуація на ринку праці в Україні, як і раніше, залишається досить складною і напруженою, проблеми зайнятості і працевлаштування є одними з найактуальніших. Тому мають з особливою увагою та зацікавленістю віднестися до вивчення даної теми.

Вивчаючи тему, слід засвоїти, що право вивільнюваних працівників на працю захищено від сваволі роботодавця тим, що у ст. 49-2 КЗпП законодавець розробив чіткий порядок вивільнення робітників, обов'язковість дотримання якого зумовлюється імперативним характером цієї норми. Цей порядок передбачає, що про наступне звільнення не пізніше, ніж за два місяці працівників персонально попереджають. Одночасно з цим власник повинен запропонувати працівнику іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації чи його філіалі, а також виконати ще ряд обов'язкових вимог законодавця (зокрема, власник або уповноважений ним орган повинен заздалегідь – за два місяці до дня фактичного звільнення працівника – довести до відома органу з працевлаштування відповідну інформацію). Метою цих заходів є піклування про майбутню долю вивільненого працівника і надання йому соціальної допомоги на період пошуків нової роботи до моменту працевлаштування.

Одними з найважливіших прав людини Конституція України визначила соціально-економічні права. Без цих прав неможливо забезпечити як гідність, так і саме існування людської особистості, без них багато в чому втрачають свій сенс усі інші права людини. Серед цих

прав центральне місце посідає право на працю та проблеми зайнятості населення та ринку праці.

Відносини щодо забезпечення зайнятості та працевлаштування регулюються:

- Конституцією України;
- КЗпП України;
- Законами України:
- «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття»;
- «Про зайнятість населення»;
- значним числом постанов Кабінету Міністрів України;
- соціально-партнерськими угодами і колективними договорами.

Важливу роль у правовому регулюванні зайнятості населення та працевлаштуванню відіграють конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці (МОП), які встановлюють міжнародні стандарти у сфері зайнятості населення та працевлаштування.

Закон України «Про зайнятість населення» визначає правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття.

**Відповідно до п.7 ч. 1 ст. 1 Закону України
«Про зайнятість населення»**

Зайнятість – це не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно.

Законодавством встановлено державні гарантії зайнятості населення:

- 1) Вільне обрання місця застосування праці та виду діяльності, вільний вибір або зміну професії.
- 2) Одержання заробітної плати (винагороди) відповідно до законодавства.
- 3) Професійну орієнтацію з метою самовизначення та реалізації здатності особи до праці.
- 4) Професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці.
- 5) Підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями.
- 6) Безоплатне сприяння у працевлаштуванні, обранні підходящої

роботи та одержанні інформації про ситуацію на ринку праці та перспективи його розвитку.

7) Соціальний захист у разі настання безробіття.

Право на соціальний захист у разі настання безробіття реалізується шляхом:

- участі в загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні на випадок безробіття, яке передбачає матеріальне забезпечення на випадок безробіття;

- надання безоплатних соціальних послуг, зокрема, інформаційно-консультаційних та профорієнтаційних, професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації з урахуванням попиту на ринку праці, сприяння у працевлаштуванні, зокрема, шляхом фінансової підтримки самозайнятості та реалізації підприємницької ініціативи відповідно до законодавства;

- надання особливих гарантій працівникам, які втратили роботу у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці;

- надання додаткової гарантії зайнятості окремим категоріям населення, які не здатні на рівних умовах конкурувати на ринку праці.

- 8) захист від дискримінації у сфері зайнятості, необґрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення.

- 9) додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян.

Поряд з терміном «зайняте населення» законодавством визначається поняття «безробітні», а також зміст його правового статусу.

Відповідно до ч. 1 ст. 43 Закону України «Про зайнятість населення» статусу безробітного може набути:

1) особа працездатного віку до призначення пенсії (зокрема на пільгових умовах або за вислугу років), яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів, готова та здатна приступити до роботи;

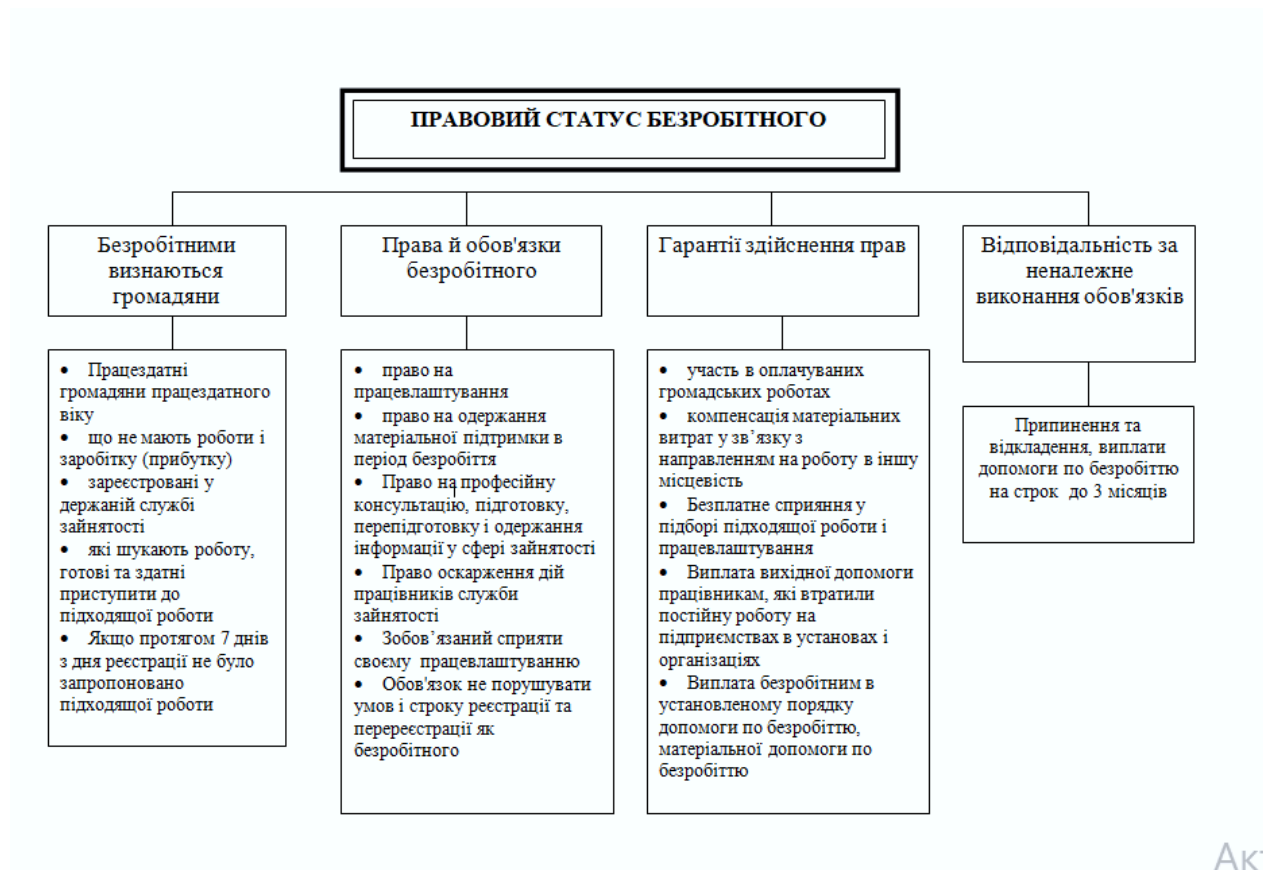
2) особа з інвалідністю, яка не досягла встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсійного віку та отримує пенсію по інвалідності або соціальну допомогу відповідно до законів України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю»;

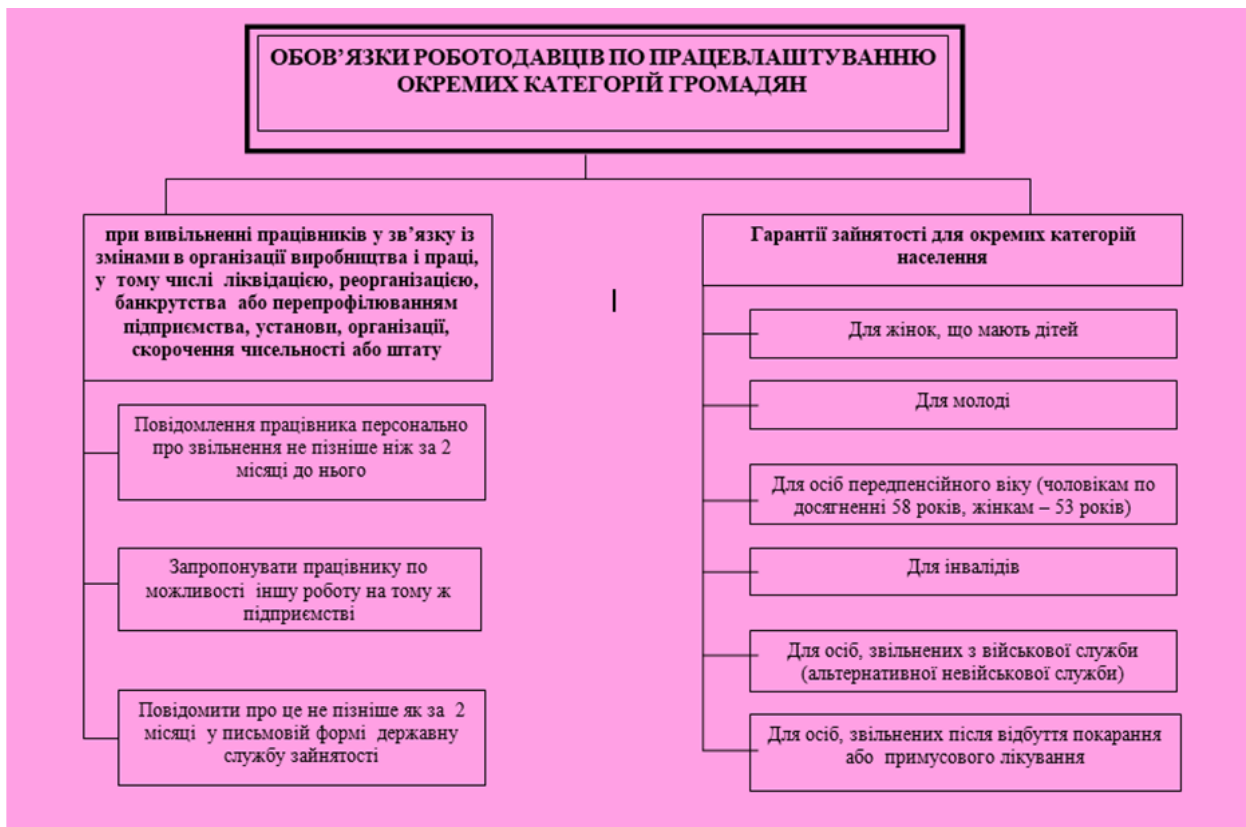
3) особа, молодша 16-річного віку, яка працювала і була звільнена у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, зокрема припиненням або перепрофілюванням підприємств, установ та організацій, скороченням чисельності (штату) працівників.

Статус безробітного надається зазначеним особам за їх особистою

заявою у разі відсутності підходящої роботи з першого дня реєстрації у територіальних органах центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, незалежно від зареєстрованого місця проживання чи місця перебування.

Правовий статус безробітного включає основні права й обов'язки та їх гарантії.

Підходяща робота – робота, яка відповідає освіті, спеціальності, кваліфікації і надається працівникові в тій місцевості в якій він проживає. Заробітна плата повинна бути не нижче розміру заробітної плати такої особи за останнім місцем роботи з урахуванням середнього рівня заробітної плати, що склався у регіоні за минулий місяць, де особа зареєстрована як безробітний.

Якщо середній розмір заробітної плати, що склався за минулий місяць у регіоні, нижчий, ніж заробітна плата особи за останнім місцем роботи, підходящою є робота з розміром заробітної плати не меншим, ніж середній розмір у регіоні.

ст. 46 ЗУ «Про зайнятість населення»

При пропозиції особі підходящої роботи враховується:

- трудовий стаж за фахом;
- її попередня діяльність;
- вік, освіта;
- тривалість часу без роботи.

Для громадян, які вперше шукають роботу і не мають професії, підходящою вважається:

- робота, яка вимагає попередньої проф. підготовки;
- оплачувана робота (сезонна), яка не вимагає попередньої підготовки.

ТЕМА 3.2 ТРУДОВИЙ ДОГОВІР ТА ЙОГО ВИДИ

Методичні рекомендації до теми

Ця тема має виключно велике значення при вивченні курсу та підготовки до ЄДКІ, в ній містяться юридичні гарантії реалізації права на працю при прийнятті на роботу, переведенні на іншу роботу, звільненні з роботи. Основні питання закріплені в главі III КЗпП України та інших нормативних актах.

Трудовий договір є основним інститутом трудового права.

Юридичне значення трудового договору полягає в тому, що він є формою реалізації права на працю, підставою виникнення трудових правовідносин та способом встановлення їх змісту. Господарче значення — в тому, що він є формою забезпечення народного господарства кадрами та способом їх перерозподілу між галузями господарства, окремими підприємствами, установами, організаціями. Як конкретний юридичний факт, з яким закон пов'язує виникнення трудових правовідносин відповідно до ст. 21 КЗпП України:

Трудовий договір є угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

При опануванні даної теми необхідно ознайомитись з положеннями КЗпП України, Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєного стану».

Від трудового договору необхідно відрізнити цивільно-правові договори

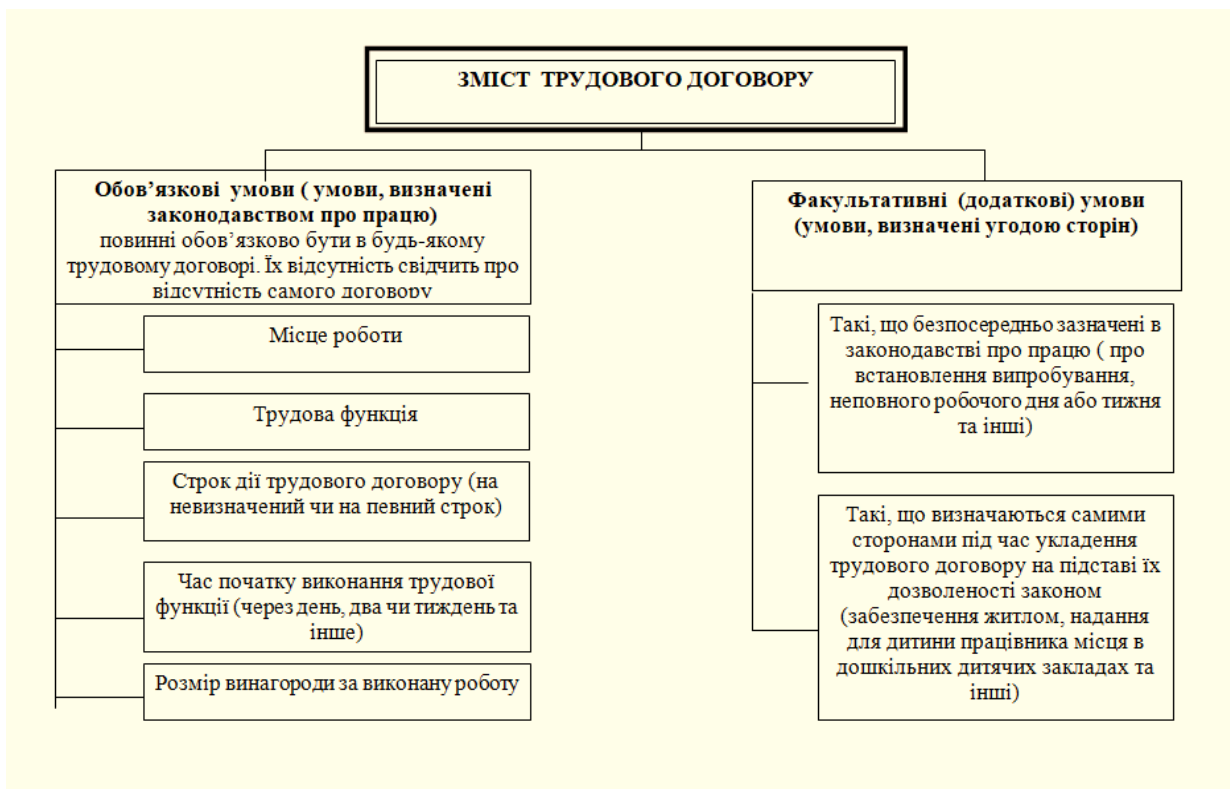
За трудовим договором – працівник виконує роботу визначену угодою між ним та роботодавцем, останній зобов'язаний організувати роботу і забезпечити процес її виконання.

За цивільно-правовим договором – особа виконує замовлення самостійно або із залученням інших виконавців, розпоряджаючись робочим часом на власний розсуд.

Основні характерні ознаки трудового договору:

- 1) добровільність;
- 2) відплатність;
- 3) рівність сторін.

Зміст трудового договору – формулює взаємні зобов’язання його сторін.

Найбільш загально про зміст трудового договору можна судити з огляду на ст. 21 КЗпП України, яка передбачає, що «працівник зобов’язується виконувати роботу, визначену трудовим договором», та обов’язок роботодавця «виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін».

Права і обов’язки сторін, що складають зміст трудового договору і які ще називаються його умовами, встановлюються за взаємною згодою працівника і роботодавця.

Проте розрізняють і такі умови трудового договору, що визначені законодавством

Це, як правило умови-гарантії, які передбачають:

- мінімальний розмір заробітної плати;
- мінімальну тривалість відпустки тощо.

Отже, умови трудового договору поділяються на:

- встановлені законодавством;
- встановлені угодою сторін.

За трудовим правом договірні умови трудового договору, що становлять його зміст, прийнято поділяти на два види:

- 1) необхідні (обов’язкові);

2) факультативні (додаткові).

Необхідні – це такі умови, які повинні бути обов’язково відображені у трудовому договорі. Без них трудовий договір не можна укласти взагалі.

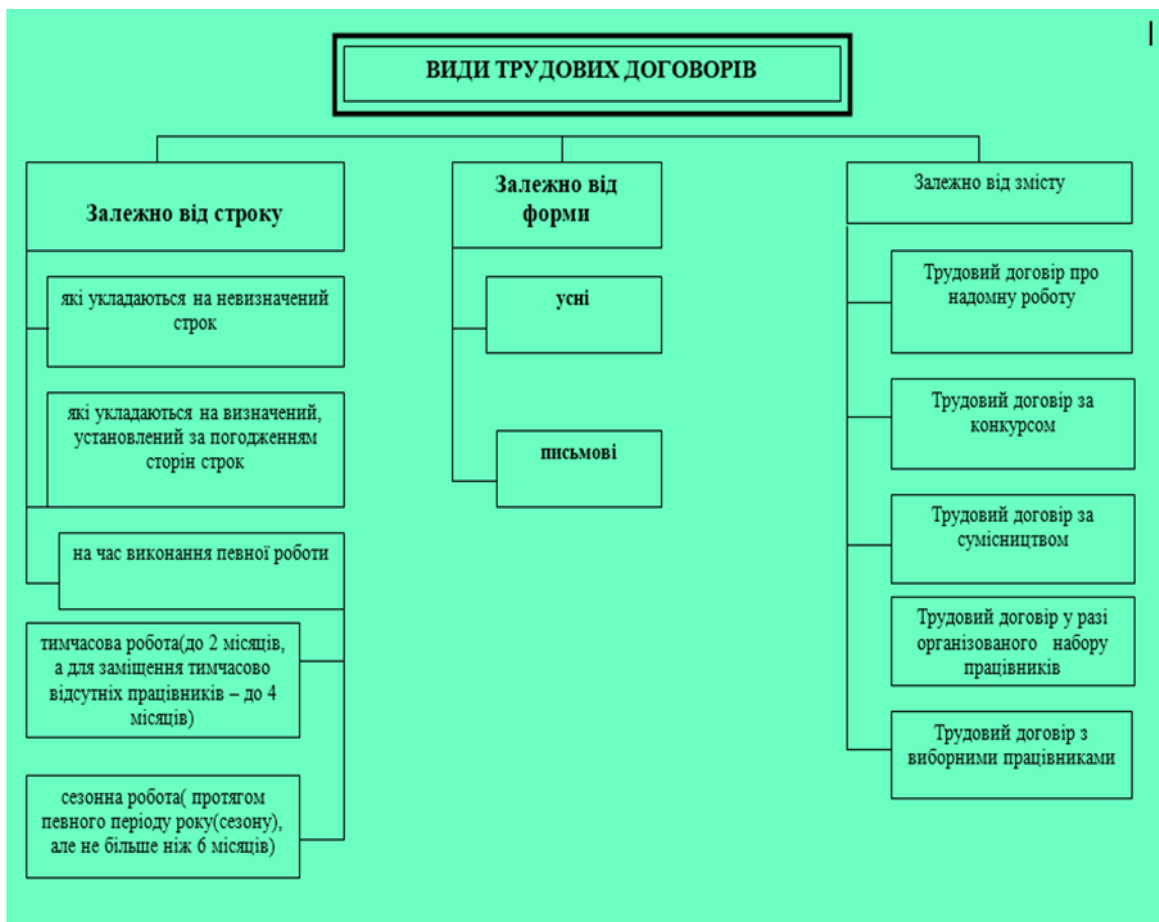
Факультативні – можуть і не включатися до змісту трудового договору, тобто його можна укласти і за відсутності таких умов. Однак, якщо у процесі переговорів при укладенні трудового договору сторони визнали за потрібне узгодити також і факультативні умови, то їх значимість для конкретного договору стає такою ж, як і обов’язкових умов.

Недосягнення згоди сторонами за обов’язковими і додатковими умовами має одні і ті ж правові наслідки – договір не укладається.

Види трудового договору визначаються за різними критеріями:

- терміном дії;
- характером;
- кількістю виконуваних трудових функцій;
- порядком виникнення трудових правовідносин тощо.

Окремо серед видів трудових договорів, за суб’єктним складом, виділяються договори, укладені з: іноземцями, молодими фахівцями, неповнолітніми, особами з інвалідністю, з фізичною особою та ін.

За характером і кількістю виконуваних трудових функцій:

- державними службовцями;
- надомниками;
- сезонними та тимчасовими працівниками;
- договори за сумісництвом;
- договори за суміщенням.

Строковими за своїм характером є трудові договори з тимчасовими та сезонними працівниками.

Тимчасовими вважаються особи, прийняті на роботу на термін до двох місяців, а для заміщення тимчасово відсутніх працівників – до чотирьох місяців.

Сезонними вважаються працівники, з якими укладено трудовий договір на певний сезон. Сезонні роботи через природні і кліматичні умови виконуються не весь рік, а протягом певного періоду (сезону), що не перевищує 6 місяців.

Досить поширеним випадком трудового договору є договір про роботу за сумісництвом.

Сумісництвом вважається виконання працівником, крім своєї основної роботи, іншої регулярної оплачуваної роботи на умовах трудового договору у вільний від основної роботи час на того ж або іншого роботодавця. Тобто сумісництво передбачає укладення двох трудових договорів: основного і за сумісництвом. Розрізняють два види сумісництва: внутрішнє (на тому ж підприємстві) і зовнішнє (в іншого роботодавця).

Оплата праці сумісників здійснюється за фактично виконану роботу. ч. 2 ст. 21 КЗпП

Ще одним видом є трудовий договір про суміщення професій (посад).

На відміну від сумісництва суміщення професій (посад) є такою формою організації праці, коли працівник за його згодою поряд із своєю основною роботою виконує додаткову роботу за іншою професією чи посадою на тому ж підприємстві в межах тривалості робочого дня або зміни.

Різновидом суміщення вважається так зване тимчасове заступництво. Воно передбачає виконання обов'язків тимчасово відсутнього працівника без звільнення від своєї основної роботи. ст. 105 КЗпП

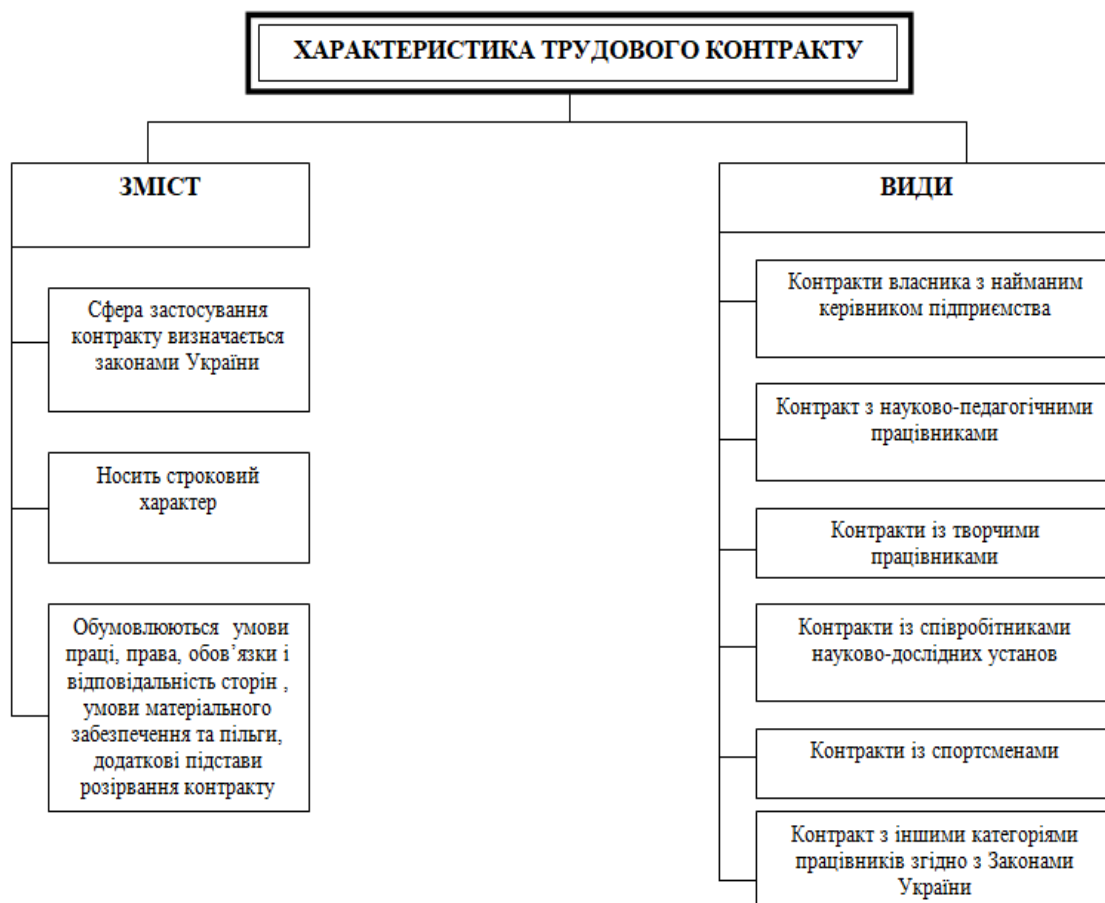
Суміщення відрізняється від сумісництва такими ознаками:

- 1) при суміщенні робота виконується в межах одного трудового договору, а при сумісництві укладається кілька трудових договорів;
- 2) суміщення можливе лише за місцем основної роботи, тоді як працювати за сумісництвом можна на тому ж або на іншому

підприємстві;

3) суміщувана робота виконується в межах робочого часу чи зміни передбаченого дня основної роботи, а сумісництво відбувається у вільний від основної роботи час.

Серед договорів, які безпосередньо впливають на факт виникнення трудових правовідносин особливе місце займає **контракт** (ч.3 ст. 21 КЗпП України).

Основними відмінностями контракту від трудового договору є:

контракт укладається лише у випадках, передбачених законами;

у контракті деталізовані трудові права та обов'язки його сторін;

контракт укладається в письмовій формі;

дія контракту обмежена певним строком;

в контракті можуть бути передбачені додаткові підстави його припинення та ін.

ПІДСТАВИ ЗМІНИ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

ПОНЯТТЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ

Не вважається переведенням на іншу роботу і не вимагає згоди працівника переміщення його у межах спеціальності, кваліфікації чи посади, обумовленої трудовим договором. Забороняється переміщати працівників на роботу, протипоказану їм за станом здоров'я

На тому ж підприємстві, установі, організації на інше робоче місце

В інший структурний підрозділ у тій же місцевості

Доручення роботи на іншому механізмі або агрегаті

ЗМІНА ІСТОТНИХ УМОВ ПРАЦІ

Роботодавець повинен попередити працівника не пізніше ніж за два місяці про зміну істотних умов праці

систем та розмірів оплати праці

пільг

режиму роботи

суміщення професій (посад)

Зміну розрядів і найменування посад тощо

Встановлення або скасування неповного робочого часу

Допускається тільки у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці

Рационалізація робочих місць

Введення нових форм праці

Впровадження передових методів, технологій

ТЕМА 3.3 РОБОЧИЙ ЧАС ТА ЧАС ВІДПОЧИНКУ

Методичні рекомендації до теми:

Здобувачі вищої освіти повинні знати поняття робочого дня як встановленої законом або угодою сторін згідно з законом норми робочого часу, що є основою його правового регулювання. Слід розрізняти робочий час нормальної тривалості, скорочений і неповний робочий час і підстави введення того чи іншого робочого дня.

Згідно зі ст.50 КЗпП України нормальна тривалість робочого часу не може перевищувати 40 годин на тиждень. Робочий день нормальної тривалості дорівнює 7 годинам. В той же час тривалість роботи на протязі доби — це робоча зміна, вона встановлюється графіками змінності і може бути більшої тривалості (ст.58 КЗпП).

Трудове законодавство не подає визначення поняття робочого часу та часу відпочинку. Тому його визначено в науковій літературі.

При опануванні даної теми необхідно ознайомитись з положеннями КЗпП України, Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєного стану», Закону України «Про відпустки».

Робочий час – це встановлений законом, колективним договором чи угодою сторін період, протягом якого працівники зобов'язані виконувати роботу, обумовлену трудовим договором¹. Необхідна тривалість робочого часу працівника відображає норму його робочого часу та обчислюється кількістю годин, які працівник повинен відпрацювати протягом певного календарного періоду.

¹ Трудове право України: академічний курс : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Пилипенко та ін.; за ред. доктора юрид. наук, проф. П. Д. Пилипенка. К. Ін Юре, 2014. С. 375.

Норма робочого часу визначається робочими днями або робочими тижнями.

Тривалість робочого часу може бути предметом централізованого, локального, колективно-договірного та індивідуально-договірного регулювання. За нових умов господарювання централізоване закріплення нормування робочого часу виступає юридичним засобом охорони праці та найважливішою гарантією реалізації конституційного права на працю.

Кодекс законів про працю визначає максимально допустимі норми робочого часу для всіх працівників. Разом з тим законодавець надає право роботодавцям при укладенні колективного договору встановлювати меншу норму тривалості робочого часу (ч. 2 ст. 50 КЗпП).

До видів робочого часу належить:

- нормальний,
- скорочений,
- неповний робочий час.

Найбільш поширеним видом робочого часу є **нормальний робочий час**. Це час, визначений законом як норма робочого тижня для працівників, зайнятих у звичайних умовах праці, незалежно від виду, характеру, форми виконуваної роботи та обліку робочого часу. Відповідно до ст. 50 КЗпП нормальний робочий час не може перевищувати 40 годин на тиждень. Разом з тим ч. 2 ст. 50 КЗпП передбачає, що при укладенні колективного договору на підприємствах (організаціях) норма робочого тижня може бути зменшена. Закріплений

на рівні колективно-договірного регулювання робочий час і буде нормальним для даного підприємства.

З огляду на об'єктивні обставини окремі категорії працівників потребують посиленого захисту з боку держави. Враховуючи особливі умови та характер виконуваної роботи, вік чи стан здоров'я працівника, КЗпП передбачає знижену порівняно зі звичайною норму тривалості робочого часу. Традиційно в законодавстві та правовій літературі цей вид робочого часу називають скороченим робочим часом.

Наступним видом робочого часу є **неповний робочий час**. На відміну від скороченого, неповний робочий час встановлюється за погодженням між працівником та роботодавцем. Така домовленість між сторонами трудового договору може бути як безпосередньо при прийнятті на роботу, так і згодом, в період роботи; на певний термін і без зазначення такого терміну.

Трудовим законодавством передбачено категорії працівників, яким роботодавець зобов'язаний встановити неповний робочий час на їх прохання. Так, на прохання вагітної жінки; жінки, яка має дитину віком до 14 років або дитину-інваліда, в тому числі таку, що знаходиться під її опікою, або здійснює догляд за хворим членом сім'ї відповідно до медичного висновку, роботодавець зобов'язаний встановлювати їй неповний робочий час (ст. 56 КЗпП). Відмова роботодавця забезпечити таке право може бути оскаржена до органів, уповноважених розглядати трудові спори.

Робота на умовах неповного робочого часу не звужує обсягу трудових прав працівників. Вони мають право на відпочинок, право на допомогу в разі тимчасової непрацездатності тощо. Лише оплата праці в цьому випадку проводиться пропорційно відпрацьованому часу при почасовій формі оплати праці або ж залежно від виробітку – якщо встановлено відрядну форму оплати праці.

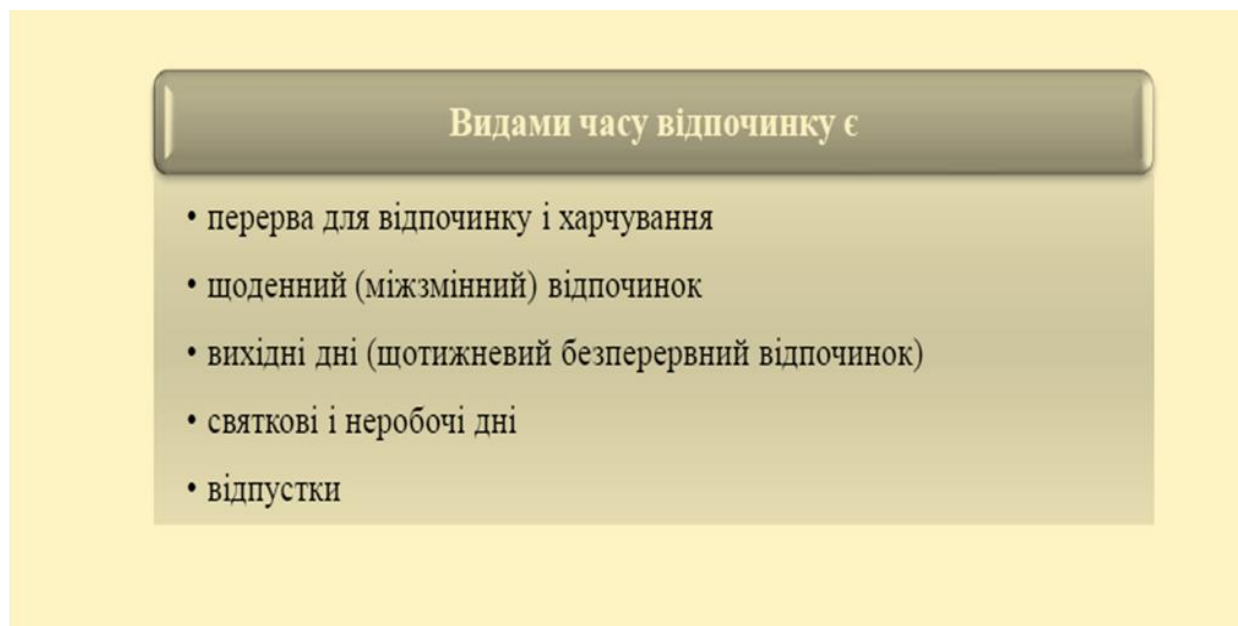
У деяких випадках, пов'язаних з винятковістю або надзвичайністю обставин, які складаються на виробництві, може виникати потреба залучення працівника до виконання обов'язків понад встановлену тривалість робочого часу протягом дня (зміни). Таке відхилення від нормального робочого часу в законодавстві отримало назву надурочні роботи.

Надурочний робочий час як різновид робочого часу – це час, протягом якого працівник виконує обумовлену трудовим договором роботу понад встановлену норму робочого часу². Надурочні роботи, як

² Малишевська З. Класифікація режиму робочого часу. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 82.

правило, не допускаються. Їх проведення можливе лише у виняткових випадках, що визначаються законодавством. Стаття 62 КЗпП подає вичерпний перелік випадків залучення працівників до надурочних робіт. Надурочні роботи не повинні перевищувати для кожного працівника чотирьох годин протягом двох днів підряд і 120 годин на рік.

Режим робочого часу – це порядок розподілу норми робочого часу протягом відповідного календарного періоду. Залежно від сфери застосування режими робочого часу можна поділити на **загальні та спеціальні**.

Основними видами часу відпочинку є: перерви протягом робочого дня, щоденний відпочинок, вихідні дні, святкові і неробочі дні та щорічні відпустки.

Перерва протягом робочого дня. За чинним законодавством працівникам надається перерва для відпочинку і харчування тривалістю не більше двох годин. Ця перерва не включається до робочого часу, а тому працівники можуть використовувати час перерви на свій розсуд. Вони мають право відлучатися з місця роботи.

Закон передбачає, що така перерва для відпочинку і харчування повинна надаватись, як правило, через чотири години після початку роботи.

Щоденний відпочинок як самостійний вид часу відпочинку спеціального закріплення у законодавстві не отримав. Але визначається він виходячи з тривалості робочого дня. Тобто все, що лежить за межами робочого часу протягом доби, складає час щоденного відпочинку.

Наступний вид часу відпочинку – це **щотижневий відпочинок**,

тобто вільні від роботи дні календарного тижня. Мінімальна тривалість безперервного щотижневого відпочинку не може бути меншою 42 годин.

До щотижневого відпочинку належать також вихідні дні.

Ще одним видом часу відпочинку є **святкові і неробочі дні**, закріплені у ст. 73 КЗпП.

Одним з видів часу відпочинку, передбаченим трудовим законодавством, є відпустки.

Відпустки – це такі календарні періоди працюючих громадян, протягом яких вони вільні від виконання основних трудових обов'язків і мають право використовувати їх на власний розсуд або за призначенням.

Відповідно до ст 4 Закону України «Про відпустки» встановлюються такі види відпусток:

1) щорічні відпустки:

- основна відпустка;
- додаткова відпустка за роботу із шкідливими та важкими умовами праці;
- додаткова відпустка за особливий характер праці;
- інші додаткові відпустки, передбачені законодавством;

2) додаткові відпустки у зв'язку з навчанням;

3) творча відпустка;

3¹) відпустка для підготовки та участі в змаганнях;

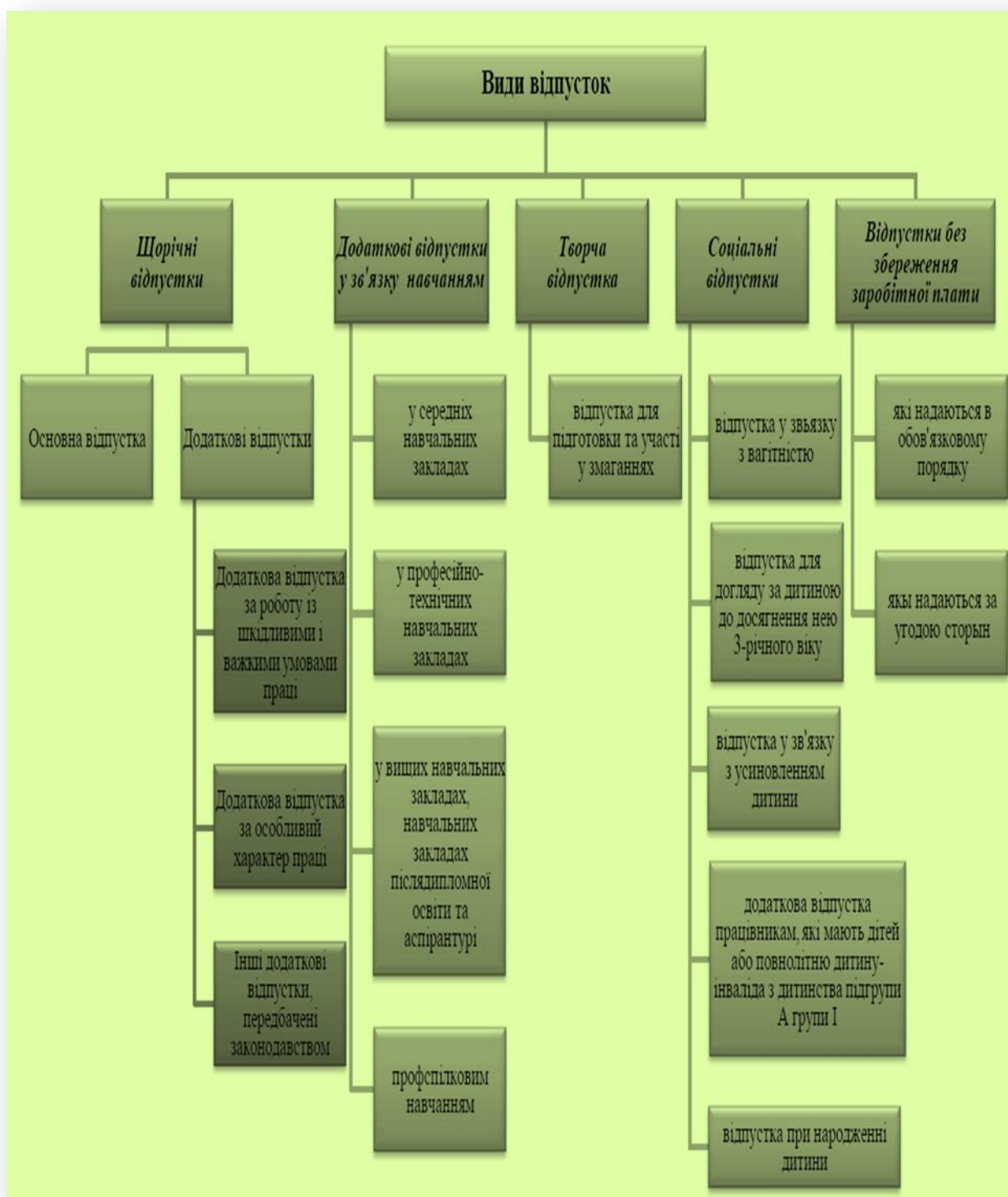
4) соціальні відпустки:

- відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами;
- відпустка для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- відпустка у зв'язку з усиновленням дитини;
- додаткова відпустка працівникам, які мають дітей або повнолітню дитину – особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи;
- відпустка при народженні дитини;

5) відпустки без збереження заробітної плати.

Законодавством, колективним договором, угодою та трудовим договором можуть установлюватись інші види відпусток.

Законодавством, колективним договором, угодою та трудовим договором можуть установлюватись інші види відпусток.

ТЕМА 3.4

ОПЛАТА ПРАЦІ. НОРМУВАННЯ ПРАЦІ. ГАРАНТІЇ ТА КОМПЕНСАЦІЇ

Методичні рекомендації до теми:

Трудове законодавство до основних елементів трудового договору відносить обов'язок роботодавця виплачувати працівнику заробітну плату.

Відповідно до ст. 1 Конвенції МОП про захист заробітної плати № 95 (1949 р.) заробітна плата – це будь-яка винагорода чи будь-який заробіток, що обчислюються в грошах, встановлена угодою або національним законодавством, і яку в силу письмового або усного договору про найм роботодавець виплачує працівнику за працю, яка виконана або повинна бути виконана, чи за надані послуги, або такі, що повинні бути надані.

Правове регулювання оплати, крім КЗпП України, здійснюється Законом України «Про оплату праці», що визначає економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах, на підставі трудового договору з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання (далі – підприємства), а також з окремими громадянами та сфери державного і договірного регулювання оплати праці і спрямований на забезпечення відтворювальної і стимулюючої функцій заробітної плати.

Заробітна плата – це винагорода, що має гарантований характер. Гарантованість оплати праці впливає безпосередньо з Конституції України, яка у ст. 43 встановлює право кожного на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом.

Розрізняють *основну заробітну плату, додаткову заробітну плату та інші заохочувальні і компенсаційні виплати*.

Стаття 2 Закону «Про оплату праці» визначає основну заробітну плату як винагороду за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці. Вона встановлюється у вигляді відрядних розцінок, тарифних ставок або посадових окладів. До основної заробітної плати належать також суми процентних або комісійних нарахувань, отриманих від реалізації продукції, у випадках, коли вони є основним видом оплати праці, а також суми авторського гонорару працівникам мистецтва, редакцій газет та журналів, телеграфних агентств, видавництв, радіо, телебачення, а також оплата, що здійснюється за ставками авторської винагороди, нарахованої на відповідному підприємстві, особам, які

перебувають у трудових відносинах.

Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлені законодавством, колективним чи трудовим договором норми праці, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці.

Інші заохочувальні та компенсаційні виплати, встановлюються у формі винагороди за підсумками роботи за рік, премій за спеціальними системами і положеннями, це компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які непередбачені актами чинного законодавства або які виплачуються понад встановлені норми. До них належать: оплата простоїв не з вини працівника; надбавки і доплати, які не передбачені законодавством; винагорода за підсумками роботи за рік; одноразові заохочення; матеріальна допомога; суми наданих підприємством трудових і соціальних пільг; інші компенсаційні виплати.

Відповідно до ч.1 ст. 8 Законом України «Про оплату праці» передбачається державне (розділ II) та договірне (розділ III) регулювання заробітної плати:

Нормування праці є засобом забезпечення оптимального співвідношення між мірою праці та її оплатою.

При нормуванні праці застосовуються такі *види норм праці*:

Норма часу – регламентована витрата часу, встановлена на виробництво одиниці продукції чи виконання одиниці роботи (виріб, операцію тощо), які виробляються одним чи групою працівників, відповідної чисельності та кваліфікації за певних організаційно-технічних умов. Н.ч. встановлюється в людино-хвилинах і людино-година.

Норма виробітку – кількість якісної продукції (в штуках, метрах, квадратних і кубічних метрах, тоннах), що повинен випустити через одиницю часу за даних засоби "праці робітник (або ланка)" відповідної професії та кваліфікації в умовах правильної організації виробництва і праці.

норма обслуговування – встановлена кількість одиниць об'єктів, які працівник або група працівників відповідної кваліфікації повинні обслуговувати в одиницю робочого часу в певних організаційно-технічних умовах.

Норма чисельності – це кількість відповідного професійно-кваліфікаційного складу персоналу, потрібного для виконання визначених виробничих і управлінських функцій або обсягу роботи. З

допомогою цих норм визначається кількість працівників, потрібних для обслуговування обладнання, робочих місць, затрати праці за професіями, спеціальностями, групами робіт.

Нормоване завдання – це встановлений обсяг роботи, який працівник або група працівників (наприклад, бригада) повинні виконати за робочу зміну, робочий місяць (відповідно змінне та місячне нормоване завдання) або за іншу одиницю робочого часу погодинно оплачуваних роботах³.

Основою організації оплати праці є тарифна система оплати праці, що використовується для розподілу робіт залежно від їх складності, а працівників – залежно від їх кваліфікації та за розрядами тарифної сітки. Тарифна система оплати праці є основою формування та диференціації розмірів заробітної плати

Відповідно до ч. 1 ст. 96 КЗп П України та ч. 1 ст. 6 Закону «Про оплату праці» тарифна система включає в себе: тарифні сітки, тарифні ставки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники) та професійні стандарти.

Трудовим законодавством передбачено низку гарантій, що спрямовані на збереження за працівником місця роботи та середнього заробітку у випадках, коли він в силу поважних причин не працював. Оскільки працівник у визначених законодавством випадках не працює і не має права на заробітну плату, виплату середнього заробітку називають гарантійними виплатами. Під гарантійними виплатами розуміють грошові виплати, які забезпечують повне або часткове збереження заробітку працівнику у випадках, передбачених законодавством, коли через поважні причини вони тимчасово звільняються від виконання трудових обов'язків.

До них належать:

а) виплати за час виконання працівником державних або громадських обов'язків (ст. 119 КЗпП України);

б) виплати працівникам, що направляються для підвищення кваліфікації з відривом від виробництва (ст. 122 КЗпП України);

в) виплати працівникам, що направляються на обстеження до медичного закладу (ст. 123 КЗпП України);

г) виплати допомоги працівникам-донорам за дні обстеження у закладах охорони здоров'я і здавання крові для переливання (ст. 124 КЗпП України);

д) виплата працівникам – авторам винаходів, корисних моделей, промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій при звільненні від

³ Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / [А.М. Колот, О.А. Грیشнова, О.О. Герасименко та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Колота. К. : КНЕУ, 2011. С. 348.

основної роботи для участі у їх впровадженні (ст. 126 КЗпП України).

Компенсаційні виплати – це відшкодування витрат, понесених працівником у зв'язку з виконанням трудових обов'язків.

Відповідно до чинного законодавства до них належать:

1) компенсації при переїзді на роботу в іншу місцевість (ст. 120 КЗпП України).

2) компенсація витрат, пов'язаних з відрядженням (ст. 121 КЗпП України);

3) компенсація за зношування інструментів, які належать працівнику (ст. 125 КЗпП України).

У ряді випадків законодавством використовується поняття *середньої заробітної плати*, під яким мається на увазі обчислений за спеціальними правилами розмір заробітної плати працівника, який відображає регулярні виплати, обумовлені системою заробітної плати, і який є типовим і нормальним для даного працівника.

Порядок обчислення середньої заробітної плати визначений Постановою Кабінету Міністрів від 08.02.95 №100 «Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати» з подальшими змінами і доповненнями.

Здобувачам вищої освіти потрібно знати про обмеження відрахувань із заробітної плати. Відповідно до ст.127 КЗпП відрахування із заробітної плати дозволяється тільки у випадках, передбачених законодавством (ст.26 Закону України «Про оплату праці»).

Для засвоєння конкретних видів компенсацій і відповідних їх розмірів слід вивчити Інструкцію про службові відрядження в межах України та за кордон від 13.03.98 р. (з наступними змінами і доповненнями)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-п#Text>

ТЕМА 3.5 ТРУДОВА ДИСЦИПЛІНА

Методичні рекомендації до теми

Здобувачі вищої освіти повинні знати зміст цього правового інституту, норми, які він в собі містить. Як юридична категорія дисципліна праці розглядається в літературі в чотирьох аспектах: як один з принципів трудового права; як правовий інститут, тобто встановлений правовими нормами порядок взаємовідносин членів колективу в процесі праці, який забезпечує свідоме і сумлінне виконання трудових обов'язків; як елемент трудового правовідношення; як фактична поведінка працівника, тобто рівень додержання працівниками дисципліни праці на підприємстві, де вони працюють. Методи забезпечення трудової дисципліни закріплені в ст.140 КЗпП і з точки зору впливу на учасників трудового колективу підрозділяються на два види: переконання і примус.

Трудова дисципліна – це багатоаспектне явище, яке галузевій літературі розглядається у чотирьох аспектах: 1) як один із основних принципів галузі трудового права; 2) як правовий інститут трудового права; 3) як елемент трудових правовідносин; 4) як фактична поведінку учасників таких правовідносин, тобто дотримання усіма працівниками трудової дисципліни.

Права та обов'язки, що складають зміст трудових правовідносин, є предметом централізованого та локального регулювання, а також можуть визначатися сторонами у трудовому договорі (контракті).

Ст. 141 КЗпП України встановлює, що власник або уповноважений ним орган повинен правильно організувати працю працівників, створювати умови для зростання продуктивності праці, забезпечувати трудову і виробничу дисципліну, неухильно додержувати законодавства про працю і правил охорони праці, уважно ставитися до потреб і запитів працівників, поліпшувати умови їх праці та побуту.

Загальні обов'язки працівника визначені ст. 139 КЗпП України. До них, зокрема, належать: працювати чесно, сумлінно, додержуватися дисципліни праці, своєчасно та точно виконувати розпорядження власника або уповноваженого ним органу, підвищувати продуктивність праці, поліпшувати якість продукції, додержуватися технологічної дисципліни, вимог нормативних актів про охорону праці, техніки безпеки та виробничої санітарії.

Внутрішній трудовий розпорядок є предметом централізованого та локального правового регулювання. За критерієм суб'єкта всі нормативні акти, які визначають внутрішній трудовий розпорядок, можна розподілити на 2 групи: загальні (поширюються на всіх найманих працівників) та спеціальні (враховують специфіку окремих галузей господарства, а також особливості праці певних категорій працівників). До першої групи відносяться КЗпП України, Типові правила внутрішнього трудового розпорядку; до другої — закони, які врегульовують правовий статус окремих категорій працівників, дисциплінарні статuti, положення про дисципліну окремих категорій працівників тощо.

Дисциплінарна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, яка полягає у обов'язку працівника, який вчинив дисциплінарний проступок, зазнати певних позбавлень у вигляді дисциплінарних стягнень, передбачених законом, які мають каральний характер і застосовуються до працівника роботодавцем за волею останнього в силу факту підлягання працівника дисциплінарній владі роботодавця⁴.

Підставою дисциплінарної відповідальності є дисциплінарний проступок.

Дисциплінарне правопорушення – це винне, протиправне порушення (невиконання чи неналежне виконання) працівником трудових обов'язків, передбачених законодавством про працю, колективним та трудовим договором, правилами внутрішнього трудового розпорядку, іншими локальними актами, яке є порушенням трудової дисципліни у формі діяння (дії або бездіяльності) і за вчинення якого працівника може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності⁵.

⁴ Трудове право України : підручник / за заг. ред. М. І. Іншина, В. Л. Костюка. Київ : Юрінком Інтер, 2017. С. 459.

⁵ Трудове право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко, І. П. Жигалкін, В. П. Прудников. 5-те вид., допов. Х. Право, 2014. С. 596.

Склад правопорушення визначається як система ознак протиправної поведінки, необхідних і достатніх для притягнення до юридичної відповідальності. Елементами складу дисциплінарного правопорушення є об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Не є виключенням і дисциплінарний проступок.

Суб'єктом дисциплінарного проступку є фізична особа (працівник), що перебуває у трудових правовідносинах з роботодавцем. За законодавством розрізняються загальний і спеціальний суб'єкти дисциплінарної відповідальності. Загальним суб'єктом є будь-який працівник, на якого поширюються загальні норми про дисципліну: правила внутрішнього трудового розпорядку, КЗпП. Спеціальним суб'єктом є працівник, який несе дисциплінарну відповідальність за спеціальними нормативно-правовими актами – статутами, положеннями, законами.

Для визнання протиправної поведінки працівника дисциплінарним проступком роботодавець зобов'язаний встановити наявність вини.

Об'єктивна сторона дисциплінарного проступку складається з протиправної поведінки суб'єкта, шкідливих наслідків та причинного зв'язку між ними і поведінкою правопорушника.

Згідно із законодавством, порушення трудової дисципліни вважається таким за умови, що воно сталося в робочий час. Об'єктом дисциплінарного проступку називають: 1) трудову дисципліну;

2) суспільні відносини, що складають зміст трудової дисципліни як елемента трудових правовідносин; 3) суспільні відносини, що складаються у процесі виконання внутрішнього трудового розпорядку даної організації й охороняються нормами трудового права.

Дисциплінарну відповідальність умовно можна поділити на два види: 1) загальну (застосовується до всіх без винятку працівників, крім тих, які несуть дисциплінарну відповідальність за спеціальним законодавством); 2) спеціальну (застосовується на підставі окремих нормативно-правових актів: статутів, положень, законів і поширюється лише на визначене коло працівників).

Загальна дисциплінарна відповідальність настає на підставі норм КЗпП України і правил внутрішнього трудового розпорядку. Вона поширюється на переважну більшість працюючих, включаючи сезонних і тимчасових працівників, на яких не поширюється дія статутів і положень про дисципліну та інших спеціальних актів.

Чинний КЗпП України (ст. 147) передбачає лише два види заходів стягнення – догану та звільнення.

Дисциплінарне стягнення накладається уповноваженим органом безпосередньо після виявлення проступку, але не пізніше одного місяця з дня його виявлення, не враховуючи часу звільнення працівника від роботи у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю або перебування його у відпустці. Частина 2 статті 148 КЗпП України вказує на гранично можливі строки застосування дисциплінарних стягнень за скоєні дисциплінарні проступки. Дисциплінарне стягнення не може бути накладене пізніше шести місяців із дня вчинення проступку.

ТЕМА. 3.6

МАТЕРІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СТОРІН ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Методичні рекомендації до теми

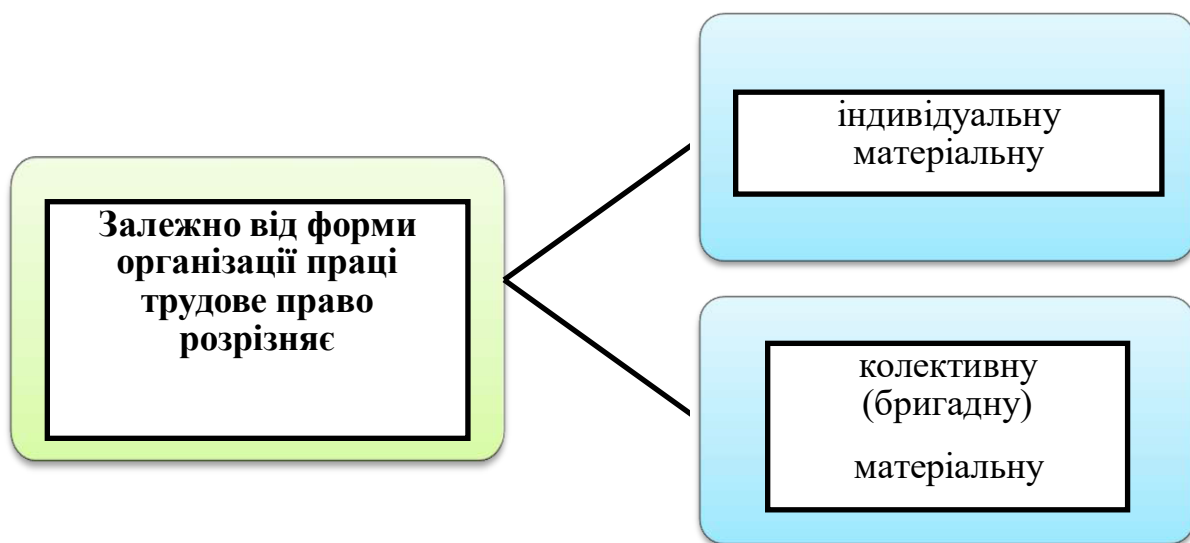
Здобувачам вищої освіти слід знати, що згідно зі ст.131 КЗпП України працівник зобов'язаний бережливо ставитися до майна підприємства, установи та організації, вживати заходів щодо запобігання його пошкодженню.

Відповідно до ст.130 КЗпП працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків.

У трудовому праві, на відміну від цивільного, діє принцип

презумпції невинуватості працівника. Обов'язок доказування наявності умов для покладання матеріальної відповідальності на працівника покладається на роботодавця. За трудовим правом відшкодуванню підлягає дійсна шкода, яка в деяких випадках обмежується середньомісячним заробітком працівника. Неотримані доходи не відшкодовуються. У цивільному ж праві діє принцип повного відшкодування шкоди.

В ч. 1 ст. 130 КЗпП України вказано, що працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків.

Пленум Верховного Суду у постанові «Про судову практику у справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їхніми працівниками» від 29 грудня 1992 року № 14 (далі – Постанова ПВСУ № 14) зазначив, що під час вирішення питання про накладення матеріальної відповідальності необхідно визначити, якими неправомірними діями працівника заподіяно шкоду, і чи входили до функції працівника обов'язки, неналежне виконання яких призвело до шкоди; в якій конкретно обстановці заподіяно шкоду, чи були створені умови, які забезпечували б збереження матеріальних цінностей і нормальну роботу з ними. Якщо шкоду заподіяно декількома працівниками, необхідно визначити, які конкретно порушення трудових обов'язків допустив кожен працівник.

Одним із елементів підстави матеріальної юридичної відповідальності є суб'єктивна сторона.

Суб'єктивною стороною підстави негативної матеріальної відповідальності є вина сторони трудового правовідношення, яка

заподіяла шкоду іншій стороні.

Відповідно до ч. 4 ст. 130 КЗпП України на працівників не може бути покладена відповідальність за шкоду, яка відноситься до категорії нормального виробничо-господарського ризику, а також за неoderжані підприємством, установою, організацією прибутки і за шкоду, заподіяну працівником, що перебував у стані крайньої необхідності.

За загальним правилом за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків, працівники відповідають у розмірі прямої шкоди, але не більше свого середнього місячного заробітку (ст. 133 КЗпП). Отже, обмежена матеріальна відповідальність є основним, універсальним видом відповідальності працівника за трудовим правом України, суть якої полягає в тому, що матеріальна відповідальність понад середній місячний заробіток допускається лише у випадках, зазначених у законодавстві.

У цьому контексті слід звернути увагу, що в ст. 134 КЗпП України, визначено вичерпний перелік випадків, коли допускається покладання на працівників матеріальної відповідальності в повному розмірі шкоди, заподіяної з їхньої вини підприємству, установі, організації.

За чинним КЗпП України загальні підстави матеріальної відповідальності роботодавця не визначені, але існують нормативно закріплені склади трудового правопорушення, які передбачають матеріальну відповідальність роботодавця як сторони трудового

договору. Зокрема, це випадки:

1) звільнення без законної підстави або незаконного переведення на іншу роботу (ч.1 ст. 235 КЗпП України). В цих випадках працівник повинен бути поновлений на попередній роботі органом, який розглядає трудовий спір. Крім того, при винесенні рішення про поновлення на роботі орган, який розглядає трудовий спір, одночасно приймає рішення про виплату працівникові середнього заробітку за час вимушеного прогулу або різниці в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, але не більш як за один рік.

2) звільнення з неправильним формулюванням причини звільнення або таким, що не відповідає чинному законодавству, якщо, це перешкоджало працевлаштуванню (ч. 3 ст. 235 КЗпП України). У разі визнання формулювання причини звільнення неправильним або таким, що не відповідає чинному законодавству, у випадках, коли це не тягне за собою поновлення працівника на роботі, орган, який розглядає трудовий спір, зобов'язаний змінити формулювання і вказати в рішенні причину звільнення у точній відповідності з формулюванням чинного законодавства та з посиланням на відповідну статтю (пункт) закону. Якщо неправильне формулювання причини звільнення в трудовій книжці перешкоджало працевлаштуванню працівника, орган який розглядає трудовий спір, одночасно приймає рішення про виплату йому середнього заробітку за час вимушеного прогулу в порядку і на умовах, передбачених ч. 2. ст. 235 КЗпП України;

3) затримка видачі трудової книжки з вини роботодавця (ч. 4 ст. 235 КЗпП України). У разі затримки видачі трудової книжки з вини власника або уповноваженого ним органу працівникові виплачується середній заробіток за весь час вимушеного прогулу;

4) затримка виконання рішення про поновлення працівника на роботі (ч. 5 ст. 236 КЗпП України). У разі затримки власником або уповноваженим ним органом виконання рішення органу, який розглядав трудовий спір про поновлення на роботі незаконно звільненого або переведеного на іншу роботу працівника (таке рішення підлягає негайному виконанню згідно з ч. 5 ст. 235 КЗпП України), цей орган виносить ухвалу про виплату йому середнього заробітку або різниці в заробітку за час затримки;

5) затримка розрахунку про звільненні (ст. 117 КЗпП України). В разі невиконання з вини власника або уповноваженого ним органу належних звільненому працівникові сум у строки, зазначені в ст. 116 КЗпП України, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку. При

наявності спору про розміри належних звільненому працівникові сум власник або уповноважений ним орган повинен сплатити зазначене в ч.1 ст. 117 КЗпП України відшкодування в тому разі, коли спір вирішено на користь працівника. Якщо спір вирішено на користь працівника частково, то розмір відшкодування за час затримки визначає орган, який виносить рішення по суті спору;

б) відшкодування моральної шкоди заподіяної працівнику (ст. 237-1 КЗпП України). Відшкодування власником або уповноваженим ним органом моральної шкоди працівнику провадиться у разі, якщо порушення його законних прав призвели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя.

Відповідно до ст. 134 КЗпП працівники несуть повну матеріальну відповідальність у випадках, коли:

- 1) між працівником і підприємством, установою, організацією укладено письмовий договір про взяття на себе працівником повної матеріальної відповідальності;
- 2) майно та інші цінності були одержані працівником під звіт за разовою довіреністю або за іншими разовими документами;
- 3) шкоди завдано діями працівника, які мають ознаки діянь, переслідуваних у кримінальному порядку;
- 4) шкоди завдано працівником, який був у нетверезому стані;
- 5) шкоди завдано недостачею, умисним знищенням або умисним зіпсуттям матеріалів, напівфабрикатів, виробів (продукції), в тому числі при їх виготовленні, а також інструментів, вимірювальних приладів, спеціального одягу та інших предметів, виданих підприємством, установою, організацією працівникові в користування;
- 6) відповідно до законодавства на працівника покладено повну матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації при виконанні трудових обов'язків;
- 7) шкоди завдано не при виконанні трудових обов'язків;
- 8) службова особа, винна в незаконному звільненні або переведенні працівника на іншу роботу;
- 9) керівник підприємства, установи, організації всіх форм власності, винний у несвочасній виплаті заробітної плати понад один місяць, що призвело до виплати компенсацій за порушення строків її виплати;
- 10) шкоди завдано недостачею, знищенням або пошкодженням обладнання та засобів, наданих у користування працівнику для виконання роботи за трудовим договором про дистанційну роботу або про надомну роботу.

ТЕМА 3.7 ТРУДОВІ СПОРИ

Методичні рекомендації до теми:

У процесі трудової діяльності між суб'єктами трудових відносин виникають розбіжності, які можуть перерости у спори. Вони виникають як на стадії появи трудових правовідносин, так і в процесі їх існування, та особливо, при припиненні трудового договору.

Трудові спори — це не врегульовані шляхом безпосередніх переговорів суперечності (конфлікти) між власником підприємства, установи, організації (або його уповноваженим) і працівником (групою працівників, профспілками або іншим уповноваженим трудовим колективом органом), що виникають з приводу застосування норм законодавства про працю, зміни існуючих умов праці або встановлення нових і вирішуються у визначеному чинним законодавством порядку⁶.

Трудові спори можна класифікувати на окремі види за різними критеріями. Найбільш поширеним вважається їх поділ з огляду на предмет, сторони, характер та за їх підвідомчістю.

За *предметом* трудові спори можна класифікувати на спори про застосування законодавства про працю і спори про встановлення чи зміну умов праці.

До спорів з приводу застосування законодавства про працю віднесено спори про відмову у прийнятті на роботу, про поновлення на роботі, про порушення інших трудових прав працівників, передбачених законодавством (право на відпочинок, право на оплату праці, на її охорону тощо). До цього виду віднесено також спори з приводу притягнення працівника до матеріальної чи дисциплінарної відповідальності, а також спори з приводу виконання умов трудового договору, колективного договору і угод.

До другого виду належать спори з приводу встановлення чи зміни індивідуальних, колективних умов праці, а також укладення колективного договору чи угод. Переважно це спори, які вирішуються згідно з Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)».

За *сторонами* трудові спори поділяються на індивідуальні та

⁶ Трудове право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко, І. П. Жигалкін, В. П. Прудников. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2014. С. 664.

колективні. Сторонами індивідуального трудового спору є, зрозуміло, роботодавець і окремих працівник. А у колективному трудовому спорі залежно від його рівня сторонами можуть бути наймані працівники підприємства, об'єднання найманих працівників, профспілки, об'єднання профспілок, інші уповноважені найманими працівниками органи з однієї сторони, і роботодавець, об'єднання роботодавців або їхні уповноважені представники – з другої сторони.

Переважає більшість трудових спорів, що так чи інакше виникають у сфері трудових правовідносин, належать до індивідуальних трудових спорів.

Законодавством визначено систему органів з розгляду індивідуальних трудових спорів. Ними є:

- 1) комісія по трудових спорах (КТС);
- 2) місцеві суди;
- 3) шляхом медіації

Розгляд індивідуального трудового спору в КТС є самостійним видом розгляду індивідуальних трудових спорів, що передбачає дотримання спеціальної процедури та порядку.

Рішення комісії по трудових спорах має обов'язкову силу і не потребує будь-якого затвердження. Однак кожна із сторін може оскаржити його до місцевого суду протягом 10 днів після вручення їй копії рішення. Якщо вказаний термін пропущено, то суд не вправі відмовити у прийнятті скарги. Якщо причини пропуску буде визнано поважними, строк відновлюється і скарга розглядається по суті. Якщо ж термін оскарження пропущено без поважних причин, то заява залишається без розгляду. У разі невиконання власником або уповноваженим ним органом рішення комісії по трудових спорах у встановлений строк (стаття 229 КЗпП) працівникові комісією по трудових спорах підприємства, установи, організації видається посвідчення, що має силу виконавчого листа. На підставі посвідчення, пред'явленого не пізніше тримісячного строку до органу державної виконавчої служби або приватному виконавцю, державний виконавець чи приватний виконавець виконує рішення комісії по трудових спорах у примусовому порядку.

Ще одним органом, який розглядає індивідуальні трудові спори, є **місцеві суди.**

У районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судах розглядаються трудові спори за заявами працівника чи власника або уповноваженого ним органу, коли вони не згодні з рішенням комісії по трудових спорах підприємства, установи, організації (підрозділу).

У ст. 232 КЗпП передбачено, що безпосередньо в районних,

районних у місті, міських чи міськрайонних судах розглядаються трудові спори за заявами:

1) працівників підприємств, установ, організацій, де комісії по трудових спорах не обираються;

2) працівників про поновлення на роботі незалежно від підстав припинення трудового договору, зміну дати і формулювання причини звільнення, оплати за час вимушеного прогулу або виконання нижчеоплачуваної роботи, за винятком спорів працівників, вказаних у частині третій статті 221 і статті 222 КЗпП;

3) керівника підприємства, установи, організації (філіалу, представництва, відділення та іншого відокремленого підрозділу), його заступників, головного бухгалтера підприємства, установи, організації, його заступників, а також службових осіб податкових та митних органів, яким присвоєно спеціальні звання, і службових осіб центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику у сферах державного фінансового контролю та контролю за цінами; керівних працівників, які обираються, затверджуються або призначаються на посади державними органами, органами місцевого самоврядування, а також громадськими організаціями та іншими об'єднаннями громадян, з питань звільнення, зміни дати і формулювання причини звільнення, переведення на іншу роботу, оплати за час вимушеного прогулу і накладання дисциплінарних стягнень, за винятком спорів працівників, вказаних у частині третій статті 221 і статті 222 КЗпП;

4) власника або уповноваженого ним органу про відшкодування працівниками матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації;

5) працівників у питанні застосування законодавства про працю, яке відповідно до чинного законодавства попередньо було вирішено власником або уповноваженим ним органом і виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) підприємства, установи, організації (підрозділу) в межах наданих їм прав;

6) працівників про оформлення трудових відносин у разі виконання ними роботи без укладення трудового договору та встановлення періоду такої роботи.

Безпосередньо в районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судах розглядаються також спори про відмову у прийнятті на роботу:

1) працівників, запрошених на роботу в порядку переведення з іншого підприємства, установи, організації;

2) молодих спеціалістів, які закінчили вищий навчальний заклад і в

установленому порядку направлені на роботу на дане підприємство, в установу, організацію;

3) вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до трьох років або дитину з інвалідністю, а одиноких матерів (батьків) – при наявності дитини віком до чотирнадцяти років;

4) виборних працівників після закінчення строку повноважень;

5) працівників, яким надано право поворотного прийняття на роботу;

6) інших осіб, з якими власник або уповноважений ним орган відповідно до чинного законодавства зобов'язаний укласти трудовий договір⁷.

Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» визначає колективні трудові спори як розбіжності, що виникають між сторонами соціально-трудова відносин щодо встановлення умов праці або виконання законодавства про працю.

Так, у Законі зазначається, що **колективний трудовий спір (конфлікт)** – це розбіжності, що виникли між сторонами соціально-трудова відносин щодо:

а) встановлення нових або зміни існуючих соціально-економічних умов праці та виробничого побуту;

б) укладення чи зміни колективного договору, угоди;

в) виконання колективного договору, угоди або їх окремих положень;

г) невиконання вимог законодавства про працю.

На відміну від індивідуальних трудових спорів сторонами таких спорів є колектив найманих працівників чи їх окремі категорії, профспілки або їх об'єднання з однієї сторони, а з другої – роботодавець, об'єднання роботодавців або їхні представники.

Предметом колективного трудового спору є встановлення нових або зміна існуючих умов праці, а також застосування законодавства про працю.

Процедура розгляду колективних трудових спорів передбачає дві стадії (етапи).

На першій стадії колективні трудові спори вирішуються за допомогою примирних процедур. Сюди відноситься розгляд спору примирними комісіями і трудовими арбітражами. На стадії примирних процедур до участі у розв'язанні спору можуть залучатися незалежні посередники і представники Національної служби посередництва і

⁷ Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>. (дата звернення 15.05.2020)

примирення.

Другою стадією вирішення колективних трудових спорів є проведення страйку.

Під *примирними процедурами* розуміють особливий спосіб вирішення колективного трудового спору без припинення роботи шляхом пошуку взаємоприйнятної для сторін рішення по конфліктній ситуації.

Трудове законодавство України передбачає чотири органи, які сприяють примиренню сторін: примирна комісія, трудовий арбітраж, незалежний посередник і Національна служба посередництва і примирення. Якщо примирна комісія і трудовий арбітраж мають чітко окреслені повноваження і починають брати участь у вирішенні спору в порядку і терміни, передбачені законом, то незалежний посередник і представники Національної служби посередництва і примирення можуть взяти участь у вирішенні спору у будь-який час. Законодавство не встановлює термінів і порядку їхньої роботи для сприяння сторонам у пошуках компромісу.

Право на страйк – це конституційне право громадян, закріплене у ст. 44 Конституції України. Воно міститься також у ст. 4 Європейської соціальної хартії та ст. 8 «Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права». Рішення про участь у страйку приймає кожен працівник добровільно. За примушення до участі або неучасті у страйку винні особи несуть відповідальність у передбаченому законодавством порядку.

Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» не тільки закріплює право на страйк, але і встановлює гарантії його реалізації. Передусім, участь працівників у страйку не вважається порушенням трудової дисципліни. До таких працівників не можна застосовувати заходів дисциплінарної відповідальності. Стягнення можуть застосовуватись лише до працівників, які брали участь у страйку, що був визнаний незаконним. Протягом усього проведення страйку працівники перебувають у трудових відносинах з роботодавцем, тому за ними зберігається місце роботи чи посада. Інші трудові права працівників у зв'язку з їх участю у страйку також не припиняються і не обмежуються.

Закон про медіацію

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>

Закон про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text>

ПРИКЛАД ВИРІШЕННЯ ФАБУЛЬНИХ СИТУАЦІЙ З ТРУДОВОГО ПРАВА

Фабула 3. Трудове право

Неповнолітній А. вирішив працевлаштуватися продавцем-консультантом мобільних телефонів на ТОВ Б. Роботодавець погодився прийняти А. на роботу, але з випробувальним терміном на 1 місяць.

А. приступив до роботи, проте через тиждень захворів на COVID-19 і перебував на лікуванні 1 місяць. Роботодавець мотивуючи тим, що не було змоги перевірити професійну придатність А., вирішив продовжити випробування ще на 1 місяць. Через два тижні після виходу на роботу А. ТОВ Б. відправило усіх працівників у відпустку без збереження заробітної плати у зв'язку з введенням проти епідеміологічних карантинних заходів, а також попередило працівників про наступне скорочення штатної чисельності.

У зв'язку з цим А. подав заяву про звільнення з роботи. Але роботодавець повідомив А., що на період випробувального строку з ним було укладено лише договір про надання послуг. І, оскільки, він випробування не пройшов, то і виплат йому не передбачено.

А. вирішив словесно висловити своє ставлення до роботодавця за незаконне використання найманої праці неповнолітніх. Про те зайшовши у офіс, А. наніс роботодавцю удар кулаком в обличчя від чого останній упав і втратив свідомість. Користуючись нагодою А. забрав мобільний телефон роботодавця торгової марки Apple iPhone 13 Pro вартістю 50000 грн.

Прямуючи додому А. зустрів свого приятеля В. громадянина Польщі якому і продав телефон.

Роботодавець звернувся до поліції з приводу нанесення тілесних пошкоджень та факту крадіжки мобільного телефону.

Вважаючи свої права щодо виплати заробітної плати порушеними, що і стало причиною конфлікту неповнолітній А. звернувся до суду.

3.1-7.3 (А)

У якому випадку трудовий договір може бути розірваний роботодавцем у зв'язку з відсутністю працівника внаслідок тимчасової непрацездатності?

- А. Протягом більш як чотирьох місяців підряд.
- Б. Протягом більш як шести місяців підряд.
- В. Протягом більш як 3 місяці підряд за рішенням роботодавця.
- Г. Протягом більш ніж чотири місяці протягом року.

3.2-7.2 (В)

Яким працівникам із ТОВ Б. не може встановлюватися випробування при прийнятті на роботу?

- А. Особам, які не досягли вісімнадцяти років.
- Б. Особам, які є членами професійної спілки.
- В. Особам із 10-річним спеціальним стажем роботи.
- Г. Особам похилого віку.
- Д. Особам, з якими укладається строковий трудовий договір строком до 12 місяців.
- Е. Особам, які перебували на керівних посадах в юридичних особах
- Є. Вагітним жінкам.

3.3-7.7. (С)

Установіть послідовність дій роботодавця ТОВ Б. при скороченні чисельності працівників.

1. Попередити працівників про звільнення, запропонувати переведення на іншу роботу.
2. Ухвалити рішення про скорочення чисельності працівників.

3. Отримати згоду виборного органу первинної профспілкової організації на звільнення працівників. 4. Видати працівнику трудову книжку, копію наказу про звільнення, провести розрахунок.

5. Визначити переважне право на залишення на роботі.

3.4-7.2 D

Знайдіть відповідність щодо встановлення строку випробування при прийнятті на роботу на ТОВ Б. певних категорій працівників.

А. Не може перевищувати трьох місяців.

Б. Не може перевищувати шести місяців.

В. Не може перевищувати одного місяця.

Г. Від одного до шести місяців.

А. При працевлаштуванні на робітничі професії.

Б. В окремих випадках, за погодженням з відповідним виборним органом первинної профспілкової організації.

В. При прийнятті на роботу професіоналів, фахівців та спеціалістів.

Г. При прийнятті на роботу державних службовців.

Д. При прийнятті на роботу осіб на тимчасові та сезонні роботи.

3.5-7.3 (A)

Яке з нижченаведених тверджень буде правильним щодо надання ТОВ Е. працівникам відпустки без збереження заробітної плати за згодою сторін на період карантину?

А. За сімейними обставинами та з інших причин працівнику може надаватися відпустка без збереження заробітної плати на термін не більше 15 календарних днів на рік.

Б. За сімейними обставинами та з інших причин працівнику може надаватися відпустка без збереження заробітної плати на термін, обумовлений угодою сторін.

В. Термін перебування у відпустці без збереження заробітної плати на період карантину не включається у загальний термін.

Г. Термін перебування у відпустці без збереження заробітної плати на період карантину не обмежений.

3.6-5.1 (B)

Назвіть три строки, на які можна укласти договір про надання послуг між ТОВ Б. та працівником А.?

А. На строк до 3 місяців.

Б. Протягом розумного строку.

- В. На строк, визначений домовленістю сторін.
- Г. На строк виконання даної роботи.
- Д. На строк, визначений нормативно-правовими актами.
- Е. Строк виконання договору не обмежений.
- Є. На строк, визначений законом.

3.7-6.1. (А)

В якому провадженні буде розглядатися трудовий спір неповнолітнього А. з ТОВ Б.?

- А. Наказному провадженні.
- Б. Загальному позовному провадженні.
- В. Спрощеному позовному провадженні.
- Г. Окремому провадженні.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ТРУДОВОГО ПРАВА

1. Актуальні проблеми реформування законодавства про працю та у сфері соціального захисту: збірник тез доповідей учасників науково-практичного семінару (21 травня 2020 року) / Упорядники: Н. В. Ільків, В. О. Кучер / за заг.ред. Долинської М.С. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 219 с.
2. Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 16 листопада 2018 р.) ; за заг. ред. К. Ю. Мельника. Харків: Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 427 с.
3. Охорона та захист трудових прав працівників : підручник / С. Я. Вавженчук. Харків: Право, 2016. 560 с.
4. Золотухіна Л. О. Роль колективно-договірного регулювання в забезпеченні інтересів сторін трудових правовідносин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015. Вип. 1.
5. Золотухіна Л. О. Вихідна допомога: правова природа, проблеми чинного та перспективного правового регулювання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 139-147.
6. Іванов Ю.Ф. Науково-практичний коментар Кодексу законів про працю України. Київ . Алерта. 2020.788 с.
7. Капітаненко Н.П., Киян В.Я. Особливості укладення трудового договору в умовах воєнного стану Міжнародний науковий журнал «Colloquium-journal» Cześć 1 (Warszawa, Polska) №32 (155). 67 с. С. 57-62.
8. Киян В.Я. Особливості застосування контрактної форми трудового договору з науково-педагогічними працівниками. *Держава та регіони : серія:*

Право № 2 (52) 2016. 114 с. С. 44-49.

9. Киян В.Я. Щодо розмежування понять трудові спори, конфлікти : матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права* м. Одеса, 24 лютого 2017 р. / редкол. В.П. Маковійта ін. Одеса, ОДУВС, 2017. 173 с. С. 76-78.

10. Киян В. Я. Окремі питання правового регулювання виплат за час вимушеного прогулу: матеріали VII Всеукраїнській науково-практичній конференції. *Актуальні проблеми трудового законодавства, законодавства про державну службу та службу в правоохоронних органах* (м. Харків, 16 листопада 2018 р.); за заг.ред. К. Ю. Мельника. Харків: Харків. нац. ун-т. внутр. справ, 2018. 427 с. С.145-149.

11. Киян В.Я. Щодо перспектив розірвання трудового договору. *Актуальні проблеми приватного та публічного права* : матеріали III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції присвяченої 92-річчю з дня народження член-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, (2 квітня 2021 року). 333 с. С.84-87.

12. Киян В.Я. Окремі питання щодо форми укладання трудового договору. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку приватного права в сучасних умовах*: матеріали Регіональн. наук-практ. конф. (м. Дніпро, 26 листоп. 2021 р). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 383 с. С. 270-272.

13. Киян В. Щодо змін у трудовому законодавстві України через пандемію COVID-19. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. 2022. № 1 (116). 412 с. С. 53-59.

14. Киян В.Я. Чубар А.Р. Окремі питання організації трудових відносин в умовах воєнного стану. *Міжнародний науковий журнал «Colloquium-journal»* Cześć 1 (Warszawa, Polska) №15 (138), 2022. 102 с. С. 89-94.

15. Киян В. Я. Домантович В.В. Особливості правового режиму робочого часу. *Науковий журнал «Право і суспільство»* № 3. 2022. 263 с. С.102-108.

16. Науково-практичний коментар Кодексу законів про працю України. Станом на 01 лютого 2022 року. За заг ред Іншина М.І., Занфірової Т.А., ижмарь Ю.В. – Київ : Видавничий дім «Професіонал», 2022.- 352 с.

17. Методичні матеріали до вивчення навчальної дисципліни «Трудове право» : перший (бакалавр.) рівень вищої освіти галузі знань 08 «Право» спец. 081 «Право» для студентів II та III курсів / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; уклад. О. М. Ярошенко. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2022. 146 с.

18. Обушенко Н.М., Киян В.Я. Систематизація міжнародних нормативно-правових актів у сфері праці *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал*. № 2. 2022. 396 с. С. 58-70.

19. Панченко М. В. Теорія забезпечення гідної праці державних службовців України: монографія. Харків: Промарт, 2019. 439 с.

20. Пижова М. О. Юридичні гарантії реалізації права працівників на справедливу оплату праці: монографія; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Київ: Наукова столиця, 2021. 376 с.

21. Ротань В. Г. Науково-практичний коментар до законодавства України про працю / В. Г. Ротань, О. Є. Сонін. 16-е видання, доповнене і перероблене Київ : Правова єдність, 2015. 598 с.

22. Сучасні проблеми трудового права України : навч. посіб. для магістрів та аспірантів (напрямок підготовки 081 «Право») / В. С. Венедіктов. Харків : Право, 2018. 294 с.

23. Сіроха Д. І. Нормотворчість суб'єктів трудового права: проблеми теорії та практики: монографія. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ: Вид-во Людмила, 2020. 393 с.

24. Теоретичні засади трудового права України [Текст] : підручник / [В. Л. Костюк та ін. ; заг. ред.: В. Л. Костюк, М. І. Іншин] ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Нац. ун-т «Остроз. акад.», Навч.-наук. ін-т права ім. І. Малиновського. Київ : Людмила, 2019. 451 с.

25. Трудове право України: академічний курс : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко та ін.; за ред. доктора юрид. наук, проф. П.Д. Пилипенка. К. : Ін Юре, 2014. 548 с.

26. Трудове право : підручник; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. НАПрН України О. М. Ярошенка ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2017. 557 с.

27. Трудове право України : підручник / М. І. Іншин та ін. ; за заг. ред. М. І. Іншина, В. Л. Костюка. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 593 с.

28. Трудове право України : навчальний посібник / О. І. Кисельова, Т. А. Кобзева. Суми : Сумський державний університет, 2017. 309 с.

29. Трудове право України : підручник. С. М. Бортник та ін. ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2019. 407 с.

30. Трудове право України : підручник / В. І. Щербина, А. М. Соцький. Чернівці : Технодрук, 2021. 552 с.

31. Трудове право України : підручник / С. В. Венедіктов. Київ : Людмила, 2021. 216 с.

32. Трудове право України: практикум : навч. посіб. [для здобувачів вищої освіти] / [Золотухіна Л. О., Межевська Л. В., Бондар С. О. та ін. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, доц. Л. О. Золотухіна]. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. 260 с.

33. Трудове право України: підручник (за ред. проф. О. М. Ярошенко).
Харків: Вид-во 2022. – 376 с.

Інтернет-ресурси:

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – Офіційний портал Верховної Ради України
2. <http://www.president.gov.ua/> – Офіційне представництво Президента України
3. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – Урядовий портал
4. <http://www.court.gov.ua/> – Офіційний веб-портал «Судова влада України
5. <http://www.ccu.gov.ua/> – Конституційний Суд України
6. <http://www.scourt.gov.ua/> – Верховний Суд України
7. <http://www.vasu.gov.ua/> – Вищий адміністративний суд України
8. <http://vgsu.arbitr.gov.ua/> – Вищий господарський суд України
9. <http://sc.gov.ua/> – Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ
10. <http://minfin.kmu.gov.ua/> – Міністерство фінансів України
11. <http://www.minjust.gov.ua/> – Міністерство юстиції України
12. <http://www.sta.gov.ua/> – Державна податкова служба України
13. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
14. <http://reyestr.court.gov.ua/> – Єдиний державний реєстр судових рішень

Розділ 4 МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

ПЛАН

1. **Методи регулювання відносин в міжнародному приватному праві. Джерела (форми) міжнародного приватного права**
2. **Принцип автономії волі у міжнародному приватному праві**
3. **Особливості та кваліфікація колізійної норми. Конфлікт кваліфікацій. Проблеми застосування колізійних норм**
4. **Уніфікація та гармонізація норм міжнародного приватного права**
5. **Колізійні питання права власності**
6. **Питання спадкування у міжнародному приватному праві**
7. **Порядок укладення та розірвання транскордонних шлюбів, правове регулювання особистих немайнових і майнових відносин подружжя, ускладнених іноземним елементом**
8. **Загальні положення зовнішньоекономічних договорів (контрактів). Застосування «Правил ІНКОТЕРМС» в зовнішньоекономічних договорах. Договірні зобов'язання у міжнародному приватному праві. Деліктні зобов'язання в міжнародному приватному праві**
9. **Колізійні прив'язки, застосовувані до регламентації трудових відносин з іноземним елементом**
10. **Міжнародний цивільний процес**
11. **Міжнародний комерційний арбітраж та інші альтернативні способи вирішення спорів з іноземним елементом**

ТЕМА 4.1

МЕТОДИ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ. ДЖЕРЕЛА (ФОРМИ) МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Методичні рекомендації до теми

При вивченні даної теми перш за все необхідно з'ясувати, що до сфери дії міжнародного приватного права підпадають приватно-правові відносини міжнародного характеру. Загальновідомо, що до характерних рис приватного права відносяться: пріоритетність інтересів окремої (приватної) особистості, ініціативність сторін при встановленні

правовідносин, юридична рівність учасників відносин тощо. Важливим також є виявлення міжнародного характеру чи так званого іноземного елемента правовідносин, бо саме наявність цього показника у правовідносинах вказує, що воно повинно регулюватись за допомогою методів міжнародного приватного права.

Метод регулювання міжнародного приватного права має специфічні властивості правовідносин і поставленим перед міжнародним приватним правом завданням – вибір права, що підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом.

Більшість науковців виходять з того, що міжнародному приватному праві властиві два методи регулювання: колізійно-правовий та матеріально-правовий.

Отже, першим спеціальним методом регулювання в міжнародному приватному праві є **колізійно-правовий метод**, коли вплив на суспільні відносини відбувається за допомогою колізійних норм, які містять правила вибору належного правопорядку та відсилають регулювання певних відносин до матеріального права конкретної держави.

Колізійно-правовий метод регулювання здійснюється у двох формах – національно-правовій (колізійні норми внутрішнього законодавства) та міжнародно-правовій (уніфіковані колізійні норми міжнародних договорів).

Другим спеціальним методом регулювання в міжнародному приватному праві є **матеріально-правовий метод**, який заснований на застосуванні матеріально-правових норм, що безпосередньо регулюють права та обов'язки сторін. Цей метод має суттєві переваги порівняно із колізійно-правовим та значно прискорює і спрощує вирішення справи, оскільки правове регулювання відоме усім сторонам правовідносин і відсутня необхідність застосовувати іноземне право. Проте обидва методи проявляються як у міжнародно-правовій формі, так і у національно-правовій формі – а саме: через матеріальні, колізійні та процесуальні норми, які містяться в міжнародно-правових та національно-правових актах.

З'ясовуючи зміст поняття «джерела приватного права», слід взяти до уваги той факт, що під джерелом міжнародного приватного права слід розуміти об'єктивовану форму, в якій містяться юридично значущі правила, застосовні для визначення прав і обов'язків суб'єктів міжнародних відносин.

У міжнародному приватному праву відомі чотири форми джерел:

- 1) міжнародні договори;
- 2) внутрішнє законодавство;
- 3) судова та арбітражна практика;

4) міжнародні й торговельні звичаї.

Міжнародний договір – це важливе джерело міжнародного приватного права, який створює для держав, які домовляються, єдине регулювання визначених видів відносин з іноземним елементом. Таке регулювання досягається шляхом включення у договори єдиних колізійних або уніфікованих матеріально-правових норм. Держави учасники міжнародного договору зобов'язані привести своє внутрішнє законодавство у відповідність з міжнародними договорами. Це робиться у формі прийняття спеціального закону або у формі відсилання вищою законодавчою владою до договору, або у формі ратифікації. При використанні міжнародного договору як джерела права необхідно визначити, чи застосовується цей міжнародний договір до відносин, які підлягають врегулюванню (тобто чи є Україна учасницею даного договору, чи набрав чинності цей договір, чи діє він стосовно конкретних учасників правовідносин).

Навіть міжнародний договір, в якому Україна не бере участь, може у деяких випадках застосовуватися українським судом для врегулювання правовідносин (як частина національного права іноземної держави – учасника договору, якщо до цього права відсилає вітчизняна колізійна норма або воно було обрано безпосередньо учасниками правовідносин).

Внутрішнє (національне) законодавство. Національне законодавство виділяє чотири системи правових норм:

- положення Конституції або аналогічних документів (наприклад ст. 26 Конституції України – іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами й свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України);

- цивільні Кодекси держав (там, де вони є);

- спеціальні закони про міжнародне приватне право (наприклад, Закон України «Про міжнародне приватне право»);

- окремі закони, де є положення приватного права (наприклад, ЦПК України).

Судова та арбітражна практика. Під судовою та арбітражною практикою розуміють різновид юридичної практики, що полягає у правозастосовній та правотворчій діяльності суду й арбітражу та втілюється в певних видах юридичних актів. Неповне закріплення колізійних норм у законодавстві та міжнародних договорах спонукає суддів звертатися до судової чи арбітражної практики, звичаєвого права або доктрини. Під арбітражною практикою в міжнародному приватному праві розуміють практику третейських судів та міжнародного

комерційного арбітражу.

В Україні судова й арбітражна практика офіційно не визнається ні правовою формою, ні джерелом права, однак її вплив на розвиток міжнародного приватного права, тлумачення його норм є безспірним. Особливе значення мають постанови пленумів Верховного Суду та Вищого господарського суду, що узагальнюють судову практику і роз'яснюють чинне законодавство.

Міжнародні й торговельні звичаї. Звичай – це правила поведінки, які не передбачені актами законодавства, але є сталими, тобто такими, що широко застосовуються у певній сфері підприємництва.

Зокрема, у п. 4 ст. 28 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» торговельний звичай визнається як джерело права. Міжнародний торговельний звичай визнається як джерело права й у ст. 2 Закону України «Про режим іноземного інвестування», де йдеться про оцінку вартості грошових вимог, прав інтелектуальної власності, прав на вимоги визнання договірних зобов'язань та прав на здійснення господарської діяльності відповідно до міжнародних торговельних звичаїв.

Таким чином, необхідно зазначити, що:

по-перше, істотною особливістю регулювання цивільно-правових відносин з «іноземним елементом» є те, що не завжди в правовій системі тієї чи іншої держави є настанова як потрібно вирішити те чи інше питання. В такому випадку при зберіганні розходження в правових системах держав саме норми міжнародного приватного права (так звані колізійні норми) вказують на те, право якої держави підлягає застосуванню у відповідних випадках;

по-друге, наявність міжнародних угод та звичаїв є особливістю джерел міжнародного приватного права. Тому можна небезпідставно говорити про подвійність джерел міжнародного приватного права. Вона полягає в тому, що, з одного боку, джерелами права є міжнародні угоди та міжнародні звичаї, а з іншого – норми законодавства та судова практика окремих держав, а також звичаї, що застосовуються у сфері торгівлі та мореплавства. Така властивість джерел права завжди викликає питання щодо їх юридичної сили.

ТЕМА 4.2

ПРИНЦИП АВТОНОМІЇ ВОЛІ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Методичні рекомендації до теми:

При вивченні цієї теми перш за все необхідно зрозуміти, що однією з найважливіших рис міжнародного приватного права, що відрізняє його від інших галузей права, є гнучкість правового регулювання. Проявом такої гнучкості є закріплення *принципу автономії волі сторін*. Проте автономія волі стосовно міжнародного приватного права полягає не у свободі сторін укласти договори та вступати або не вступати в будь-які приватно-правові відносини, а в тому, що сторонам цих відносин надається право вибрати правопорядок, на основі якого будуть врегульовані їх приватно-правові відносини.

Тобто автономія волі – це «закон, обраний сторонами». Відповідно до положень п. 6 ст. 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» вибір права не здійснюється, якщо відсутній іноземний елемент у правовідносинах.

У міжнародних приватно-правових відносинах автономія волі – це категорія колізійного права, в інших випадках мова йде про матеріально-правові категорії.

Слід зазначити, що словосполучення «автономія волі» доцільно використовувати виключно для позначення специфічної для міжнародного приватного права категорії – колізійного вибору застосовуваного права. Своєю чергою поняття «свобода договору» і «диспозитивність» слід вживати для позначення приватно-правових принципів.

Таким чином, автономія волі є інститутом національного законодавства, який має дві важливі функції:

1) вирішення колізії законів шляхом вибору застосовуваного права сторонами приватних правовідносин;

2) встановлення умов та випадків здійснення такого вибору, враховуючи норми національного законодавства щодо публічного порядку тощо. Відповідно до цих завдань, які ставить перед собою законодавець тієї чи іншої держави, положення про автономію волі поділяються на колізійні та матеріальні, причому останні належать до категорії загальних положень міжнародного приватного права.

Говорячи про автономію волі як колізійну формулу прикріплення, розуміють, що у випадках, установлених законом, учасники приватно-правових відносин з іноземним елементом можуть самостійно

здійснювати вибір права, що підлягає застосуванню до змісту таких відносин. Так, стаття 5 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює загальні правила і критерії застосування автономії волі.

Разом з тим автономія волі не є абсолютним правилом. Поняття «автономія волі» не означає, що учасники правовідносин мають необмежені, абсолютні права. Навпаки, це умовне поняття, оскільки держава залишає за собою право самостійно встановлювати законодавчими актами випадки, в яких сторонам може надаватися можливість вибору застосовуваного закону. Це пояснюється передусім суверенітетом держави, завдяки якому вона може запроваджувати імперативні норми, у тому числі в галузі колізійного права.

Отже, критерії вибору права зводяться до такого:

– вибір права можливий тільки у приватно-правових відносинах, ускладнених іноземним елементом;

– у деяких випадках вибір права для сторін має обмежений характер. Зокрема, здійснення вибору неможливе, якщо колізійна норма, яку суд визнав застосовуваною в цьому випадку, такого вибору не допускає. Угода про вибір права може бути визнана нікчемною, якщо буде встановлено, що сторони здійснили вибір права з метою штучного створення для себе пільгових умов та уникнення застосування належного правопорядку. Обране право також не може бути застосоване, якщо таке застосування призведе до наслідків, явно несумісних з основами національного правопорядку;

– вибір права можливий не тільки з-поміж правопорядків країн, до яких належать сторони цих правовідносин, а також сторонам не заборонено підпорядкувати свої правовідносини праву третьої держави.

Таким чином, необхідно зрозуміти, що законодавець говорить про можливість обрати застосовуване право, але не дозволяє сторонам визначати спосіб, у який застосовуване право має бути встановлено. Іншими словами, сторони можуть вказати на застосування правопорядку певної країни, звичаїв ділового обігу, загальних принципів права та справедливості тощо. Суд має прийняти такий вибір сторін у тих випадках, коли право вибору дозволено законодавством. Однак на практиці трапляються випадки встановлення сторонами обмежених правил визначення застосовуваного права (наприклад, застосування «права країни позивача залежно від того, яка зі сторін подає позов», відсилання до «права країни продавця або країни покупця»). Фактично такі угоди не є вибором права і суд не зв'язаний такими угодами. У цих випадках застосовуване право має визначатися на підставі тих колізійних

норм, які суд вважатиме належними.

ТЕМА 4.3

ОСОБЛИВОСТІ ТА КВАЛІФІКАЦІЯ КОЛІЗІЙНОЇ НОРМИ. КОНФЛІКТ КВАЛІФІКАЦІЙ. ПРОБЛЕМА ЗАСТОСУВАННЯ КОЛІЗІЙНИХ НОРМ

Методичні рекомендації до теми:

Почати вивчення теми потрібно, перш за все, з визначення поняття «*колізійна норма*», під яким розуміється правова норма, що визначає право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом.

На відміну від матеріальних норм права, колізійні норми безпосередньо не регулюють ті чи інші правовідносини, а лише допомагають судові чи іншому органу правозастосування вирішити «колізійне питання», тобто конфлікт між правопорядками різних країн, які претендують на регулювання тих чи інших приватно-правових відносин з іноземним елементом.

Звідси перша особливість колізійних норм у тому, що вони самі по собі не розкривають права та обов'язки сторін даного правовідношення, а лише вказують компетентний для цього правовідношення правовий порядок, що визначає права та обов'язки сторін.

Друга особливість колізійних норм в тому, що вони як відсилаючи норми застосовуються тільки разом з тими матеріально-правовими нормами, до яких вони відсилають, і разом з цими нормами вони утворюють правила поведінки для учасників господарського обігу.

Таким чином, колізійні норми разом з відповідним матеріальним правом безпосередньо регулюють певні життєві відносини. Але це спільне й безпосереднє регулювання не можна розглядати спрощено в тому розумінні, що обидві норми (колізійна й матеріальна) повинні спільно виконувати регулюючі функції безупинно протягом усього процесу регулювання. Дія, що регулює колізійної норми виражається в процесі вибору відповідного права. Обравши необхідний закон, колізійна норма припиняє свою дію й регулювання надалі провадять тільки норми матеріального права.

Здобувачі вищої освіти мають знати, що колізійна норма складається з двох елементів – обсягу та прив'язки.

Обсяг являє собою вказівку, яка міститься в нормі, на групу правовідносин з іноземним елементом, до яких ця норма застосовується.

Прив'язка – це вказівка на право, яке підлягає застосуванню до даного правовідношення.

Наприклад, у ст. 34 Закону України «Про міжнародне приватне право» передбачено, що порядок видачі, строк дії, припинення та правові наслідки припинення довіреності (обсяг) визначаються правом держави, у якій ця довіреність видана (прив'язка).

Також здобувачам вищої освіти потрібно ознайомитися та проаналізувати різні види колізійних норм в залежності від певних критеріїв: юридико-технічних властивостей прив'язок (альтернативні та кумулятивні норми); меж застосування як права держави суду, так й іноземного права (односторонні та двосторонні норми); ступеня обов'язковості використання колізійної прив'язки (імперативні та диспозитивні норми) тощо (рис. 1). Також доречно ознайомитися з колізійними нормами національного законодавства України та колізійними нормами міжнародних конвенцій.

Особливу увагу слід приділити вивченню та аналізу «формул прикріплення», тобто найбільш розповсюджених двосторонніх колізійних прив'язок. Особливе місце у системі колізійних прив'язок посідають так звані прив'язки-принципи, зокрема, «право, найбільш сприятливе для сторони», «принцип найбільш тісного зв'язку».

Треба мати на увазі, що колізійні прив'язки підрозділяються також на спеціальні й загальні, що відносяться як до широкого кола приватно-правових відносин, так і до окремих їхніх видів.

До формул прикріплення загального призначення відносять: закон місця знаходження речі; закон місця укладання правочину; особистий закон фізичної особи; особистий закон юридичної особи; закон місця виконання зобов'язання; закон місця завдання шкоди тощо.

До формул прикріплення спеціального призначення відносять: закон місця виконання роботи; закон місця укладання шлюбу; закон місця прапора; закон місця валюти боргу; закон місця походження твору тощо.

Одними зі складних питань цієї теми є питання, пов'язані з дією колізійної норми. А саме: взаємність; порядок кваліфікації юридичних понять колізійної норми; зворотне відсилання та відсилання до права третьої держави; обхід закону; дія «надімперативних» норм, які можуть обмежувати дію колізійної норми; застереження про публічний порядок.

Слід підкреслити, що, на перший погляд ці питання суто теоретичні, проте мають і практичний характер. Наприклад, при розгляді правовідносин з «іноземним елементом» у суді у випадках відсилання

колізійної норми до права іноземної держави суд може дійти висновку про неможливість застосування іноземної правової норми, оскільки вона не є сумісною з публічним порядком держави суду. Отже, це є дія застереження про публічний порядок. В такій ситуації необхідно з'ясувати визначення категорії «публічний порядок».

При з'ясуванні проблемних питань зворотного відсилання та відсилання до права третьої держави доречно вивчити деталі «справи Форго», а також усвідомити, що існування цієї проблеми залежить від того, як тлумачити відсилання до іноземного правопорядку: чи відсилання до конкретної матеріальної норми, чи відсилання до всієї правової системи.

Таким чином, з юридико-технічної сторони колізійні норми – це найбільш складні норми, які застосовуються в міжнародному приватному праві, що робить необхідним кожного разу застосовувати певні правила встановлення змісту колізійних норм. Проте ці правила допомагають розв'язанню питань використання колізійних норм на практиці.

Також потрібно звернути увагу на те, що взагалі правова кваліфікація здійснюється автоматично без будь-яких труднощів, однак іноді можуть виникати складні випадки, коли зовсім непросто визнати, під яку правову категорію слід підвести відповідні правовідносини. І тому при визначенні права, що підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом, постає проблема «конфлікту кваліфікації».

«Конфлікт кваліфікацій» виникає внаслідок відмінностей у визначенні тих самих понять різними правовими системами. Тобто юридичні поняття, з яких складаються обсяг і прив'язка колізійних норм різних держав, можуть за формою збігатися, але мати різний зміст. Тому існують три можливі варіанти пов'язання конфлікту кваліфікацій, а саме: 1) кваліфікація за тим правопорядком, до якого відсилає колізійна норма; 2) кваліфікація за законом суду; 3) кваліфікація за принципом «автономної кваліфікації».

Отже, для того, щоб застосувати колізійну норму і вибрати право, яке підлягає застосуванню, необхідно кваліфікувати колізійну норму на предмет з'ясування змісту юридичних понять, з яких вона складається, та її співвідношення з фактичними обставинами, до яких вона має бути застосована.

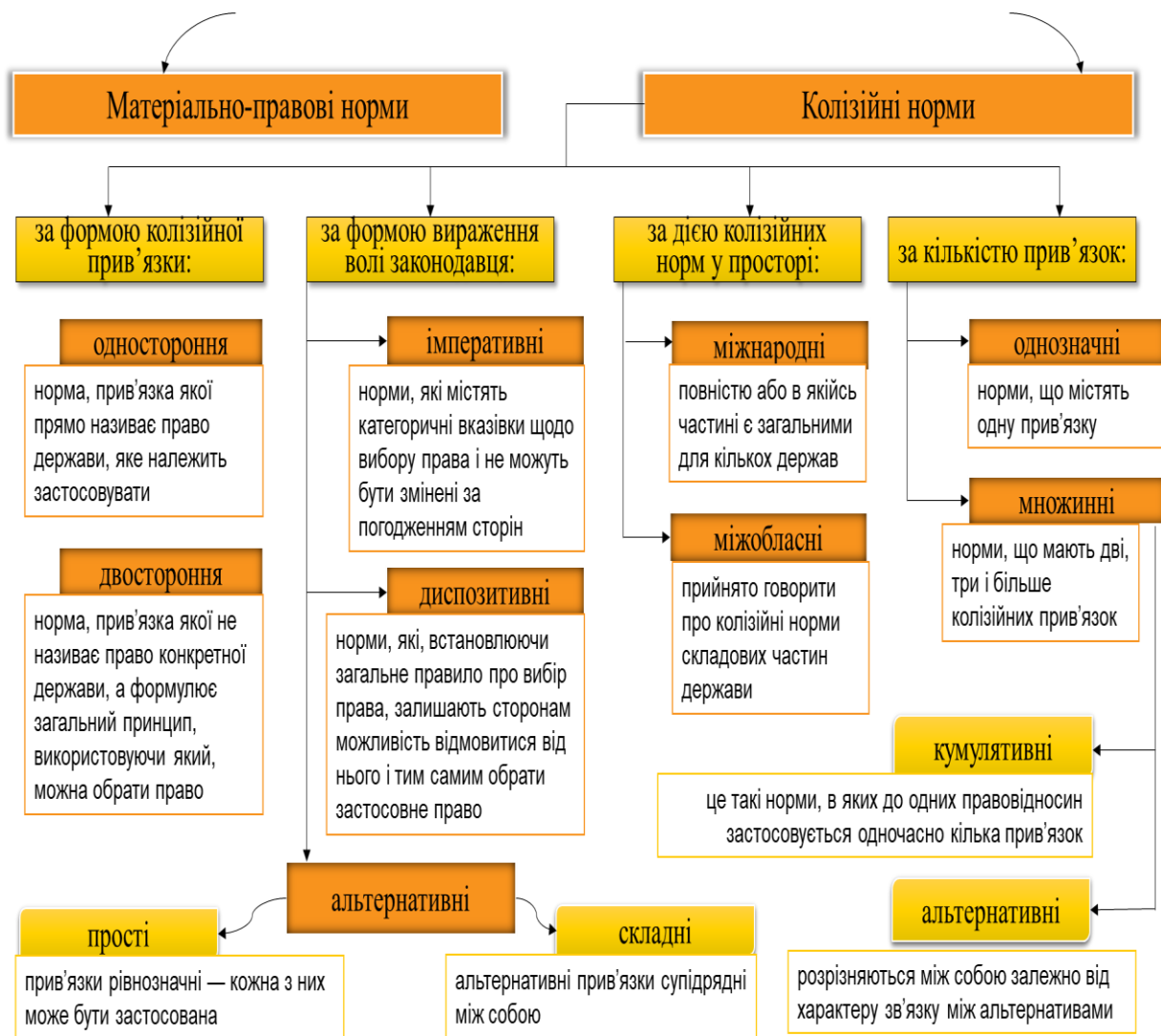

Рис. 1. Види норм у міжнародному приватному праві

ТЕМА 4.3 УНІФІКАЦІЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Методичні рекомендації до теми:

При вивченні цієї теми перш за все необхідно зрозуміти, що уніфікація та гармонізація матеріально-правових норм займає особливе місце в діяльності міжнародних організацій.

Уніфікація права — це процес створення однакових норм законодавства різних держав за допомогою укладення міжнародних договорів. У будь-якому міжнародному договорі встановлюються

обов'язки держав щодо приведення свого внутрішнього права у відповідність з нормами цього договору. Мета уніфікації – усунути колізії, розходження між національними правовими актами, які перешкоджають розвитку відносин в міжнародному приватному праві.

Здобувачам вищої освіти потрібно звернути увагу на головні особливості уніфікації права. Зокрема, вона відбувається одночасно у двох різних правових системах, а саме: у міжнародному праві за допомогою укладення міжнародного договору та у національному праві за допомогою імплементації норм цього договору у внутрішньодержавне право. Таким чином, уніфікацію права можна визначити як співробітництво, спрямоване на створення міжнародного механізму регулювання відносин у сфері спільних інтересів держав.

Уніфікація зачіпає практично всі галузі й інститути міжнародного приватного права. Її основні підсумки – вироблення єдиних колізійних норм (Гаазька конвенція, 1986 р.), однакових матеріальних норм (Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг і про міжнародний фінансовий лізинг, 1988 р.), полісистемних нормативних комплексів (поєднують і колізійні, і матеріальні норми, зокрема, Бернська конвенція про міжнародні залізничні перевезення, 1980 р.).

Також до завдань міжнародної уніфікації правових норм належить розробка проєктів відповідних міжнародних угод, що ведеться, зокрема, під егідою ООН. Провідна роль в забезпеченні цього процесу належить таким організаціям як Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі – ЮНСІТРАЛ, яка функціонує з 1968 року. Завданням цієї комісії є сприяння узгодженню й уніфікації правил міжнародної торгівлі.

Гармонізація права являє собою процес зближення національних правових систем, зменшення та усунення відмінностей між ними.

Гармонізація права і його уніфікація – взаємопов'язані явища, але гармонізація є більш широким поняттям, бо зближення національно-правових систем здійснюється і за межами уніфікації права. Головна відмінність гармонізації від уніфікації – це відсутність міжнародних зобов'язань у процесі гармонізації.

Відсутність договірних форм зумовлює специфіку всього процесу гармонізації права в цілому, який може бути як цілеспрямованим, так і стихійним. Сутність стихійної гармонізації у тому, що в процесі співпраці й взаємодії держав у їхніх правових системах з'являється схоже або навіть ідентичне правове регулювання (рецепція римського права в Азії, Європі, Латинській Америці). Цілеспрямована гармонізація – усвідомлене сприйняття однією державою правових досягнень інших держав.

Таким чином, у міжнародному приватному праві суттєве значення

має узгодження норм, що містяться в нормативних актах різних держав, з метою досягнення одноманітності в правовому регулюванні відносин з іноземним елементом. Розрізняють такі підходи до узгодження:

1) уніфікація законодавства, тобто визначення загальних напрямів, програм, етапів та способів зближення законодавства в певній сфері;

2) його гармонізація, що полягає в запровадженні спільних правових принципів наукових концепцій.

Гармонізація може здійснюватися в односторонньому порядку або на основі взаємності. Прикладом односторонніх дій з метою зближення національного законодавства з іноземним є Закон України від 18 березня 2004 року «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», яким затверджена програма, що визначає адаптацію національного законодавства, утворення відповідних інституцій та інші додаткові заходи, необхідні для ефективної правотворчості та правозастосування, як складової механізму набуття Україною членства в ЄС.

Необхідно звернути увагу на те, що попри масштабні процеси уніфікації та гармонізації права, діяльність міжнародних організацій, функціонування міжнародного комерційного права, міжнародного приватного права залишається найбільш суперечливою і складною галуззю права, оскільки держави неохоче йдуть на принципові зміни свого законодавства з метою зближення його з нормами інших держав або з міжнародним правом. Тому з метою усунення найбільш гострих розбіжностей у сфері зовнішньої торгівлі створена система міжнародних правозастосовних органів, зокрема, Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій (БАГІ), Міжнародний центр з врегулювання інвестиційних суперечок (МЦВІС), Арбітражний суд та інші.

ТЕМА 4.5

КОЛІЗІЙНІ ПИТАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ

Методичні рекомендації до теми:

При вивченні вказаної теми потрібно усвідомити, що право власності можна розглядати як в об'єктивному сенсі, так і в суб'єктивному. В об'єктивному сенсі право власності є системою правових норм, що визначають межі можливих дій осіб щодо привласнення, володіння, користування і розпорядження речами, не виключеними з цивільного обороту. У суб'єктивному ж сенсі право власності є юридичною можливістю для особи володіти, користуватися, розпоряджатися майном на свій розсуд і в рамках, встановлених

законодавством.

Колізійні питання права власності та інших речових прав регулюються низкою норм, що містяться у Законі України «Про міжнародне приватне право». Так, відповідно до ст. 38 Закону України «Про міжнародне приватне право» право власності та інші речові права на нерухоме та рухоме майно регулюється правом держави, у якій це майно знаходиться, якщо інше не передбачено законом. При цьому належність майна до рухомих або нерухомих речей, а також інша класифікація майна визначаються правом держави, у якій це майно знаходиться.

Відповідно до ч. 1 ст. 39 Закону України «Про міжнародне приватне право» виникнення та припинення права власності та інших речових прав визначається правом держави, у якій відповідне майно перебувало в момент, коли мала місце дія або інша обставина, яка стала підставою для виникнення або припинення права власності та інших речових прав, якщо інше не передбачено міжнародним договором або законом України.

Завершується ст. 39 Закону України «Про міжнародне приватне право» положенням стосовно набуття права власності на майно внаслідок набувальної давності. А саме виникнення права власності внаслідок набувальної давності визначається правом держави, у якій майно знаходилося на момент спливу строку набувальної давності.

У багатьох країнах, у тому числі й в Україні, певні види майна підлягають внесенню до державних реєстрів. Відповідно до вказаного Закону України право власності та інші речові права, відомості про які підлягають внесенню до державних реєстрів, визначаються правом держави, у якій це майно зареєстровано. Право власності та інші речові права на рухоме майно, що за правочином перебуває в дорозі, визначаються правом держави, з якої це майно відправлене, якщо інше не встановлено за згодою сторін.

Захист права власності та інших речових прав здійснюється на вибір заявника відповідно до права держави, у якій майно знаходиться, або відповідно до права держави суду. Захист права власності та інших речових прав, які підлягають державній реєстрації в Україні, здійснюється відповідно до права України. Захист права власності та інших речових прав на нерухоме майно здійснюється відповідно до права держави, у якій це майно знаходиться.

Таким чином, використання зазначених колізійних прив'язок стосовно права власності на річ допомагає вирішити низку практичних питань, зокрема, тих, що стосуються переходу права власності, оскільки цей момент є вихідним для цілей оподаткування при реалізації продукції (робіт, послуг), коли беруться до уваги базисні умови постачання цієї

продукції визначені відповідно до Міжнародних правил інтерпретації комерційних термінів, що обрані сторонами, незалежно від строків здійснення розрахунків за договором.

Також окремо слід приділити увагу питанням інтелектуальної власності і її регулюванню у міжнародному приватному праві.

Під *інтелектуальною власністю* у міжнародних угодах та законодавстві більшості держав розуміється сукупність немайнових та майнових прав на результати творчої діяльності та прирівняні до них результати.

Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14 червня 1967 р. визначає, що інтелектуальна власність охоплює права, які належать до:

- літературних, художніх та наукових творів;
- виступів виконавців, фонограм і програм ефірного мовлення;
- винаходів у всіх галузях людської діяльності;
- наукових відкриттів;
- промислових зразків;
- торговельних марок, знаків обслуговування, фірмових найменувань і позначень;
- захисту проти недобросовісної конкуренції, а також всіх інших прав, що належать до інтелектуальної діяльності у промисловості, науковій, літературній або художній галузях.

Перелік вказаних прав доповнюється та деталізується в інших міжнародних угодах та національному законодавстві. Так, *Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС) від 15 квітня 1994 р.* термін «інтелектуальна власність» поширює також на комп'ютерні програми та бази даних, географічні зазначення, топографії (компонування) інтегральних схем, захист нерозкритої інформації.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності.

Особливість об'єктів права інтелектуальної власності в тому, що вони мають *нематеріальну природу*. У творців результатів творчої діяльності на об'єкти права інтелектуальної власності виникають специфічні особисті немайнові права, такі як право авторства, право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця тощо, що не залежать від майнових прав інтелектуальної власності та у загальному випадку не можуть відчужуватися.

Права інтелектуальної власності мають *виключний характер*. Використання об'єктів права інтелектуальної власності можливе лише суб'єктом прав інтелектуальної власності – автором, виконавцем, винахідником та іншими особами, яким належать особисті права інтелектуальної власності. Всі інші особи мають утримуватися від порушення таких прав та здійснювати використання лише за згодою суб'єктів права інтелектуальної власності.

Також особливість прав інтелектуальної власності полягає в тому, що вони мають строго територіальний характер, на відміну від права власності й інших речових прав. Право інтелектуальної власності, що виникло на території однієї держави, визнається і діє тільки на території цієї держави. В іншій державі такі права не визнаються і не охороняються, якщо міжнародним договором не встановлене інше.

Територіальний характер прав інтелектуальної власності довгий час перешкоджав їхньому нормальному використанню як об'єктів цивільного обороту, приводив до порушень прав творців та інших суб'єктів майнових прав інтелектуальної власності. У зв'язку з цим ще наприкінці ХІХ століття сторони почали узгоджувати міжнародні договори, спрямовані на усунення або пом'якшення територіального характеру прав інтелектуальної власності. Нині діє значна кількість міжнародних договорів з питань охорони прав інтелектуальної власності, і з кожним роком їхнє число неухильно зростає: з'являються нові об'єкти правової охорони й нові способи порушення прав, росте рівень взаємодії між різними країнами з питань охорони прав інтелектуальної власності тощо.

ТЕМА 4.6 ПИТАННЯ СПАДКУВАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Методичні рекомендації до теми

Почати вивчення теми потрібно, перш за все, з визначення поняття *спадкового права*, під яким розуміється сукупність норм, які регулюють відносини, пов'язані з переходом прав та обов'язків померлого до інших осіб.

Наразі спадкування в міжнародному приватному праві має важливе практичне значення, оскільки враховуючи різні міграційні процеси у світі та темпи придбання нерухомості за кордоном, актуальність необхідності регулювання спадкових правовідносин, ускладнених іноземним елементом, не викликає ніякого сумніву.

Інститут спадкування в системах загального та континентального права розглядається по-різному:

у першому випадку – як система норм, що регулюють відносини, пов'язані з виконанням адміністратором або виконувачем заповіту функцій особистого представника померлого;

у другому – як система норм, що регулюють правонаступництво, де права та обов'язки померлого переходять безпосередньо до спадкоємців.

Так, правові системи США та Великої Британії не передбачають правонаступництва: майно померлого спочатку переходить за правом довірчої власності до так званого особистого представника — адміністратора, який передає спадкоємцям ту частку майна, що залишається після розрахунків з кредиторами, або, навпаки, вимагає повернення боргів з боржників померлого, а потім розв'язує усі питання зі спадкоємцями. Адміністратор, а не спадкоємці, несе відповідальність за своєчасний розрахунок за борги спадкодавця. Спадкоємці одержують від адміністратора свої долі майна після того, як усі борги будуть повернуті.

Спадкові відносини у системі континентального права базуються на універсальному правонаступництві, що за своєю природою є близьким до інституту спадкування, закріпленого в законодавстві України. Майно померлого без «посередників» переходить до спадкоємців за законом або за заповітом. Спадкоємці вже самі відповідають за зобов'язаннями спадкодавця.

Спадкування за заповітом є одним із видів спадкування. Заповіт являє собою волевиявлення спадкодавця, яке спрямоване на визначення юридичної долі його майна після смерті, що складене у формі, прописаної законом.

У законодавстві кожної держави встановлюються власні вимоги до порядку складання заповіту та його форми. Для законодавства більшості країн континентальної Європи характерними є такі форми заповіту:

1) власноручний заповіт – документ, текст якого складається, датується та підписується спадкодавцем власноруч, при цьому друковані машинописні тексти не допускаються (Іспанія, Італія, Нідерланди, Швейцарія, Німеччина);

2) заповіт у формі публічного акта – укладається згідно із встановленою законодавством процедурою за участі офіційної посадової особи, найчастіше нотаріуса. При участі двох нотаріусів або одного, але в присутності двох свідків, укладається заповіт у Франції. Законодавством Швейцарії закріплено, що заповіт має укладатися за участі одного нотаріуса та двох свідків. Залучення свідків при укладанні забезпечує гарантії справжності заповіту і подальшого його виконання,

як того бажав спадкодавець;

3) усна (спрощена) форма заповіту – спадкодавець висловлює свою останню волю усно, але обов'язково в присутності свідків. Таку форму заповіту передбачено законодавством Великої Британії, Німеччини, і вона можлива в разі виникнення надзвичайних життєвих ситуацій, наприклад: військовими, які знаходяться на військових завданнях; моряками, які знаходяться у плаванні;

4) таємний заповіт – заповіт укладений спадкодавцем та переданий у закритому вигляді на зберігання нотаріусу в присутності свідків (Німеччина, Франція, Швейцарія). Заповіт у таємній формі має як позитивні, так і негативні риси. Позитивним є те, що така форма заповіту гарантує забезпечення конфіденційності та збереження документа. Своєю чергою негативним є те, що заповіт складається самостійно спадкодавцем без допомоги фахівців та компетентних посадових осіб. Таємний заповіт може містити розпорядження з подвійним тлумаченням або взагалі протизаконні, що надалі призведе до неможливості їх виконання.

Стосовно спадкування за законом, то в праві різних країн існує велике різноманіття у визначенні кола осіб, які мають право на одержання спадку. Історично склалися дві базові системи спадкування за законом: романська система та система парантел. Романська система – заснована на поділі спадкоємців за низхідними, висхідними та боковими лініями, класами, чергами та розрядами. Система парантел – це група кровних родичів зі спільним предком і його низхідними родичами.

Необхідно звернути увагу, що правовому регулюванню спадкових відносин у більшості випадках притаманний колізійно-правовий метод. Прикладом уніфікації колізійних норм на міжнародному рівні може слугувати Гаазька Конвенція про колізію законів, які стосуються форми заповітів від 5 жовтня 1961 р., яка встановила спільні положення про колізії законів, що стосуються форми заповітів.

Уніфікований матеріально-правовий метод застосовується рідко, оскільки правовим системам світу притаманні значні відмінності щодо спадкових правовідносин, тому визначення уніфікованих норм видається вкрай складним. Прикладом такої уніфікації є норми Кодексу Бустаманте, прийнятого у 1928 р., в якому нормам з міжнародного спадкування було присвячено двадцять статей. Однак і вони стосувалися здебільшого уніфікації колізійних норм щодо встановлення певних спільних адміністративних норм з охорони спадкового майна та питань міжнародного спадкування.

Уніфіковані норми з регулювання спадкових відносин з іноземним елементом зосереджені переважно у двосторонніх і багатосторонніх

договорах про правову допомогу, а також в консульських конвенціях.

Отже, спадкування в міжнародному приватному праві має важливе практичне значення і в усіх правових системах інститут спадкового права є одним з найважливіших. Найбільш поширеними колізійними прив'язками щодо спадкових відносин є закон постійного місця проживання особи на момент складання заповіту («доміцилію»), закон держави, громадянином якої є спадкодавець («особистий закон»), закон звичайного місця перебування спадкодавця (на момент складання заповіту або на момент смерті); закон місця знаходження майна (в основному застосовується у разі спадкування нерухомого майна); закон місця складання заповіту.

ТЕМА 4.7

ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ТРАНСКОРДОННИХ ШЛЮБІВ, ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ І МАЙНОВИХ ВІДНОСИН ПОДРУЖЖЯ, УСКЛАДЕНИХ ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Методичні рекомендації до теми

При вивченні вказаної теми потрібно усвідомити, що на регулювання шлюбно-сімейних відносин дуже сильно впливають історичні традиції народів, місцеві звичаї, релігійні настанови, соціально-економічні та побутові особливості тощо, що й породжує специфічну регламентацію цих відносин.

До шлюбно-сімейних відносин у міжнародному приватному праві належить вирішення колізій щодо: укладання та розірвання «шлюбу з іноземним елементом», тобто шлюбу між особами різної державної належності або здійснення цих дій за кордоном; регулювання відносин подружжя у шлюбах з іноземним елементом тощо.

Підставою виникнення колізій у сфері шлюбно-сімейних відносин є застосування у різних державах різного правового регулювання до однакових фактичних обставин. Правова система кожної держави закріплює такий інститут сімейного права, як укладання шлюбу. При цьому національне законодавство звичайно містить як власне поняття шлюбу, так і власні вимоги щодо його дійсності.

Відповідно до ст. 56 Закону України «Про міжнародне приватне право» форма і порядок укладання шлюбу в Україні між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, а також між іноземцями або особами без громадянства визначаються правом України. Щодо матеріальних вимог, то ст. 55 цього Закону закріплює, що право на

шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладання шлюбу. У разі укладання шлюбу в Україні застосовуються вимоги Сімейного кодексу України щодо підстав його недійсності.

Шлюб між іноземцями, шлюб між іноземцем та особою без громадянства, шлюб між особами без громадянства, що укладені відповідно до права іноземної держави, є дійсними в Україні (ч. 2 ст. 58 Закону України «Про міжнародне приватне право»), тобто такі шлюби визнаються в Україні й за формальними, і за матеріальними умовами відповідно до права держави місця укладання шлюбу. Дана прив'язка традиційно використовується у шлюбно-сімейних відносинах, проте найчастіше вона регулює саме формальні умови укладання шлюбу. До матеріальних вимог застосовуються кумулятивні прив'язки – права держави місця укладання шлюбу та особистий закон кожної з осіб, які укладають шлюб.

Відповідно до ст. 57 Закону України «Про міжнародне приватне право» шлюб між громадянами України, якщо хоча б один з них проживає за межами України, може укладатися в консульській установі або дипломатичному представництві України згідно з правом України. Такі шлюби беззаперечно визнаються в Україні. Обов'язковим є повідомлення місцевих органів про реєстрацію шлюбу консулом, якщо цього вимагають місцеві закони.

Взагалі у сфері колізійного регулювання сімейних відносин головним і найбільш поширеним є принцип особистого закону. Усі найбільш важливі питання регулювання сімейних відносин вирішуються за особистим законом учасників цих відносин, що зумовлюється, по-перше, з особистим статусом людини, обсягом її правосуб'єктності, і, по-друге, з соціокультурною традицією. Тому цілком виправданим є відсилання до правової системи, до якої належать учасники сімейних відносин.

Специфіка міжнародного приватноправового регулювання полягає у необхідності в більшості випадків встановлення спільного особистого закону подружжя. Так, відповідно до ст.ст. 60, 63 Закону України «Про міжнародне приватне право» правові наслідки шлюбу, включаючи припинення шлюбу та правові наслідки такого припинення, визначаються спільним особистим законом подружжя, а за його відсутності – правом держави, в якій подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що хоча б один з подружжя все ще проживає у цій державі, а за відсутності такого – правом, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином.

Подружжя, яке не має спільного особистого закону, може обрати право, що застосовуватиметься до правових наслідків шлюбу, якщо

подружжя не має спільного місця проживання або якщо особистий закон жодного з них не збігається з правом держави їхнього спільного місця проживання. Однак у цьому разі автономія волі є обмеженою, оскільки існує вибір лише між особистими законами кожного з подружжя. Вибір права, здійснений подружжям, має бути зафіксовано у письмовій формі або явно впливати з умов шлюбного договору. В разі укладення угоди про вибір права в Україні необхідним є її нотаріальне посвідчення (ст. 62 цього Закону).

Здобувачам вищої освіти також варто детально ознайомитися зі Класичним прикладом комбінованого підходу до визначення спільного особистого закону подружжя – «шкалою Кегеля», яку було закріплено у Вступному законі до Цивільного кодексу Німеччини.

Окремою проблемою у сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин є визнання розірвання шлюбу, що мало місце за кордоном. Це визнання полягає у поширенні законної сили рішення іноземного суду на територію України. Таке визнання може здійснюватися у двох формах: або у вигляді визнання іноземного судового рішення про розлучення судом України, або шляхом легалізації документа про розлучення, виданого за кордоном.

Також правові системи різних держав містять суттєві відмінності щодо визначення правового режиму майна подружжя. У ст. 61 Закону України «Про міжнародне приватне право» міститься спеціальна норма, яка закріплює правило визначення компетентного правопорядку для регулювання майнових відносин подружжя, ускладнених іноземним елементом.

Майнові права подружжя можуть регулюватися як нормами закону, так і договором, укладеним між ними. За шлюбним договором (контрактом) подружжю надається можливість урегулювати майнові відносини на свій розсуд, у тому числі й передбачити порядок управління майном. Законодавство багатьох держав передбачає порядок укладення шлюбного договору.

ТЕМА 4.8

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРІВ (КОНТРАКТІВ). ЗАСТОСУВАННЯ «ПРАВИЛ ІНКОТЕРМС» В ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ДОГОВОРАХ. ДОГОВОРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ. ДЕЛІКНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Методичні рекомендації до теми

Почати вивчення теми потрібно з визначення поняття «зовнішньоекономічний договір», під яким відповідно до ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» розуміється домовленість двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічного договору.

Важливо розуміти, що зовнішньоекономічному договору властиві дві обов'язкові властивості – комерційний характер та іноземний елемент. При цьому важливо звернути увагу, що за відповідними міжнародними конвенціями міжнародним або зовнішньоекономічним є договір, якій укладено між сторонами, комерційні підприємства яких знаходяться на території різних держав.

При вивченні питання про регулювання зовнішньоекономічного договору слід враховувати, що воно здійснюється як через колізійно-правовий, так і через матеріально-правовий методи. Найчастіше правові норми, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність, уніфіковані на міжнародному рівні у формі міжнародних угод. Окрім цього, до цієї сфери можуть застосовуватися джерела так званого недержавного регулювання, наприклад, Принципи міжнародних комерційних контрактів УНІДРУА, Правила ІНКОТЕРМС тощо.

Здобувачам вищої освіти потрібно більш детально ознайомитися зі застосуванням Правил ІНКОТЕРМС у зовнішньоекономічній діяльності. **Правила ІНКОТЕРМС** – це офіційні правила міжнародної торгової палати, метою розроблення яких є тлумачення торговельних термінів для полегшення ведення міжнародної торгівлі.

Посилання у договорі на Правила ІНКОТЕРМС дає зацікавленим особам можливість чітко визначити коло обов'язків сторін, які вони повинні виконати в межах договору, зменшує вірогідність ризиків та визначає яка сторона буде нести відповідальність за них. Також Правила ІНКОТЕРМС дозволяють усунути прогалини та перешкоди тлумачення

термінів різних країн і, таким чином, дійти консенсусу між цими країнами.

Вивчаючи питання договору міжнародної купівлі-продажу товару, необхідно ознайомитися та проаналізувати норми Віденської конвенції 1980 р., а саме: сфера застосування Конвенції; права та обов'язки продавця і покупця; перелік товарів, купівля-продаж яких виключено зі сфери її застосування тощо. Слід звернути увагу на диспозитивний характер Конвенції й особливості її застосування водночас з нормами національного права.

Розглядаючи питання щодо регулювання договору міжнародної купівлі-продажу товару, окрім норм міжнародних конвенцій, слід мати на увазі міжнародні звичаї та правила міжнародної торгівлі, базисні умови постачання тощо.

При вивченні питання про деліктні зобов'язання у міжнародному приватному праві, потрібно усвідомити, що право кожної країни має свої особливості, у тому числі при регулюванні цих питань. Навіть визначення поняття «делікт» за різними правовими системами значно відрізняється. Так, відповідно ст. 1382 Кодексу Наполеону 1804 р., протиправною визнається будь-яка дія, що спричинила шкоду іншому. Таке формулювання протиправної дії дістало назву «генеральний делікт».

У країнах англо-американського права зобов'язальне право для визначення протиправних діянь оперує значною кількістю категорій і встановлює цілу низку самостійних складів цивільних правопорушень. Така система має назву «сингулярні делікти». Зокрема, законодавства Швейцарії та Німеччини поєднують загальне визначення делікту з описом конкретних правопорушень.

За таких умов повинні діяти правові регулятори для вирішення вказаних розбіжностей. Ними виступають насамперед колізійні норми у сфері деліктних зобов'язань. Вони, як і будь-які інші колізійні норми міжнародного приватного права, мають обсяг і прив'язку.

Обсяг колізійної норми деліктного права – це вказівка на деліктні відносини, що регулюються даною нормою. Прив'язки колізійних норм деліктного права безпосередньо вказують на право певної країни, за яким слід розв'язувати спірні питання деліктного зобов'язання у сфері міжнародного приватного права. У цій сфері основною, найбільш поширеною прив'язкою – є прив'язка до закону місця вчинення делікту. Саме ця прив'язка відображає інтереси держави й потреби цивільного обігу в застосуванні деліктних норм законодавства країни, де мав місце делікт.

ТЕМА 4.9. КОЛІЗІЙНІ ПРИВ'ЯЗКИ, ЗАСТОСОВАНІ ДО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Методичні рекомендації до теми:

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, що у правовому регулюванні міжнародних трудових відносин велику роль відіграють саме міжнародні договори. Вони можуть містити або тільки колізійно-правові норми, або тільки матеріально-правові норми, або ті й інші разом. При цьому міжнародних угод, що уніфікують колізійно-правові норми, значно менше тих, котрі містять матеріально-правові норми.

Здобувачам вищої освіти потрібно звернути увагу, що основні колізійні норми у сфері трудових відносин містяться в ряді конвенцій Міжнародної Організації Праці. Серед цих документів найбільш відомими є десятки конвенцій, що регулюють працю моряків. У якості головної колізійної прив'язки вони використовують закон держави реєстрації судна (наприклад, Конвенція про трудові угоди моряків, 1926 р.). На регіональному рівні найбільша кількість колізійних норм і сама розроблена їхня система представлена в Конвенції Європейського Союзу щодо права, яке застосовується до договірних зобов'язань, 1980 р.

Міжнародні угоди, що містять матеріальні норми міжнародного приватного права у сфері трудових відносин, можна поділити на дві групи:

1) конвенції й договори, спеціально присвячені робітникам-мігрантам (Європейська Конвенція про правове положення робітників-мігрантів, прийнятий Радою Європи, 1977 р. Міжнародна Конвенція ООН про захист прав усіх робітників-мігрантів та їхніх родин, 1990 р. та інші)

2) міжнародні договори у різних сферах наукового, економічного та культурного співробітництва, у яких трудові норми мають допоміжний характер.

Практично усі міжнародні угоди у сфері трудових відносин з іноземним елементом розроблені під керівництвом Міжнародної Організації Праці, мета якої – встановлення міжнародних норм у сфері трудових відносин, забезпечення соціальної справедливості для робітників, розробка програм, які спрямовані на покращення умов праці.

Внутрішнє законодавство, що регулює трудові відносини з іноземним елементом, різноманітне. Воно містить у собі насамперед закони про міжнародне приватне право або відповідні розділи цивільних кодексів. Джерелами матеріально-правових норм, що регулюють трудові

відносини з іноземним елементом, є правові акти про іноземців, зайнятість, імміграцію.

У правовій доктрині допускається вибір компетентного закону сторонами або застосування субсидіарних колізійних прив'язок, зокрема, закону місця роботи або закону місця перебування підприємства роботодавця, закону місця висновку трудового договору.

Найпоширеніша колізійна прив'язка у сфері міжнародних трудових відносин – закон місця роботи. Вона закріплена в Австрії, Бразилії, Угорщині, Іспанії, Нідерландах, Швейцарії, у Конвенції ЄС про право щодо договірних зобов'язань.

Для трудових угод працівників транспортних організацій використовуються інші колізійні прив'язки: на річковому і повітряному транспорті – закон місця реєстрації судна; на морському транспорті – закон прапора; на залізничному й автомобільному транспорті – закон перевізника.

Однак колізійними нормами в будь-якому випадку не можна охопити всі аспекти трудових відносин. Тому багато держав останнім часом переходять до використання у своєму законодавстві колізійного правила загального характеру – закону найбільш тісного зв'язку, попри всі його недоліки.

В Україні основними документами у сфері трудових відносин з іноземним елементом є Кодекс законів про працю України та Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Також у регулюванні трудових відносин з іноземним елементом велике значення мають локальні нормативні акти: колективні договори, положення про персонал, про структурні підрозділи спільних і іноземних підприємств, міжнародні колективні договори.

Загальне правило щодо регулювання в Україні трудових відносин з іноземним елементом містить ст. 8 Кодексу законів про працю України де зазначено, що трудові відносини громадян України, що працюють за її межами, а також трудові відносини іноземних громадян, що працюють на підприємствах, установах, організаціях України, регулюються законодавством країни працевлаштування та міжнародними договорами України.

У випадку роботи громадян України в іноземних компаніях за кордоном за трудовим договором їхні трудові відносини виникають і регулюються трудовим законодавством відповідної іноземної держави. Доступ до праці, об'єм трудових прав і обов'язків залежать від трудового права даної країни й від її законодавства стосовно іноземців.

Трудові відносини між громадянами України та іноземних наймачів у випадку трудової діяльності працівника на території України

підкоряються законодавству України. Трудові відносини громадян України, що відряджаються для роботи за кордоном, регулюються загальними нормами національного трудового законодавства, якщо спеціальним законодавством або міжнародними угодами не встановлене інше. Також Конвенція ЄС про договірні зобов'язання встановлює в якості основної колізійної прив'язки право країни, у якій працівник звичайно виконує свою роботу, навіть якщо він тимчасово працює в іншій країні (ч. 2 ст. 6).

ТЕМА 4.10

МІЖНАРОДНИЙ ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Методичні рекомендації до теми

Починаючи вивчення цієї теми, слід розуміти, що у правовій доктрині під *міжнародним цивільним процесом* розуміють систему правових норм щодо порядку розгляду і вирішення національним судом цивільної справи, ускладненої іноземним елементом, порядку здійснення процесуальних дій і виконання судових рішень, постанов і доручень інших органів іноземної держави.

Складовими міжнародного цивільного процесу є: вирішення цивільних справ з іноземним елементом у державних судах; вирішення справ у міжнародному комерційному арбітражі; направлення судових доручень та виконання доручень іноземних судів; нотаріальне провадження у справах з іноземним елементом; визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні.

Суди України застосовують у своїй діяльності виключно процесуальне законодавство України, на відміну від матеріальних норм іноземного законодавства, які вони можуть використовувати у визначених законом випадках при вирішенні конкретної справи.

Найбільш розповсюдженими міжнародними договорами, які стосуються міжнародного цивільного процесу, є: Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15 листопада 1965 р., Конвенція з питань цивільного процесу від 1 березня 1954 р., Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 22 січня 1993 р. тощо.

Важливу роль відіграють двосторонні договори про правову допомогу, укладені між державами. У них визначені спеціальні норми про підсудність окремих категорій справ, де передбачається застосування комбінованих критеріїв: громадянства, місця проживання сторін,

місцезнаходження майна.

Міжнародна підсудність – це визначення компетенції національного суду конкретної держави з приводу розгляду і вирішення цивільної справи, ускладненої іноземним елементом.

У кожній державі створена своя система судів, яка відрізняється як за інстанційністю, так і за юрисдикцією. Саме тому визначення підсудності спорів з іноземним елементом ускладнюється необхідністю ознайомлення із законодавством іншої держави ще в момент вирішення питання, до якого суду спрямувати свої вимоги.

Здобувачам вищої освіти потрібно звернути увагу, що суди можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом у таких випадках:

- якщо сторони передбачили своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України, крім випадків, передбачених законодавством;
- у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України;
- якщо на території України відповідач по справі має місце проживання або місцезнаходження, або знаходиться рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення, або знаходиться філія чи представництво іноземної юридичної особи – відповідача;
- якщо у справі про відшкодування шкоди: позивач – фізична особа проживає в Україні або відповідач – юридична особа має місцезнаходження в Україні;
- якщо по справі про сплату аліментів або про встановлення батьківства позивач проживає в Україні;
- якщо дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України;
- якщо у справі про спадщину спадкодавець на момент смерті був громадянином України або мав в Україні останнє місце проживання;
- якщо справа окремого провадження стосується особистого статусу або дієздатності громадянина України;
- якщо у справі про визнання безвісно відсутнім або оголошення померлим особа мала останнє відоме місце проживання на території України;
- якщо справа проти громадянина України, який за кордоном діє як дипломатичний агент або з інших підстав має імунітет від місцевої юрисдикції відповідно до міжнародного договору, не може бути порушена за кордоном;
- в інших випадках, визначених законом України та

міжнародним договором України.

Статтею 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» визначена виключна підсудність судам України, наприклад щодо справ про нерухоме майно; правовідносин між дітьми та батьками (обидві сторони мають місце проживання в Україні); спору, який стосується дійсності записів у державному реєстрі чи кадастрі України; справи, що стосуються усиновлення, яке було здійснено або здійснюється на території України тощо.

На підставі статті 124 Господарського процесуального кодексу України встановлено компетенцію господарських судів у справах за участю іноземних підприємств, і в ній, зокрема, зазначено, що господарські суди розглядають справи за участю іноземних підприємств, якщо відповідач знаходиться на території України. Підсудність і підвідомчість справ за участю іноземних підприємств визначається за правилами, встановленими ст. ст. 12–17 цього Кодексу.

Господарські суди також мають право розглядати справи за участю іноземних підприємств якщо: іноземне підприємство має на території України нерухоме майно, щодо якого виник спір; місцеперебування філії, представництва, іншого відособленого підрозділу іноземного підприємства є територія України.

Цивільні процесуальні права та обов'язки іноземних громадян, осіб без громадянства та іноземних підприємств в Україні визначаються відповідно до розділу XI Закону України «Про міжнародне приватне право» та Цивільного процесуального кодексу України.

Основним принципом в Україні, який діє при реалізації іноземними особами своєї процесуальної правоздатності та дієздатності є зазвичай **принцип національного режиму**, тобто іноземні особи мають право звертатися до судів України й користуються процесуальними правами для захисту своїх порушених прав та інтересів, що охороняються законом, нарівні з громадянами та юридичними особами України.

Також відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці та особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їх перебування, мають право на визнання їх правосуб'єктності та основних прав і свобод людини.

На підставі ст. 81 Закону України «Про міжнародне приватне право» в Україні можуть бути визнані та виконані рішення іноземних судів у справах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових та господарських правовідносин, вироки іноземних судів у кримінальних справах у частині, що стосується відшкодування шкоди та заподіяних збитків, а також рішення іноземних арбітражів та інших органів

іноземних держав, до компетенції яких належить розгляд цивільних і господарських справ, що набрали законної сили.

Також при підготовки до вивчення цієї теми здобувачам вищої освіти потрібно звернути увагу на визначення наступних понять:

1) визнання рішення іноземного суду – це процес надання законної сили рішенню іноземного суду державним судом на території України в порядку, передбаченому законодавством України.

2) виконання рішення іноземного суду – це процес застосування примусових заходів для виконання рішення, постановленого іноземним судом та визнаним державним судом на території України в порядку, передбаченому законодавством України.

3) екзекватура – це процес визнання та видачі судами дозволів на примусове виконання арбітражних рішень, постановлених в іншій державі. Суд визнає за іноземними судовими рішеннями юридичну силу, поширює її дію на всю територію держави. Слід зазначити, що в різних державах процес екзекватування відрізняється і залежить від внутрішнього законодавства.

Відповідно до ст. 390 Цивільного процесуального кодексу України, рішення іноземного суду визнаються та виконуються в Україні, якщо їх визнання та виконання передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності.

Рішення іноземного суду може бути пред'явлено до примусового виконання в Україні протягом **трьох років** з дня набрання ним законної сили, за винятком рішення про стягнення періодичних платежів, яке може бути пред'явлено до примусового виконання протягом усього строку проведення стягнення з погашенням заборгованості за останні три роки.

Питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцем проживання (перебування) або місцезнаходженням боржника. Якщо боржник не має місця проживання (перебування) або місцезнаходження на території України або його місце проживання (перебування) або місцезнаходження невідоме, питання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду розглядається судом за місцезнаходженням в Україні майна боржника. До суду подається клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду.

ТЕМА 4.11

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ ТА ІНШІ АЛЬТЕРАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

Методичні рекомендації до теми

Починаючи вивчення цієї теми, слід звернути увагу на те, що альтернативне вирішення спорів — це ті процеси, за допомогою яких вирішуються конфлікти і спори без звернення до формальної системи судочинства. Так, міжнародний комерційний арбітраж — це один з альтернативних способів вирішення спорів, на відміну від державного судового, розгляду спорів комерційного характеру, які можуть виникнути у міжнародному обороті.

Необхідно зазначити, що міжнародний комерційний арбітраж діє автономно, незалежно від державних судів, але державні суди за деякими обставинами можуть втручатися у справи, які розглядаються у міжнародному комерційному арбітражу (наприклад, визнання іноземних арбітражних рішень, скасування арбітражних рішень тощо).

Одним з центральних питань цієї теми є положення про арбітражну угоду. Йдеться про угоду сторін щодо вибору арбітражної процедури розв'язання справи. Важливо розуміти, що арбітражна угода — це основна підстава прийняття справи до розгляду міжнародного комерційного арбітражу, тому вона має відповідати усім вимогам, які до неї висуваються законом.

Важливо враховувати, що правове регулювання міжнародного комерційного арбітражу забезпечено нормами національних законодавств (зокрема, Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж»), міжнародних конвенцій (зокрема, Нью-Йоркською Конвенцією 1958 р.), а також положеннями документів міжнародних урядових та неурядових організацій (наприклад, Типовий закон про міжнародний комерційний арбітраж ЮНСІТРАЛ тощо).

Важливою складовою теми про міжнародний комерційний арбітраж є питання про визнання та виконання арбітражних рішень іноземних арбітражних органів в національній юрисдикції. У зв'язку з цим слід ретельно вивчити норми Цивільного процесуального кодексу України, які регламентують особливості цього правового інституту, а також положення Нью-Йоркської Конвенції 1958 р.

Якщо говорити про уніфікацію і гармонізацію цивільного процесуального права України з нормами ЄС, то тут, в першу чергу, мова йде про вироблення єдиних принципів здійснення судочинства та

одноманітних норм і правил регулювання порядку розгляду та вирішення правових спорів. У зв'язку з цим особливий інтерес викликає практика європейських країн щодо забезпечення ефективного судового захисту прав та інтересів особи.

Загалом європейська практика позасудового вирішення правових спорів (конфліктів) здійснюється у таких основних формах:

1. Третейський суд або арбітраж – вирішення спору за допомогою незалежної, нейтральної особи – арбітра (або групи арбітрів), який уповноважений винести обов'язкове для сторін рішення.

2. Посередництво або медіація – передбачає врегулювання правового конфлікту за допомогою незалежного, нейтрального посередника, який сприяє сторонам у досягненні угоди.

3. Переговори або негоціація – це спосіб врегулювання правового спору безпосередньо сторонами без участі інших осіб.

Крім того, компоненти основних форм альтернативного вирішення спорів часто змішуючись між собою та можуть утворити нові комбіновані форми, які також застосовуються в європейських країнах, наприклад:

1) «міні-суд» (процедура міні-суду була розроблена Американською арбітражною асоціацією). Цей альтернативний спосіб вирішення спору є широко застосовуваний спосіб для врегулювання комерційних спорів, що одержав назву від зовнішньої подібності із судовою процедурою, оскільки врегулювання спору відбувається за участю керівників вищої ланки управління кожної сторони, зустрічаються у присутності нейтрального консультанта, заслуховують виступи представників сторін щодо обставин справи й намагаються досягти угоди щодо спору;

2) «мед-ард» (посередництво-арбітраж застосовується у Швеції, Великій Британії та інших країнах ЄС). Врегулювання спору за допомогою посередника-арбітра, який у випадку недосягнення сторонами угоди уповноважений вирішити конфлікт у порядку арбітражу (має ознаки посередництва і третейського суду);

3) незалежна експертиза щодо встановлення фактичних обставин справи (зокрема, застосовується у Великій Британії). Це процедура досягнення сторонами угоди на основі висновку кваліфікованого фахівця, що вивчив справу з урахуванням фактичного складу;

4) омбудсмен (застосовується в Австрії, Великій Британії, Німеччині). Врегулювання спорів, пов'язаних з недоліками в діяльності приватних організацій і урядових агентств офіційно уповноваженою особою, що розслідує обставини справи по скаргах зацікавлених осіб;

5) приватна судова система, що забезпечує вирішення спорів за

досить високу плату за допомогою суддів, які вийшли у відставку. Такі судді мають широкі повноваження, зокрема, і примирити сторони, і винести обов'язкове для них рішення. Основне призначення цих процедур полягає в тому, що за їх допомогою відбувається фільтрування тих правових спорів, які дійсно потребують повного судового розгляду від тих, які можливо вирішити в позасудовому порядку. Їх вибір є не випадковим, він обумовлений прагненням європейських країн забезпечити ефективний захист прав та інтересів своїх громадян та ліквідувати правові конфлікти на добровільних засадах.

Отже, застосування в Україні процедур альтернативного вирішення правових спорів стало б суттєвим кроком на шляху наближення національного порядку вирішення спорів до загальноєвропейського.

ПРИКЛАД ВИРІШЕННЯ ФАБУЛЬНИХ СИТУАЦІЙ З МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Фабула 4. Міжнародне приватне право

Д. який працював помічник нотаріуса у Дніпровській нотаріальній конторі 7 місяців на умовах контракту 20 грудня 2021 року звернувся до сімейного лікаря із симптомами на грип. Після обстеження йому було поставлено діагноз ГРВІ та відправлено на лікарняний до 25 грудня. 23 грудня Д. відчув себе цілком здоровим, і враховуючи, що наближаються новорічні свята, вирішив поїхати на відпочинок до Грузії. Враховуючи, що він мав право на відпустку, Д. написав заяву про надання йому щорічної відпустки повної тривалості з 03 січня 2022 року, яку відправив листом з повідомленням про вручення поштою.

Перебуваючи в туристичній подорожі, Д. не розрахував власні фінансові можливості та ціни на проживання, витратив коштів більше ніж планував на подорож. Не маючи достатніх коштів для повернення в Україну, звернувся до представників української діаспори з проханням надати допомогу в оплаті транспортних витрат для повернення в Україну. На прохання громадянина України Д. відгукнувся П. – громадянин Грузії.

Між вказаними фізичними особами було укладено письмовий договір позики на суму 1000 доларів США в м. Батумі. Грошові кошти були передані під розписку в валюті США під час підписання договору позики.

Після повернення в Україну Д. кошти вчасно не повернув. На вимогу П. – громадянина Грузії повернути кошти, громадянин України Д. вказав що укладав договір позики за умови дії важких обставин –

відсутність коштів для повернення в Україну, загроза депортації та неможливості в подальшому відвідати Грузію. В інакшому випадку він не укладав би такий договір. А тому Д. вважає договір позики недійсним на підставі ст. 233 Цивільного кодексу України.

Через 3 роки та 4 місяці, громадянину України Д. з Печерського районного суду м. Київ надійшла судова повістка. З матеріалів справи він дізнався, що його викликали в якості відповідача за позовом П. про стягнення суми позики, процентів та неустойки за три роки.

Громадянин Д. просив суд відмовити в позові у зв'язку з тим, що сплила позовна давність в три роки, вказав на вибір права України для розгляду спору посилаючись на автономію волі, особистий закон фізичної особи і відсутність іноземного елемента в правовідносинах у зв'язку з тим, що позика мала бути повернута на території України, а також заявив зустрічний позов про визнання договору позики недійсним, як такого, який був укладений в умовах дії важких обставин, на підставі ст. 233 Цивільного кодексу України.

Адвокат позивача П. заперечував, пославшись на те, що до спірного договору має бути застосовано право Грузії, в якому позовна давність є процесуальною категорією, а не частиною матеріального права.

A4.1-7.2 A

Відмінність трудового договору від контракту полягає у тому, що контракт – це:

- А) додаткова трудова угода на виконання певної роботи;
- Б) додаткова трудова угода, яка укладається між працівником та роботодавцем;
- В) особлива форма трудового договору яка укладається між працівником та роботодавцем у випадках передбачених колективним договором;
- Г) особлива форма трудового договору, де умови встановлюються угодою сторін, у випадках передбачених законодавством.

A4.2-7.2 A

Розірвання трудового договору з працівником внаслідок тимчасової втрати працездатності, здійснюється, якщо він не з'являється на роботі підряд протягом:

- А) 1 місяця
- Б) 3 місяців
- В) 4 місяців
- Г) 5 місяців

A4.3- 5.6.A

Якщо договором не встановлений строк повернення позики або цей строк визначений моментом пред'явлення вимоги, позика має бути повернена _____ протягом:

- 1) позичальником протягом тридцяти днів;
- 2) позичальником протягом тридцяти днів від дня пред'явлення позикодавцем вимоги про це, якщо інше не встановлено договором;
- 3) позикодавцем протягом місяця днів від дня пред'явлення позичальником вимоги про це, якщо інше не встановлено договором;
- 4) позикодавцем протягом тридцяти днів від дня пред'явлення позичальником вимоги про це, якщо інше не встановлено договором.

A4.4-8.1.B.

У спорі між Д. і П. іноземний елемент виявляється в одній або кількох з таких форм:

- А) П. є іноземцем;
- Б) Договір позики укладено письмово в м. Батумі, Грузія;
- В) Грошові кошти були передані за розпискою в м. Батумі, Грузія;
- Г) Предметом договору була валюта США;
- Д) Договір було складено на англійській мові;
- Е) Сума позики має бути повернута на території України, в іноземній валюті;
- Ж) тривалий час (більше 90 днів поспіль) перебував за межами України після укладення договору позики.

A4.5-8.9.C. Встановіть послідовність дій судді при надходженні позову П. до суду:

- А) Встановлення відповідності поданої позовної заяви вимогам ЦПК України до таких заяв.
- Б) Встановлення чи підсудна справа суду, який отримав позов і має вирішити справу.
- В) Встановлення права країни, яке має бути застосовано до спору.
- Г) Встановлення змісту норм права іноземної держави.
- Д) Винесення рішення в справі.

Перелік основної літератури до курсу «Міжнародне приватне право»

1. Вишневецька С. В., Корнеєв Ю. В. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2019. 164 с
2. Гринчак В.А., Земан І.В., Когутич І.І., Марін О.К. Міжнародне

кримінальне право (співробітництво держав у протидії злочинності): підручник. Х.: Видавництво Право, 2019. 440 с.

3. Килимник І.І. Міжнародне приватне право : навч. посібник. Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; Харків : ХНУМГ ім. О.М. Бекетова, 2018. 111 с.

4. Майданик Р.А. Цивільне право. Загальна частина: підручник. К. : Алерта, 2012. 471 с.

5. Міжнародне приватне право : підручник / за заг. ред. Є. М. Білоусова, І.В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 408 с.

6. Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник / за ред. А.С. Довгерта і В.І. Кисіля. К.: Алерта, 2012. 376 с.

7. Міжнародне приватне право. Навч.-метод. посіб. для студентів ден. та заоч. форм навчання екон. спец. Г. М. Гаряєва, М. М. Ткачов. Нац. техн. ун-т «Харків. політехн. ін-т». Харків. Панов А.М. 2018. 126 с.

8. Міжнародне приватне право : навч. посібник / І. І. Килимник, А. М. Бровдій. Х.; Нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, 2018. 111 с.

9. Міжнародне приватне право: навчальний посібник / за ред. С.Т. Кузьменка. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 342 с.

10. Міжнародне приватне право. навч.-метод. посіб. І. Г. Орловська; Відкрит. міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». Київ : Ун-т «Україна», 2017. 268 с.

11. Міжнародне приватне право. навч. посіб. С. С. Бичкова та ін.; за ред. доц. Ю. Ф. Іванова. Київ. Правова єдність. Алерта, 2018. 388 с.

12. Міжнародне приватне право. Особлива частина: підручник/ за ред. А.С. Довгерта і В.І. Кисіля. К.: Алерта, 2013.

13. Міжнародне приватне право: підручник / за ред. Є.М. Білоусова, І.В. Яковюка. Х.; Право. 2021. 408 с.

14. Міжнародне приватне право: підручник / за ред. А.С. Довгерта і В.І. Кисіля. 2-ге видання. К.: Алерта, 2014. 656 с.

15. Міжнародне приватне право: підручник / за ред. В.П. Жушмана та І.А.Шуміло. Х.: Право, 2011.

16. Міжнародне приватне право у схемах і визначеннях. Навч. посіб. Для студентів ВНЗ В. О. Мирошніченко; Бердян. держ. пед. ун-т. Київ. Центр учбової літератури, 2018. 149 с.

17. Мирошніченко В.О. Міжнародне приватне право в схемах і визначеннях: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2018. 152 с.

18. Нагнибіда В.І. Механізм правозастосування при вирішенні спорів у міжнародному комерційному арбітражі / За наук. ред. проф. О. Д. Крупчана. К., 2020. 358 с.

19. Науковий вісник публічного та приватного права. <http://www.nvppp.in.ua/>

20. Стрельцова Є.Д. Уніфікація міжнародного права та її вплив на національне законодавство: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 522 с.

21. Теорія і практика правознавства: фаховий електронний журнал.
<http://tlaw.nlu.edu.ua/>

22. Трофанчук Г.І. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник.
Видавництво Юрінком Інтер, 2020. 448 с.

23. Фединяк Г.С. Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право. Підручник.
К.: Алерта, 2017. 504с.

24. Яковюк І.В. Право Європейського Союзу: основи теорії: підручник.
Х.: Видавництво Право, 2021. 360 с.

25. Ярошевська Т.В. Охорона промислової власності в Україні в умовах
європейської інтеграції: монографія. Кам'янське: ДДТУ, 2017. 452 с.

26. Ярошевська Т.В. Проблеми охорони прав промислової власності в
Україні: монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 372 с.

Інтернет-ресурси:

15. <http://portal.rada.gov.ua/> – Офіційний портал Верховної Ради України

16. <http://www.president.gov.ua/> – Офіційне представництво Президента
України

17. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – Урядовий портал

18. <http://www.court.gov.ua/> – Офіційний веб-портал «Судова влада України

19. <http://www.ccu.gov.ua/> – Конституційний Суд України

20. <http://www.scourt.gov.ua/> – Верховний Суд України

21. <http://www.vasu.gov.ua/> – Вищий адміністративний суд України

22. <http://vgsu.arbitr.gov.ua/> – Вищий господарський суд України

23. <http://sc.gov.ua/> – Вищий спеціалізований суд України з розгляду
цивільних і кримінальних справ

24. <http://minfin.kmu.gov.ua/> – Міністерство фінансів України

25. <http://www.minjust.gov.ua/> – Міністерство юстиції України

26. <http://www.sta.gov.ua/> – Державна податкова служба України

27. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека України імені
В. І. Вернадського

28. <http://reyestr.court.gov.ua/> – Єдиний державний реєстр судових рішень

Навчальне видання

ПІДГОТОВКА ДО ЄДИНОГО ДЕРЖАВНОГО КОМПЛЕКСНОГО
ІСПИТУ МАГІСТРІВ-ПРАВНИКІВ (ЦИВІЛЬНА ЮСТИЦІЯ)

*Навчально-методичний посібник
з підготовки до єдиного державного комплексного іспиту*

для здобувачів вищої освіти
Рівень вищої освіти: другий (магістерський)
Спеціальність: 081 Право
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

*За загальною редакцією
кандидата юридичних наук, доцента,
В.Я. Кияна*

Редактори, оригінал-макет –
Є. В. Коваленко-Марченкова, А. В. Самотуга

Підп. до друку 24.05.2023. Формат 60x84/16. Друк – цифровий. Гарнітура – Times.
Ум.-друк. арк. 8,34. Обл.-вид. арк. 8,94. Тираж – 45 прим. Зам. № 17/23-нп

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rrv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво про внесення до державного реєстру ДК № 6054 від 28.02.2018